

Anna Kärhä-Tuomisoja

**MONIKULTTUURISUUDEN
REPRESENTAATION KEINOT VEERA SALMIN
JA ELINA WARSTAN KIRJASARJASSA
*PÄIVÄKOTI HEIPPAKAMU***

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2022

TIIVISTELMÄ

Anna Kärhä-Tuomisoja: Monikulttuurisuuden representaation keinot Veera Salmin ja Elina Warstan kirjasarjassa *Päiväkoti Heippakamu*
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Kirjallisuustieteen maisteriohjelma
Huhtikuu 2022

Tutkielmassani käsittelen Veera Salmin kirjoittamaa ja Elina Warstan kuvittamaa kuvakirjasarjaa *Päiväkoti Heippakamusta*. Tutkielman aiheena on kirjasarjasta löydettävissä olevat monikulttuurisuuden representaatiot ja niiden keinot. Tutkin, miten kirjasarjassa representoidaan monikulttuurisuutta ja miten lapsifokalisaatio vaikuttaa monikulttuurisuuden kuvauksiin kirjoissa. *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjaan kuuluu neljä kuvakirjaa, jotka ovat ilmestyneet vuosien 2016–2020 aikana. Kuvakirjoista jokainen keskittyy kuvaamaan yhtä päiväkotipäivää monikulttuurisessa päiväkodissa aina eri lasten näkökulmasta käsin.

Tutkimuskohteiden ollessa kuvakirjoja on tärkeää, että monikulttuurisuuden representaatioita etsitään sekä kuvista että sanoista. Kirjojen analyysin pohjana käytän teoriaa ikonotekstistä. Ikonotekstin teoriassa nojaan Kai Mikkosen sekä Maria Nikolajevan ja Carroll Scottin tutkimuksiin kuvakirjallisuudesta. Tarkastelen tutkielmani aluksi ikonotekstistä löydettävissä olevia monikulttuurisuuden representaatioita. Analysoin teosten monikulttuurisuutta erityisesti Jaana Pesosen väitöskirjaan verraten. Tämän jälkeen analysoin kuvakirjasarjan monikielisyyttä monikulttuurisuuden ilmentäjänä. Lopuksi perustelen, millaisia fokalisaatiostrategioita kirjasarjassa käytetään, ja miten ne vaikuttavat monikulttuurisuuden representaatioihin. Fokalisaatioteoriaa jäsentelen ainakin Gérard Genetten ja Mieke Balin tutkimusten valossa tuoden kuitenkin esille myös tuoreempia tutkimuksia.

Monikulttuurisuus ilmenee kirjasarjan ikonoteksteissä rodullistettuina ominaisuuksina, monikielisinä ilmaisuina ja niminä sekä eri kulttuurien käytäntöjen esiintuomisena muun muassa ruokavalioon ja Día de Muertosiin liittyen. Kirjasarjassa monikulttuurisuutta representoidaan pääsääntöisesti kunnioittavasti, mutta kirjoista on löydettävissä myös stereotyyppisiä kuvauksia eri kulttuureista. Kirjojen kerronnan fokalisoituminen lapsiin johtaa monikulttuurisuuden representaatioiden näkemiseen arkisena asiana. Kulttuurien moninaisuuteen liittyvät erot ovat rinnastettavissa muihin ihmisiä erottaviin piirteisiin, ja ne nähdään vain huomioina henkilöhahmojen yksilöllisyydestä.

Avainsanat: Veera Salmi, Elina Warsta, *Päiväkoti Heippakamu*, monikulttuurisuus, representaatio, fokalisaatio, ikonoteksti, kuvakirjallisuus, lastenkirjallisuus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Representaatio	3
1.2	Monikulttuurisuus	5
1.3	Fokalisaatio kuvakirjoissa	10
1.4	Aineisto ja tutkielman rakenne	16
2	Monikulttuurisuuden representaatiot ikonotekstissä	19
2.1	Ikonoteksti	19
2.2	Monikulttuurisuus kuvissa	23
2.3	Kulttuurien eri tavat	28
2.4	Stereotyyppiset kulttuurien representaatiot	34
3	Monikielisyys kulttuurien moneutta representoimassa	39
3.1	Eri kieliset koodinvaihdot	39
3.2	Lapsenkieli	45
4	Fokalisaatiostrategiat ja niiden vaikutus monikulttuurisuuteen	50
4.1	Fokalisaatio tekstissä	50
4.2	Fokalisaatio kuvissa	54
4.3	Lapsifokalisaation vaikutus monikulttuurisuuden esittämiseen	62
5	Johtopäätökset	66
	Lähteet	69
	Luettelo kuvista	74

1 Johdanto

Monikulttuurisuus ja siihen yhdistetyt ilmiöt, kuten maahanmuutto ja rasismi, ovat olleet pitkään ajankohtaisia keskustelunaiheita mediassa. Maahanmuutosta ja yhteiskunnan monikulttuuristumisesta uutisoitiin erityisesti vuonna 2015, jolloin Eurooppaan ja Suomeen haki valtavasti turvapaikanhakijoita (Kauranen et al. 2019, 5). Suomeen saapuneiden maahanmuuttajien määrä melkein kymmenkertaistui yhden vuoden aikana. Median kommenteissa näkyi paljon polarisoituneita mielipiteitä maahanmuuton puolesta ja sitä vastaan. (Mt. 5, 22) Vuonna 2020 monikulttuurisuus pääsi median otsikoihin George Floydin rasistisen murhan takia. Tuolloin rasismin vastaiset mielenosoitukset levisivät Yhdysvalloista globaalisti ympäri maailmaa. (Karttunen 2022.) Julkisen keskustelun ohella monikulttuurisuuteen liittyvät ilmiöt ovat läsnä yhteiskuntien arjessa. Suomalaisen yhteiskunnan monikulttuurisuus kasvaa koko ajan.

Monikulttuurisuuden lisääntyminen näkyy erityisesti lasten ja nuorten elämässä, sillä päiväkodeissa ja kouluissa erilaisia väestöryhmiä edustetaan laajemmin kuin monilla työpaikoilla tai asuinalueilla. Lasten maailmassa monikulttuurisuus, maahanmuutto ja rasismi ovat aikuisten arkeen verrattuna konkreettisemmin läsnä. (Rastas 2013a, 7, 10.) Suomalaisen yhteiskunnan muutos on huomattu lastenkirjallisuuden kentällä, sillä monikulttuurisuutta käsittelevää kirjallisuutta on viime vuosina ilmestynyt enenevässä määrin. Yksi esimerkki monikulttuurisuutta esiin tuovasta lastenkirjallisuudesta on Veera Salmin ja Elina Warstan vuonna 2016 alkanut kuvakirjasarja *Päiväkoti Heippakamusta*. Neliosaisen sarjan jokainen kirja keskittyy kuvaamaan yhtä päivää monikulttuurisessa päiväkodissa aina eri lapsen näkökulmasta käsin.

Tässä tutkielmassa tarkastelen *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassa ilmenevää monikulttuurisuutta. Monikulttuurisuuden teema on vahvasti läsnä kirjasarjassa kuvituksen ja tekstin puolella. Tutkielmani tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassa representoidaan monikulttuurisuutta?

2. Miten lapsifokalisaatio vaikuttaa monikulttuurisuuden representaatioihin kirjasarjassa?

Kohdeteosten ollessa kuvakirjoja on tärkeää, että monikulttuurisuuden merkityksiä etsitään niin tekstistä kuin kuvituksestakin. Hypoteesinani on, että kirjasarjassa esiintyvää monikulttuurisuutta representoidaan arvostavalla ja kulttuureita kunnioittavalla tavalla. Oletan lapsifokalisaatiolla olevan merkitystä arvostavan esitystavan tuottamisessa. Ennakkoletukseni lapsifokalisoidun monikulttuurisuuden arvostavasta representoinnista johtuu siitä, että lapsuuteen liitetään yleensä viattomuuden näkökulma, eivätkä lapset ole välttämättä vielä oppineet stereotyyppisiä esitystapoja eri kulttuureista. Lapsifokalisoidun tuottamaan monikulttuurisuuden kuvaan vaikuttaa myös se, että fokalisoidut kuuluvat itse erilaisiin vähemmistöihin.

Tutkimukseni teksti- ja kuva-analyysin pohjalla käytän Maria Nikolajevan ja Carroll Scottin kirjaa *How Picturebooks Work* (2006) sekä Kai Mikkosen teosta *Kuva ja sana – Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä* (2005). Fokalisaation määrittelyssä tukeudun Gérard Genetten kirjaan *Narrative Discourse* (1980/1972), mutta tuon esille myös tuoreempia tutkimuksia ja kritiikkiä Genetten määritelmää kohtaan. Representaatiota käsittelem erityisesti Stuart Hallin toimittaman teoksen *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* (1997) ja Richard Dyerin teoksen *The Matter of Images: Essays on Representations* (2002/1993) kautta. Analysoin kohdeteoksia verraten niitä aikaisempaan tutkimukseen, erityisesti Jaana Pesosen väitöskirjaan *Multiculturalism as a challenge in contemporary finnish picturebooks – Reimagining sociocultural categories* (2015). Väitöskirjassaan Pesonen tarkastelee suomalaisessa lastenkirjallisuudessa esiintyviä monikulttuurisuuden ja kansalaisuuden representaatioita.

Monikulttuurisuuden esiintymistä lastenkirjallisuudessa on Pesosen ohella muutenkin tutkittu paljon 2000-luvulla, esimerkiksi Essi Markoffin *Monikulttuurisuus 2010-luvun lastenkirjoissa – Tutkimusmatka Tatun, Patun, Risto Rappäjän ja Reuhurinteen maailmaan* (2016) ja Eveliina Kontion *Monikulttuurisuus lasten kuvakirjoissa* (2007) pro gradu -tutkielmissa. *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjan tuorein kirja *Hung ja Pantteripako* (Salmi & Warsta 2020) on mukana Jenny Liljan pro gradu -tutkielmassa ”*Jokaisen pitää saada olla juuri sellainen kuin on ja PISTE.*”

– *Moninaisuus moderneissa lasten kuvakirjoissa* (2021). Edellä mainitut ja muut löytämäni lastenkirjallisuuden ja monikulttuurisuuden yhdistävät tutkimukset on julkaistu kasvatustieteen puolella. Haluan tuoda aiheen näkyvämmäksi myös kirjallisuustieteessä. Tutkimuksessani keskityn monikulttuurisuuden ohella kerronnan fokalisaation tutkimiseen, mistä ei tämän kirjasarjan kohdalla tietääkseni ole julkaistu aiempaa tutkimusta. Näen *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjan tutkimuksen olevan hyvä lisä kotimaiseen monikulttuurisen lastenkirjallisuuden sekä kuvakirjojen fokalisaation tutkimukseen.

1.1 Representaatio

Representaatiolla tarkoitetaan esittämistä. Representaation voi ymmärtää käsitteenä, joka kuvaa jotain itsensä ulkopuolella olevaa toimintaa tai asiaa. Representaatiot kuuluvat ihmisten jokapäiväiseen elämään, sillä esimerkiksi liikennemerkin voi ajatella representaationa säännöstä, ja puheen representaationa puhujan ajatuksista. (Knuuttila & Lehtinen 2010, 7, 10–11.) Representoimisen voi käsittää tehtyjen havaintojen muokkaamisena järjesteltyyn, ymmärrettävään muotoon (Dyer 2002, 4). Ilman representointia todellisuudesta ei voisi tehdä minkäänlaisia tulkintoja (Hall 1997b, 19).

Representaatioprosessissa asioille annetaan merkitys. Merkityksiä tuotetaan sen perusteella, miten puhumme asioista, millaisia kuvia teemme niistä ja mitä tunteita niihin liitämme (Hall 1997a, 3). Representoidessa uudelleen esitetään muita representaatioita, ei itse todellisuutta. Todellinen elämä nähdään ja sitä tulkitaan opittujen representaatioiden kautta. Todellisuudessa elämä on paljon monimutkaisempaa verrattuna mihinkään ihmisten muodostamiin representaatioihin. (Dyer 2002, 3.) Representoimisen voikin nähdä olevan jonkin asian tuomista uudelleen esitetyksi, mikä aiheuttaa sen, että representoiva ja representoitu ovat keskenään erilaiset (Lehtonen 1998, 45). Kirjallisuus ei siis esimerkiksi kuvaa todellista elämää, vaan se kuvaa representaatiota todellisesta elämästä.

Stuart Hall (1997a, 1) pitää kieltä yhtenä representoivana järjestelmänä. Kielessä olevat sanat ja merkit representoivat representaatioita todellisesta elämästä. Sanojen ja merkkien avulla

muille ihmisille esitetään omia ajatuksia, ideoita ja tunteita – eli jaetaan merkityksiä todellisuudesta. Kielen avulla asioista muodostetaan ymmärrettäviä. (Mt.) Kieli ei siis ole pelkästään todellisuuden jäljittelyä, vaan myös todellisuuden merkityksellistämistä (Lehtonen 1998, 46). Representaatioiden voikin nähdä yleisesti ottaen heijastavan todellisuutta, mutta samaan aikaan myös rakentavan merkityksiä todellisuudelle. Merkitysten muodostamisella voi olla konkreettisia vaikutuksia todelliseen elämään. (Hall 1997b, 24–25.)

Representaatiot auttavat maailman hahmottamisprosessissa, jolloin vaikkapa eri ihmisryhmien välille luodut erot auttavat ymmärtämään ja luokittelemaan todellisuutta paremmin. Richard Dyer (2002, 1) kirjoittaa, kuinka eri kulttuurisista ryhmistä muodostetut representaatiot vaikuttavat siihen, millaisina näemme muut ihmisryhmät, mutta myös siihen, millaisena ryhmä näkee itsensä. Se, millaisina muut ihmiset nähdään, vaikuttaa siihen, miten muita ihmisiä kohdellaan. Representaatioilla on siis merkitystä todellisessa elämässä ihmisten kohteluun niin yksilön kuin yhteiskunnankin tasolla. Kulttuurien väliset erot eivät perustu ryhmien välillä olemassa oleviin todellisiin kategorioihin, vaan ryhmien välisten eroavaisuuksien havainnoista tehtyyn luokitteluun. Representaatioita ei pitäisi ymmärtää todellisuutta vastaavina kuvauksina, vaan inhimillisinä merkitysten muodostamisen prosesseina, jotka ei välttämättä pidä ollenkaan paikkaansa. Kulttuureista tehdyt representaatiot vaihtelevat aina kulttuurista toiseen. (Mt. 1, 3–4.) Stereotyyppioita voi pitää yhtenä representaatioiden muotona. Palaan stereotyyppioihin myöhemmin luvussa 2.4.

Hallin (1997b, 61) mukaan kulttuuri vaikuttaa aina representaatioiden muodostumiseen. Ihmisten asioille antamat merkitykset vaihtelevat kulttuurista ja ajasta toiseen. Objektit tai ihmiset itsessään eivät kannu mukanaan merkityksiä, vaan representaatioprosessissa niille luodaan merkityksiä. (Mt.) Eri kulttuureissa voi syntyä erilaisia merkityksiä samoille objekteille tai ihmisille. Kulttuurin kautta opitut katsomisen ja lukemisen koodit ohjaavat ihmisiä merkitysten muodostamisessa. Merkitysten tuottamiseen vaikuttaa myös se, millaisia representaatioita ihmiset ovat tottuneet näkemään. (Dyer 2002, 2.)

Tutkielmassani tutkin monikulttuurisuuden representaatioita, eli sitä, millaisena monikulttuurisuus kirjasarjassa esitetään. Harri Veivo (2010, 156) pohtii kirjallisuudella olevan

mahdollisuuksia representoida todellista elämää. Kirjallisuus voi viitata yhteiskunnallisiin asioihin ja jäljitellä todellisuutta. Representaatioiden ja niiden merkitysten huomaaminen vaatii kuitenkin lukijalta aktiivista tulkintaa kirjallisesta tekstistä. Ilman tulkintaa tekstin representaatiot eivät toteudu. (Mt. 157.) Yhdyn Veivon näkemykseen siitä, että kirjallisuudella pystytään kuvaamaan todellisuutta ja siinä vaikuttavia yhteiskunnallisia asioita. Kirjasarjan monikulttuurisuutta analysoidessani huomioin tämän tulkinnan ulottuvuuden ja vertailen kirjoista löytyviä monikulttuurisuuden representaatioita todellisen elämän ilmiöihin.

1.2 Monikulttuurisuus

Monikulttuurisuus-käsitettä käytetään arkisissa kielenkäyttötilanteissa sen merkityksiä tarkemmin ajattelematta. Monikulttuurisuuden tutkimuksessa käsitteellä nähdään olevan kaksi käyttötapaa: kuvaileva ja normatiivinen. Kuvailevana käsitteenä monikulttuurisuus tai ”monikulttuurinen” tarkoittaa yhden maan sisällä asuvia eri etnisiin ryhmiin tai kansoihin kuuluvia ihmisiä, joilla on erilaisia kulttuureja. Normatiivisena käsitteenä monikulttuurisuudesta puhuttaessa tarkoitetaan asiantilaa, johon pääsyä toivotaan ja tavoitellaan politiikassa. (Puuronen 2011, 255.) Kaikki poliittisissa piireissä toimijat eivät suinkaan tavoittele monikulttuurista yhteiskuntaa vaan päinvastoin kritisoivat sitä (ks. Puuronen 2011, 195). Tällöin kyse on kuitenkin monikulttuurisuuden vastustamisesta, joka ei sisälly normatiivisen käsitteen määrittelyyn. Hall (2003, 234) toteaa monikulttuurisuuden viittavan normatiivisena substantiivina monikulttuuristen yhteiskuntien hallinnassa käytettyihin strategioihin ja menettelytapoihin. Erityisesti englanninkielisenä terminä ”multiculturalism” monikulttuurisuus viittaa poliittiseen oppiin. Monikulttuurisuuden kuvaileva ja normatiivinen käyttötapo ovat kuitenkin nykypäivänä kietoutuneet toisiinsa, eikä niitä ole helppo erottaa toisistaan. (Mt.)

Monikulttuurisuuden vastakohtana voidaan nähdä olevan yksikulttuurisuus tai monokulttuurisuus, jossa kaikki valtion kansalaiset jakavat saman etnisyyden, uskonnon ja kulttuurin. Suomalaisessa julkisessa keskustelussa valtiosta puhuttaessa korostetaan monesti maan yhtenäiskulttuuria ja suomalaisten keskinäistä normatiivisuutta. ”Normaaliuden” määritelmät rakentuvat kuitenkin aina määrittelijän perusteella. Määritelmiin vaikuttaa muun

muassa määrittelijän ikä, sukupuoli, asuinpaikka ja koulutus. Mikään kulttuuri ei ole itsessään ”puhdas”, vaan kulttuurit ovat aina syntyneet vuorovaikutuksessa muiden kulttuurien kanssa. Suomi on ollut aina moninainen paikka. (Lehtonen & Löytty 2003, 7–9.) Jo pelkästään ihmisten asuinpaikka vaikuttaa siihen, millaisen kulttuurin keskellä hän elää. Pohjoissuomalainen ja eteläsuomalainen kulttuuri poikkeavat toisistaan, kuten myös maaseutu- ja kaupunkikulttuurit. Suomen moninaisuudesta puhuttaessa ei tule myöskään unohtaa Suomen perinteisiä vähemmistöjä: saamelaisia, romaneja ja suomenruotsalaisia (mt. 7).

Puurosen (2011, 261) mukaan voidaan ajatella, ettei suomalainen yhteiskunta ole monikulttuurinen, vaikka täällä asuu monien eri kulttuurien edustajia. Valtaväestöllä on erilaiset oikeudet kuin Suomessa asuvilla vähemmistöillä, ja eri vähemmistöjä kohdellaan eriarvoisesti. Esimerkiksi suomenruotsalaisilla ja saamelaisilla on täydet poliittiset oikeudet, kun taas romanit ja venäläinen vähemmistö on yritetty sulauttaa valtaväestön joukkoon. Huonoimmassa asemassa ovat kansalaisuutta vaille olevat vähemmistöt, kuten turvapaikanhakijat ja ihmiskaupan uhrat. (Mt. 261–263.) Puurosen käsitys monikulttuurisuudesta viittaa selvästi normatiiviseen käyttöön termistä ja poikkeaa hieman edellä mainitusta Lehtosen ja Löytyn (2003) kuvailevasta käsityksestä.

Monikulttuurisuus-käsitettä pidetään ongelmallisena käsitteen monen eri merkityksen takia. Käsitettä on kritisoitu lisäksi siitä, että sen nähdään määrittelevän kulttuurit homogeenisiksi ja toisistaan erillisiksi yhteisöiksi, joiden välillä ei ole minkäänlaista vuorovaikutusta (Rantonen & Savolainen 2011/2010, 18). Monikulttuurisuuspolitiikan on siten nähty vahvistavan kulttuuristen erojen hyväksyntää ja sitä kautta ennakkoluuloja ja stereotyyppioita muita kulttuureita kohtaan. Monikulttuurisuus-käsitteen arvosteluun on liitetty myös näkemys siitä, että käsite häivyttää näkyvistä ihmisen yksilöllisyyden kulttuurisen ryhmän sisällä. (Puuronen 2011, 255, 257.)

Monikulttuurisuus-käsitteen ongelmallisuudesta huolimatta olen päättänyt käyttää sitä tässä tutkimuksessa käsitteen tunnettavuuden takia. Tutkimuksessa käytän ”monikulttuurisuutta” sen kuvailevassa merkityksessä, eli käytän käsitettä adjektiivina. Monikulttuurisuudella tarkoitan ihmisten erilaisia kulttuurisia taustoja, kuten eri kansallisuuksia ja uskontoja, mutta myös rodullistettuja ominaisuuksia kuten ihonväriä. Käsitän monikulttuurisuuden kulttuurien

välisenä yhteis- ja rinnakkaiselona – en vain kulttuurien elona vierekkäin tai yhdessä, vaan sekä että. Vaikka käytän käsitettä, ymmärrän samalla sen ongelmallisuuden ja arvolatautuneisuuden.

Edellä mainitsemani rodullistaminen liittyy vahvasti rasismiin. Vanhan, biologiaan perustuvan rasismin mukaan ihmiset jaetaan eri ”rotuihin” ulkonäön perusteella (Puuronen 2011, 56). Jako tapahtuu tekemällä tietty valinta, johon liitetään arvottavia piirteitä. Tässä tapauksessa valinnan aihe on kehollinen, ulkoisesti nähtävillä oleva ihonväri. Ihonväriin liitetään merkityksiä, jotka saavat lopulta enemmän painoarvoa ihmisten ajattelemien merkitysten tuottamisessa kuin muut keholliset tai taidolliset seikat. Merkityksellistämisprosessissa jostain piirteestä tulee siis merkki toiselle ilmiölle. (Miles 1994/1989, 105; vrt. luku 1.1) Esimerkiksi rodullistamisen yhteydessä biologisiin piirteisiin liitetään muita toiseuttamisen piirteitä, kuten lapsellisuus, eksotismi, luonnollisuus tai esteettisyys (Löytty 2005, 91). Rodullistaminen viittaa siihen, kuinka biologisia piirteitä merkityksellistetään sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, ja tämän merkityksellistämisprosessin seurauksena eri sosiaaliset ryhmät erotellaan toisistaan (Miles 1994, 111). Vanhan, biologisen rotumääritelmän on osoitettu olevan keksittyä – biologisia kriteereitä rotujen erottamiseen toisistaan ei ole löydetty. ”Rotu” on silti sosiaalinen konstruktio, jolla on oikeita vaikutuksia ihmisten elämässä todellisuudessa. (Puuronen 2011, 49–50.)

Käsitteisiin rotu ja rodullistaminen liittyy paljon painolastia historian vuoksi, ja termejä on pyritty korvaamaan muilla termeillä, kuten kulttuurien välisiin eroihin keskittyvällä käsitteellä etnisyys. Kulttuurierot liitetään kuitenkin yhä nykyään käytännössä tietyn näköisiin ihmisiin, ja käsitteillä rotu ja etnisyys tarkoitetaan usein samoja asioita. Roduista puhumattomuuden on katsottu jopa kieltävän rasismin olemassaolon. (Rastas 2005, 77–78, 81–82.) Tässä tutkimuksessa käytän termiä ”rodullistetut piirteet tai ominaisuudet” viittaamaan biologisiin piirteisiin, joilla eri ryhmät on rassistisesti eroteltu toisistaan. Ymmärrän käsitteen arkaluontoisuuden, mutta sitä käyttämällä pyrin tuomaan esiin todellisessa maailmassa tapahtuvia merkityksellistämisprosesseja, joiden uskotaan luovan monikulttuurisuutta. Erilainen ihonväri tai hiusten laatu ei tarkoita sitä, että ihminen olisi kotoisin eri kulttuurista kuin valtaväestön edustaja. Silti rodullistettujen piirteiden katsotaan kuitenkin yhä olevan merkki kulttuurien moneudesta. Samat representaatiot, joiden avulla eri kulttuureja on

erotettu toisistaan, voivat nimittäin myös kertoa kulttuurien yhteenkuulumisesta (Pesonen 2015, 102).

Suomalaisessa lastenkirjallisuudessa valtakulttuurista poikkeavat kulttuurit nähtiin pitkään eksoottisina. Muihin kulttuureihin suhtauduttiin uteliaisuudella ja niitä eksotisoitiin. Lastenkirjoissa on nähtävillä kolonialistis-imperialistinen käsitys rotujen olemassaolosta aina 1950-1960-luvuille asti. Esimerkiksi Arvid Lydeckenin lastenrunokokoelmassa *Iloiset Hottentotit* (1918) on nähtävillä hyvinkin rasistisia runoja. 1960- ja 1970-luvuilla suomalainen lastenkirjallisuus alkoi ottaa vahvemmin kantaa yhteiskunnallisiin asioihin. 1970-luvulla tasa-arvo ja kansainvälinen ystävyys olivat lastenkirjallisuudessa suosittuja teemoja, joita käsiteltiin hyvin valistukselliseen sävyyn. Kirjoissa käsiteltiin erityisesti epätasa-arvoa länsimaiden ja kehitysmaiden lasten eroavaisuuksien kautta. Soile Apajalahden, Kristiina Louhen ja Ainikki Lukkarisen kirjassa *Pekka käy kaupassa* (1978) verrataan esimerkiksi suomalaisen Pekan ja Ylä-Voltasta (nykyään Burkina Fasosta) kotoisin olevan Bobon erilaista elämää. (Heikkilä-Halttunen 2013, 32–33, 36–37, 39.)

1980-luvulta alkaen suomalaisessa lastenkirjallisuudessa on perehdytty kulttuurien moninaisuuteen didaktisuus ja kulttuurien välinen ymmärrys mielessä. Esimerkkejä kulttuurien moneutta käsittelevistä tietokirjoista ovat Tuija Niemisen ja Merja Winqvistin kirja *Kutoen maailman ympäri. Lasten kudontatöitä* (1982) ja uudempi Tytti Issakaisen ja Pekka Rahkosen kirja *Atte ja Anna: Meidän ja muiden uskonnot* (2010). Eri kulttuurien tapoja esittelevissä kirjoissa kulttuureita aletaan helposti vertailla keskenään, mikä saattaa johtaa eksotisointiin. Suomalaisesta lastenkirjallisuudesta löytyy paljon kirjoja myös maahanmuutosta, kuten Camilla Mickwitzin *Jason muuttaa maasta* (1978) ja Liisa Kallion *Lentävä talo* (2003). (Heikkilä-Halttunen 2013, 38, 40, 42.)

2000-luvun suomalaisissa kuvakirjoissa kulttuurien moneutta ei yleensä nähdä enää eksotismina vaan arkisena, yhteiskuntaan kuuluvana asiana (Pesonen 2017, 45). Vuosituhannen vaihteen alkupuolella kuvakirjoissa käsiteltiin yleensä monikulttuurisuutta adoption kautta esimerkiksi Leena Virtasen ja Salla Savolaisen kirjassa *Pikku Xing* (2004). Ennen 2000-lukua kansainvälistä adoptiota koskevia kirjoja ei Suomessa kirjoitettu. Myös romanivähemmistöä käsitteleviä kuvakirjoja alkoi ilmestyä vasta 2000-luvulla. Niistä

ensimmäinen on Inga Angersaaren *Romaniukon satureppu* (2001). Saamelaista kulttuuria käsitteleviä kuvakirjoja on ilmestynyt Suomessa hyvin vähän. (Heikkilä-Halttunen 2013, 46, 51, 56.) Esimerkkinä niistä mainittakoon Leena Laulajaisen ja Virpi Pennan kirja *Hopeasarvinen poro* (2014). Vähemmistöjen edustajat esitetään kuvakirjoissa yleensä myönteisessä valossa (Heikkilä-Halttunen 2013, 52). Päivi Heikkilä-Halttunen (mt.) huomauttaa yksinomaisten positiivisten mielikuvien luomisen olevan perusteltua, sillä niiden avulla aiemmat halventavat representaatiot vähemmistöistä asetetaan kyseenalaisiksi.

Kirjallisuus nähdään monesti ilmestymisaikaansa heijastavana kuvana (mm. Heinimaa 2001, 143). Kirjallisuus representoi yhteiskunnan luonnetta sekä siinä vaikuttavia arvoja ja normeja. Heikkilä-Halttunen (2013, 55) kirjoittaa, että lasten- ja nuortenkirjallisuus pystyy tuomaan yhteiskunnalliset ilmiöt nopeammin lukijoidensa tietoisuuteen kuin aikuiskirjallisuus. Tämä johtuu siitä, että lasten- ja nuortenkirjallisuus on muodoltaan lyhyempää aikuiskirjallisuuteen verrattuna, jolloin myös kirjoitus- ja julkaisuprosessit ovat lyhyempiä (mt.). Clare Bradfordin (2010, 47) mukaan lastenkirjallisuudessa heijastetaan ja jopa muodostetaan yhteiskunnallisia liikkeitä, joten myös monikulttuurisuuteen liittyvät aiheet ovat niissä pinnalla. Kirjojen kautta voimme esimerkiksi tutustua erilaisiin ympäristöihin ja kulttuureihin, kuin missä itse elämme (Pesonen 2013, 66). Kirjaa lukevan lapsilukijan on myös mahdollista samaistua kuvakirjan kuviin (Heinimaa 2001, 152). Nykykirjallisuudessa pidetään tärkeänä, että kaikille lapsille tarjoutuisi mahdollisuus tuntea itsensä edustetuksi kirjallisuuden kentällä.

Heikkilä-Halttunen (2013, 30) näkee kuvakirjat mainiona väylänä monikulttuurisuuskasvatukseen antamiseen. Kuvan ja tekstin yhteistyöllä kirjan arvomaailman voi välittää lukijalle realistisesti ja toisaalta viihdyttävästi. Kuva havainnollistaa muita kulttuureita ja helpottaa siten niihin eläytymistä. Kuva myös selittää tekstiä, mikä helpottaa kirjan tarinan kertomista tilanteissa, joissa yhteinen kieli puuttuu. Lapsilukijoiden mielestä kiinnostavimmat kirjat antavatkin monikulttuurisuuskasvatusta piilotettuna ilman opetuksellisuuden liiallista painottamista. (Mt. 30–32.)

Bradford (2010, 49) huomauttaa valtaväestöön kuuluvien ihmisten olevan yleensä suurimpia kirjallisuuden kuluttajia etenkin suurten kustantamoiden kohdalla. Valtaväestön suosimat vähemmistökirjailijoiden teokset löytävät hänen mukaansa yleisön siksi, etteivät teokset

poikkeaa liikaa valtaväestön tuntemasta kulttuurista (mt.). Huomattavan pieni osa kirjailijoista kuuluu itse vähemmistöihin (Russell 2019/2012, 37). Heikkilä-Halttunen (2013, 51-53) huomioi vähemmistökirjailijoiden vähyyden myös suomalaisen lastenkirjallisuuden kontekstissa. Yhteiskunnallisten jännitteiden takia monikulttuurisuus voidaan nähdä haastavana aiheena kirjallisuudessa (Pesonen 2017, 40).

David Russell (2019, 38) nostaa esiin kritiikin siitä, ettei vähemmistöjen elämästä saisi kirjoittaa muut kuin vähemmistöihin itse kuuluvat. Tämä tarkoittaa sitä, että romaneista saisi kirjoittaa vain romanit ja saamelaisista saamelaiset. Valtaväestön ei ole nähty pystyvän ymmärtämään vähemmistökulttuureja. Tällöin kirjoittaminen vähemmistön tavoista ei onnistu aidosti, ja kulttuurista kirjoittaminen nähdään vain kulttuurisena omimisena. (Mt., myös Pesonen 2017, 40.) Russell (2019, 38) kuitenkin kirjoittaa Henry Louis Gates Juniorin uskoneen valtaväestön jäsenen pystyvän kirjoittamaan vähemmistöistä, mikäli kirjailija tietää toisesta kulttuurista tarpeeksi ja pystyy samaistumaan vähemmistöjen elämään.

Tutkielmani kohdeteokset ovat suomalaisen valtaväestön kulttuurin edustajien kirjoittamia ja kuvittamia. Olen itse samaa mieltä Henry Louis Gates Juniorin kanssa, ja puolustan kirjailijoiden oikeutta kirjoittaa muistakin kulttuureista kuin siitä, mihin he itse kuuluvat. Jos kritiikin ottaisi kirjaimellisesti, eivät kirjailijat saisi kirjoittaa muusta kuin omista kokemuksistaan, jolloin vaikkapa historialliset romaanit jäisivät kokonaan kirjoittamatta. Salmen ja Warstan näkökulma *Päiväkoti Heippakamun* monikulttuurisuuteen on kuitenkin valtaväestön tuottama. Tällä saattaa olla vaikutuksia vähemmistöistä representoituun kuvaan.

1.3 Fokalisaatio kuvakirjoissa

Monet kertomukset on kerrottu jostain tietystä näkökulmasta käsin. Teoksessaan *Narrative Discourse* Gérard Genette (1980, 189) ehdottaa kerronnan näkökulman käsitteen korvaamista fokalisaatio -käsitteellä. Näkökulman käsite ei ole Genettestä tarkka, sillä sitä on käytetty puhuttaessa sekä kertojasta että henkilöhahmoista. Kertominen ja tapahtumien kokeminen tulisi Genetten mukaan erottaa toisistaan. (Mt.) Mieke Bal (1988/1980, 100) kritisoi fokalisaation määrittelyä kerronnallisena näkökulmana. Hän määrittelee fokalisaation näköaistilla nähdyn ja nähtyjen asioiden ymmärtämisen väliseksi suhteeksi. Bal näkee

fokalisaation tekstin ja kerronnan välillä olevana tasona. (Mt. 101, 104.) Genetten fokalisaatiomääritelmään liittyy myös muut aistit visuaalisen näkemisen ohella. Fokalisaatiossa kerronnan näkökulma laajenisi siis muodosta ”kuka näkee” muotoon ”kuka havaitsee”. (Genette 1980, 186, 189.)

Kirjassa *Barnbokens byggklossar* Maria Nikolajeva (1998, 258) ymmärtää fokalisaation tekstin näkökulmaksi, joka syntyy kerronnan ja henkilöhahmon välisessä suhteessa. Fokalisaation käsitteen avulla kertoja ja henkilöhahmo, jonka näkökulmasta kerronta tapahtuu, erotetaan toisistaan. Nikolajeva kuvaa fokalisaatiota suodattimeksi, jonka läpi tieto kulkee matkalla kertojalta lukijalle. (Mt. 258–259) Fokalisaatiota pohdittaessa tulee miettiä, mitä fokalisoidaan, kuka fokalisoii ja millainen lopputulos on (Margolin 2009, 47). Lastenkirjallisuudessa kertojana toimii yleensä aikuinen, joka kertoo tapahtumista lapsihahmon fokalisaation kautta. Tällöin syntyy vaikutelma siitä, että tapahtumat olisi kerrottu lapsen näkökulmasta, vaikka taustalla on usein didaktinen, kaikkietävä aikuiskertoja. (Nikolajeva 2002, 61.) Aikuiskertoja tietää asioista lapsifokalisoijaa enemmän, ja tektissä tai kuvissa vihjataan, ettei fokalisoijan näkökulma asioihin ole välttämättä se oikea (Nodelman 2008, 20).

Bal (1988, 104) nimittää fokalisaation subjektia fokalisoijaksi. Kerronnan elementit näyttäytyvät lukijalle fokalisoijan näkökulmasta (mt.). Fokalisoija ei ole välttämättä tarinassa mukana oleva henkilöhahmo, vaan fokalisoijan voi käsittää näkökulmaksi, josta käsin kertomus on esitetty (O’Neill 1996/1994, 86). Fokalisoitava objekti, eli kerronnan kuvailema elementti, voi vaihdella paljon fokalisoijasta riippuen (Bal 1988, 104, 106). Fokalisoijan näkökulmaan kuuluu silmillä näkemisen lisäksi myös psykologinen näkeminen (O’Neill 1996, 87). Fokalisoijan luonnetta ja arvomaailmaa voi analysoida sen pohjalta, millaisena hän näkee tarkastelun alaisuudessa olevan kohteen. Fokalisoijan näkökulmaan vaikuttaa esimerkiksi asenne nähtävää asiaa kohtaan, valon määrä (pimeässä asiat näyttävät pelottavimmilta), tieto- ja taitotaso sekä kulttuurinen tausta. (Bal 1988, 100, 106.) Erilaiset arvot ja elämänasenteet omaavat fokalisoijat näkevät samat asiat eri tavalla. Samoin yleensä suuremmalla tietomäärällä varustettu aikuisfokalisoija ymmärtää asiat toisin kuin pienemmän tietomäärän omaava lapsifokalisoija.

Kerronnan fokalisaatio vaikuttaa paljon lukijan lukukokemukseen. Fokalisoijan näkökulma määrittelee sen, millaisina kuvatut asiat kirjassa koetaan. (Bal 1988, 106.) Fokalisoija ikään kuin manipuloi kerronnan näkökulmaa omien näkökulmiensa mukaisiksi työntäen samalla kertojaa taustalle (Nikolajeva 2002, 61). John Stephens (1992, 68) väittää fokalisaation käytön olevan jopa vaarallista lastenkirjallisuudessa, sillä sen avulla lapsilukijoiden päähän istutetaan ideoita, joita heidän on hankala vastustaa. Erityisesti henkilöihahmoin sidotun fokalisaation käyttö saa lapsilukijan uskomaan ja samaistumaan fokalisoijan kerrontaan. Tekstit, jotka tekevät selvän eron fokalisoijan ja kertojan välillä tai kyseenalaistavat kerrottua muuten, eivät houkuttele lukijoita samaistumaan kerrottuun samalla tavalla. Lukustrategioiden kehittämisen avulla kirjojen tarjoamien ideologioiden vastustaminen on helpompaa. (Mt. 68, 70.)

Genette (1980, 189–190) jakaa fokalisaation ulkoiseen-, sisäiseen- ja nollafokalisaatioon. Näitä voi kutsua erilaisiksi fokalisaatiostrategioiksi (Yannicopoulou 2011, 66). Sisäinen fokalisaatio näkyy tekstissä kertojan ja fokalisoijan yhtenäisinä havaintoina ja tietoina maailmasta (Nikolajeva 1998, 259), eli se tarkoittaa kerrontaa henkilöihahmojen näkökulmasta käsin. Sisäinen fokalisaatio voi kohdistua yhteen henkilöihahmoon tai vaihdella eri henkilöihahmojen välillä. Samoista tapahtumista voi kertoa myös monta eri kertaa eri henkilöihahmojen näkökulmista käsin. Ulkoinen fokalisaatio tarkoittaa kerrontaa kertojan tai jonkin muun persoonattoman tarkkailijan näkökulmasta. (Genette 1980, 189–190). Ulkoisessa fokalisaatiossa kertoja tietää vähemmän asioita kuin fokalisoija (Nikolajeva 1998, 259), eivätkä lukijat saa tietoonsa kaikkea informaatiota, mikä kertomuksen henkilöihahmoilla on. Tämä mahdollistaa yllättäviä käännteitä kerronnassa. (Yannicopoulou 2011, 72.) Patrick O’Neill (1996, 86) huomioi, että fokalisaatiostrategiat voivat vaihdella sisäisen ja ulkoisen välillä samassa teoksessa.

Sisäisen ja ulkoisen fokalisaation lisäksi kerronta voi olla fokalisoiimatonta. Fokalisoiimattomasta kerronnasta Genette (1980, 189) käyttää termiä nollafokalisaatio. Fokalisoiimaton kerronta toteaa asiat niin kuin ne ovat, eikä tuo kerronnassa esiin kenenkään näkökulmaa tai mielipidettä. Nollafokalisaatiossa kertojan ääni on vahva, ja asiat pyritään esittämään mahdollisimman objektiivisesti siten, ettei lukija kyseenalaista kerrottuja asioita. (Yannicopoulou 2011, 67.) Nikolajeva (1998, 259) ymmärtää nollafokalisaation kerronnaksi,

jossa kertoja tietää enemmän kuin fokalisoija. Lukija saa ikään kuin suoraan tietoa kertojalta ilman, että tieto värityy fokalisoijan arvojen tai näkökulman mukaiseksi. Nikolajeva samaistaakin nollafokalisaation kaikkitietävään kertojaan. (Mt.)

Balin (1988, 105) mukaan eri fokalisaatiostrategioita ovat vain ulkoinen ja sisäinen fokalisaatio. Hän esittää, ettei nollafokalisaatio ole mahdollinen, sillä toteutuakseen nollafokalisaatio vaatisi objektiivista näkökulmaa. Kaikki tekstit ovat Balin mukaan tavalla tai toisella subjektiivisia. (Mt. 100.) Monet muutkin narratologit ovat Balin kanssa samaa mieltä nollafokalisaation mahdottomuudesta, kuten O'Neill (1996) ja Stephens (2010). Stephens (2010, 56) kutsuu ulkoista ja sisäistä fokalisaatiota yksinkertaisesti kertoja-fokalisaatioksi ja hahmo-fokalisaatioksi.

Eri fokalisaatiostrategioiden kritiikin lisäksi fokalisaatioteoria on aiheuttanut paljon keskustelua sen suhteen, voiko kertoja toimia fokalisoijana (Margolin 2009, 51). Uri Margolinin (2009, 52) mielestä näin voi olla. Kerronnan fokalisoituminen kertojaan tulee erityisesti ilmi tilanteissa, joissa kertoja on homodiegeettinen, eli hän kertoo itselleen tapahtuneista tai itse todistamista asioista. Erityisen selkeänä kertojan fokalisaatio näkyy silloin, kun hän kertoo asioista saman tien, kun ne tapahtuvat. (Mt.) O'Neill (1996, 90) on samoilla linjoilla Margolinin kanssa, tosin hänen mielestään kertoja toimii aina fokalisoijana. Niinpä yhdistetyssä (eli sisäisessä) fokalisaatiossa on O'Neillin mukaan aina vähintään kaksi fokalisoijaa: henkilöhahmo sekä kertoja. Kertojafokalisoija toimii täten aina hahmofokalisoijan taustalla. Myös yksinkertaisessa eli ulkoisessa fokalisaatiossa kertojafokalisoija on määritelmän mukaan läsnä. O'Neill muistuttaa, että kertojafokalisoijalla on aina subjektiivisia mielipiteitä, joilla hän pyrkii vaikuttamaan lukijaan, vaikka kerronnan fokalisaatio vaikuttaisi näennäisesti objektiiviselta. Kertojan lisäksi O'Neill pitää implisiittistä tekijää kaikista tärkeimpänä fokalisoijana, jonka kerronnan läpi kaikkien teosten muiden fokalisoijien ääni suodattuu. (Mt. 87, 90, 97.)

Tässä tutkielmassa käsitän fokalisaation kerronnan näkökulmana. *Päiväkoti Heippakamu* -kirjoissa kertoja on homodiegeettinen ja kerronta tapahtuu minämuodossa. Kirjasarjan kirjojen fokalisaatio tapahtuu samalla sekä kertojan että fokalisoijan näkökulmista, sillä kertoja ja fokalisoija ovat sama henkilö – tosin vaihdellen eri kirjojen välillä.

Fokalisaatiostrategiat jaan Genetten luokitteluun nojaten sisäiseen ja ulkoiseen fokalisaatioon sen perusteella, tapahtuuko kerronta henkilöahmon vai kertojan näkökulmasta. Nollafokalisaatiota en pidä mahdollisena, sillä kertomukset kerrotaan mielestäni aina jostain näkökulmasta, vaikka kerronta vaikuttaisi ensisilmäyksellä objektiiviselta. Tässä tutkielmassa tutkin myös nimenomaan lapsifokalisaatiota. En siis tutki kaikkia mahdollisia fokalisaation eri tasoja, jotka O'Neillin mukaan yltyvät implisiittiseen tekijään asti.

Kuvakirjojen kuvat ja sanat voivat tuoda esiin erilaisia fokalisaatio-strategioita. Kuvakirjoissa teksti voi esimerkiksi olla sisäisesti fokalisoitunut tiettyyn henkilöahmoon, kun taas kuvat esittävät asiat objektiivisesti fokalisoitumatta mihinkään. Kuvakirjojen käyttämä yleisin fokalisaatiostrategia on Angela Yannicopouloun (2011, 74) mukaan tekstin sisäinen fokalisaatio yhdistettynä kuvien ulkoiseen fokalisaatioon. Tällöin kuvissa voi tapahtua asioita, joista tekstin fokalisoija ei ole tietoinen. Eri fokalisaatiostrategioiden avulla lukija voi saada laajempaa kuvaa fiktiivisestä maailmasta kuin silloin, jos kuvien ja sanojen esittämät fokalisaatiot olisivat täysin samanlaiset. (Yannicopoulou 2011, 66–67, 74.)

Eri fokalisaatiostrategiat kannattelevat mukanaan erilaisia ideologisia periaatteita. Sisäinen fokalisaatio johdattaa lukijoita näkemään asiat tietyn henkilöahmon näkökulmasta. Ideologiset periaatteet ymmärretään tällöin subjektiivisiksi. Silti lukijat samaistuvat yleensä fokalisoijan mielipiteisiin ja ovat hänen ideologiansa puolella. Kuvat voivat kuitenkin kyseenalaistaa sanojen fokalisoijan mielipiteen. Kuvien avulla lukija saa yleensä tietoonsa enemmän asioita kuin mitä tekstissä käy ilmi, ja täten lukija saa etäisyyttä tekstin samaistumispintaan. Kuvien avulla lukija pystyy arvioimaan sanojen subjektiivisuutta objektiivisemmin. (Yannicopoulou 2011, 76–78.)

Tekstin tuoman sisäisen fokalisaation ja kuvien ulkoisen fokalisaation avulla lukija näkee tavallaan kaksi minäkertojaa yhtäaikaaisesti: subjektiivisen, tekstin muodostavan kertovan minän sekä kuvista nähtävän kokevan minän (Kokko 2012, 194). Kuvien ja sanojen erilaiset fokalisaatiostrategiat vaativat lukijalta näiden kahden eri fokalisaation jatkuvaa yhtäaikaista havainnointia (Yannicopoulou 2011, 74). Tekstissä ja kuvissa esiintyvät erilaiset fokalisaatiostrategiat aiheuttavat kenties eniten vastakohtaisuuksia eri moodien välillä. Tämä mahdollistaa helposti ironian käytön kerronnassa. (Nikolajeva & Scott 2006, 83.)

Perry Nodelman (1991, 3) kritisoi kuvakirjojen yleisintä fokalisaatiostrategiaa tekstin sisäisestä fokalisaatiosta yhdistettynä kuvien ulkoiseen fokalisaatioon. Hänen mukaansa kahden erilaisen fokalisaatiostrategian yhdistäminen lastenkirjallisuudessa on liian haastavaa lapsilukijoille. Lapsi ei hänen mielestään pysty vielä hahmottamaan, kenen näkökulmasta tarina kerrotaan, jos kuvakirjan eri moodit tuovat kahta erilaista näkemystä esille. (Mt.) Mielestäni Nodelman aliarvioi tällä väitteellä lapsilukijaa. Mirja Kokko (2012, 194) huomauttaakin, että koska edellä mainittu fokalisaatioyhdistelmä on niin yleinen kuvakirjallisuudessa, lapset varmasti oppivat tunnistamaan kerronnan näkökulman. Kuvissa näkyvä tekstin fokalisoija voi jopa auttaa lukijaa samaistumaan kerrontaan paremmin, sillä kuvasta lukija näkee henkilöahmon ilmeet ja voi täten tunnistaa hänen kokemansa tunteet (mt. 195).

Kuvakirjoissa sekä kuva että teksti voivat tuoda esiin sisäistä fokalisaatiota. Tekstin fokalisoija on tunnistettavissa tekstistä esimerkiksi aistihavaintoja tai kognitiivisia toimintoja kuvaavista termeistä, tiettyyn henkilöön sopivan sanaston tai lauserakenteiden käytöstä tai nimettyjen sukulaisuus- ja ystävyysuhteiden perusteella (Rudd 2010, 74). Kuvissa sisäinen fokalisaatio on haastavampaa tuoda esiin, mutta se onnistuu esimerkiksi kuvan perspektiivin, hahmojen aukeamalle asettelun sekä kuvien värien avulla (Nikolajeva & Scott 2006, 83). Kuvakirjan fokalisaatiota tarkastellessa täytyy muistaa, että kuva ja teksti muodostavat yhdessä vaikutelman tietystä näkökulmasta. (Kokko 2012, 194.) Tekstin käyttämä fokalisaatiostrategia vaikuttaa kuvien fokalisaation tulkintaan, ja mahdollisesti myös päinvastoin.

Kuvakirjassa oleellista on kuvan ja sanan välinen vuorovaikutus. Kuvakirjojen kuvat yleensä laajentavat tekstin merkityksiä (Mikkonen 2005, 329–330). Kuvakirjoissa kuva voi kuvittaa tekstiä ja tuoda esiin samoja asioita, joita teksti jo tuo – tai jättää kertomatta samoja asioita kuin teksti. Toisaalta voi pohtia, voiko kuvitus ja teksti olla koskaan täysin yhteneväiset, sillä kuva ja teksti ovat keskenään erilaisia moodeja. Kuvan tapa viestiä on näyttävä, tekstin tapa kommunikoida on kertova. Kuvien vahvuus on fyysisessä kertomuksessa, sillä ne pystyvät kuvaamaan ympäristöä tekstiä nopeammin ja yksityiskohtaisemmin. Tekstin vahvuus on taas psykologisessa kuvauksessa ja tietyn näkökulman esiin tuomisessa. (Nikolajeva & Scott 2006, 26, 83.)

Kuvat visualisoivat tekstissä kerrottuja asioita, ja ne saattavat tuoda kertomukseen omia merkityksiään, joita tekstissä ei ole. Kuvissa voi olla esimerkiksi hahmoja, joita tekstissä ei ole mainittu. Nämä hahmot saattavat tuoda oman narratiivinsa kertomukseen, vaikka pysyttelisivät vain kuvien sisällä. (Mikkonen 2005, 330, 340.) Esimerkiksi Mauri Kunnaksen kirjojen kuvista löytyvä Herra Hakkarainen on hahmo, jota ei yleensä mainita tekstissä lainkaan (esim. kirjassa *Majatalon väki ja kaappikellon kummitukset*, 1996). Kai Mikkonen (2005, 340) huomauttaa kuvissa toistuvien symboleiden johtavan lukijan etsimään toistuvia aiheita kuvista ja siten huomioimaan kuvien yksityiskohtia tarkemmin. Kuvien yksityiskohtaisuuden määrä vaikuttaa kuvakirjan lukunopeuteen, sillä mitä yksityiskohtaisempia kuvia kirjassa on, sitä hitaampaa sivuja on kääntää. Kirjaa lukiessa sanat johdattavat lukijaa lukemaan kirjaa koko ajan eteenpäin. Kuvat sen sijaan vaativat lukijaa pysähtymään katsomaan kuvaa. Kertomukseen voi myös tulla erilaisia merkityksiä riippuen siitä, lukeeko aukeamilta ensin tekstit vai katsooko kuvat. (Sipe 1998, 101.)

Kuva ja sana ohjaavat kuvakirjan lukijaa siirtymään toinen toiseensa. Näissä siirtymissä eri moodeista saatavaa informaatiota tarkastellaan rinnakkain. Mikäli kuvat ja sanat tuovat ilmi keskenään erilaisia asioita, jää lukijan tulkinnan varaan luoda yhteys moodien välille. Lukijan tulkintaa ja mielikuvitusta ei tarvita niin paljon, mikäli kuva ja sanat ovat keskenään täysin yhteneväiset. (Mikkonen 2005, 377.) Kuvien ja sanojen välillä tasapainottelevan kerronnan voikin katsoa aktivoivan lukijaa enemmän kuin pelkän tekstin muodossa olevan tarinan lukemisen (Nikolajeva & Scott 2006, 23). Kuvan ja tekstin yhdistelmästä voidaan käyttää nimitystä ikonoteksti. Ikonotekstissä kuva ja sana muodostavat kertomuksen yhteistyössä toistensa kanssa. Ikonotekstin olemassaolo riippuu täysin lukijasta, sillä hän ratkaisee sen, miten sanan ja kuvan välinen suhde tulisi ymmärtää. (Mikkonen 2005, 295–296, 368.) Syvennyn ikonoteksti-käsitteeseen enemmän tutkielmani luvussa 2.1.

1.4 Aineisto ja tutkielman rakenne

Tutkimusaineistoni koostuu neljästä kuvakirjasta, jotka kuuluvat *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjaan. Kirjasarjan kirjat on kirjoittanut Veera Salmi ja kuvittanut Elina Warsta. Sarjassa kuvataan monikulttuurisen päiväkodin elämää päiväkotiryhmään kuuluvien lasten

näkökulmista käsin. Yhteiskunnan monikulttuurisuuden tukeminen on koko kirjasarjaa kantava teema. Heippakamun päiväkotiryhmä on jopa korostetun monikulttuurinen. Näen kirjasarjan kantaaottavana monikulttuurisuuden puolestapuhujana.

Sarjan ensimmäinen osa, *Rebekan rapupäivä* (2016; tästä eteenpäin RR), kertoo syksyisestä päiväkotipäivästä Rebekkaan fokalisoituen. Paha mieli vaivaa Rebekkaa koko päivän ajan. Pahaa mieltä aiheuttavat muun muassa kiireellinen päiväkotiin saapuminen, se ettei leikkikaveria meinaa löytyä ja että mummo tulee hakemaan Rebekkaa iltapäivällä. Iloa päivään tuo Rebekan pehmolelu Pilvi sekä päiväkodissa järjestettävät rapujuhlat. Kirjasarjan toinen osa, *Pablo ja heiluvat hampaat* (2017; tästä eteenpäin PHH), fokalisoii kerronnan Pabloon. Pablo tykkää leikkiä päivän aikana itseksensä Lopez-luurankolelunsa kanssa. Päiväkotipäivän aikana lapsiryhmässä jumpataan ja leivotaan pipareita. Kirjassa pohditaan paljon iän mukanaan tuomaa vapautta ja vastuuta. Pohdinnat huipentuvat Pablon maitohampaan irtoamiseen.

Isabella ja tuikkiva tyttö (2018; tästä lähtien ITT) kertoo Isabellasta, joka arastelee omaa laskutaidon puutettaan. Kirjassa päiväkotiryhmään tulee uusi lapsi, Stella, ja Isabella on Stellalle kateellinen hänen saamastaan huomiosta. Niinpä Isabella keksii päivän mittaan erilaisia keinoja, joilla saisi aikuisten huomion itseensä. Päivän loppupuolella Isabella saa Stellasta itselleen uuden ystävän. *Päiväkoti Heippakamu* -sarjan neljäs ja tällä hetkellä viimeinen osa kertoo päiväkotipäivän Hungin näkökulmasta. Kirjassa *Hung ja pantteripako* (2020; tästä eteenpäin HP) Hung viettää vauhdikkaan päivän päiväkodissa. Päivään kuuluu mielikuvitusleikkejä pantterina olemisena ja dramaattisena juonenkäänteinä päiväkodista karkaaminen. Pako loppuu onnellisesti varhaiskasvatuksen työntekijän hakiessa Hungin turvaan päiväkodille.

Päiväkoti Heippakamu -kirjasarja valikoitui tutkimusaineistokseni monikulttuurisuuden käsittelyn runsauden takia. Tutkimusaiheen valittuani aineisto valikoitui helposti, sillä kirjasarja oli minulle entuudestaan tuttu. Pohdin aluksi laajentavani tutkielmaani useampia erilaisia 2010-luvulla julkaistuja kuvakirjoja koskevaksi, mutta tällaisia laajempia vertailevia tutkielmia on kuvakirjojen monikulttuurisuuteen liittyen julkaistu jo aikaisemmin. Esimerkkeinä toistettakoon jo aiemmin mainitsemani Jenny Liljan ja Essi Markoffin pro gradu

-tutkielmat. Tutkimusaineiston rajautuminen vain yhtä kirjasarjaa koskeväksi mahdollistaa sen, että pystyn analyysissäni syventymään tarkemmin valikoituihin teoksiin.

Tutkielmani aineiston analyysi koostuu kolmesta luvusta. Luvussa kaksi käsittelen kirjasarjan ikonoteksteistä löydettävissä olevia monikulttuurisuuden representaatioita. Luvun alussa määrittelen, mitä ikonotekstillä tarkoitetaan. Viimeisessä alaluvussa pohdin, onko kirjasarjassa nähtävillä stereotyyppisiä representaatioita eri kulttuureista. Luvussa kolme käsittelen kirjasarjan monikielisyyttä ja sen vaikutuksia monikulttuurisuuden teemaan. Kielten moneuteen kuuluu mielestäni myös kirjasarjasta löydettävä lapsenkieli, jota käsittelen omassa alaluvussaan. Luvut 2 ja 3 vastaavat ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni siitä, miten *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassa representoidaan monikulttuurisuutta. Neljännessä luvussa vastaan tutkielmani toiseen tutkimuskysymykseen lapsifokalisaation vaikutuksista monikulttuurisuuden esittämiseen. Perustelen luvussa myös sen, miten kerronnan fokalisaatio kohdistuu lapsiin. Tutkielman lopussa teen yhteenvedon löytämistäni tuloksista ja pohdin mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 Monikulttuurisuuden representaatiot ikonotekstissä

Tämän luvun alussa määrittelen, mikä on ikonoteksti. Määrittelyn jälkeen syvennyn tutkimaan *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjan ikonoteksteistä löydettävissä olevia monikulttuurisuuden representaatioita. Analysoin ensin erityisesti kuvista esiin nousevia kulttuurien moneuden esitysmuotoja, minkä jälkeen kohdistan huomioni kuvan ja sanan luomiin yhteismerkityksiin. Luvun viimeisessä alaluvussa käsittelen vielä kirjasarjasta löydettävissä olevia stereotyyppisiä monikulttuurisuuden representaatioita. Kuvakirjallisuutta tutkittaessa on tärkeää tutkia samanaikaisesti kuvan ja sanan muodostamia merkityksiä. Visuaalinen ja verbaalinen kerronta voivat representoida monikulttuurisuutta keskenään poikkeavilla tavoilla. Kokonainen tarina muodostuu kuitenkin kuvan ja tekstin yhteistyöstä, joten eri moodeista syntyviä merkityksiä on syytä tarkastella rinnakkain.

2.1 Ikonoteksti

Kuvakirjoissa esiintyvistä kuvan ja sanan yhdistelmämuodosta voidaan käyttää nimeä ikonoteksti. Ikonotekstissä kuva ja teksti luovat yhdessä kertomuksen sekä merkityksiä, joita eivät pystyisi luomaan ilman toisiaan (Mikkonen 2005, 295–296). Ikonotekstissä kuva ja sana voivat esimerkiksi tuoda esiin toisistaan erillistä informaatiota tai olla keskenään ristiriidassa. Kuva monesti laajentaa tekstin merkityksiä. Useimmiten tekstin päätehtävänä on kannatella kertomusta eteenpäin, kun kuvissa voidaan avata vaikkapa syy-seuraussuhteita tapahtumille. (Nikolajeva & Scott 2006, 17–18.)

Nikolajeva ja Scott (2006, 24–25) määrittelevät, että kuva ja sana voivat olla keskenään ristiriidassa esimerkiksi tyylillisesti (realismi/fantasia, humoristinen/vakava), fokalisaatioltaan tai lukijan puhuttelutavoilta. Kuva ja sana voivat luonnehtia hahmoja ristiriitaisilla tavoilla. Ne voivat kertoa keskenään myös aivan eri kertomuksen. Nikolajeva ja Scott mainitsevat esimerkkinä Maurice Sendakin kuvakirjan *Where the Wild Things Are* (1963), jossa sanat ovat realistiset ja kuvat viittaavat fantasiamaiseen mielikuvitukseen. (Mt.)

Päiväkoti Heippakamu -sarjassa kuvat ja sanat tukevat toinen toisiaan tiivistä. Molemmat vievät lukijan omalta osaltaan lasten ajatusmaailmaan. Kuvia ja tekstiä tarkemmin tutkiessa niiden välillä on huomattavissa ristiriitaisuuksia. *Pablo ja heiluvat hampaat* -kirjassa kerrotaan, kuinka Pablo rakentaa Lopez-nimiselle luurankolelulleen talon legoista. Talon valmistuttua ”Lopez istui talon sisällä. Sillä oli kännykkä ja kastelukannu. Mama soitti sille kielikurssilta. (PHH 12.)” Tekstissä kuvaillaan legotalossa asuvan Lopezin tavaroita konkreettisesti: lelu omistaa kännykän ja kastelukannun. Aukeaman kuvitus kuitenkin kyseenalaistaa tekstin. Aukeaman oikealla sivulla (kuva 1) näkyy, että talossa istuva Lopez omistaa kastelukannun lisäksi laskimen, ei kännykkää. Laskimen avulla Lopez ei voi soittaa Pablon äidille, joten kirjan lukija tietää tekstissä kerrotun puhelun olevan mahdoton. Toki lukija mahdollisesti ymmärtää, ettei Lopez pystyisi joka tapauksessa puhelua soittamaan, koska on lelu. Kuvan avulla Pablon leikkiin muodostuu lisää mielikuvituselementtejä, sillä kuvasta näkee, ettei tekstissä mainittu puhelin ole aito eikä Lopezin ja Pablon äidin välistä puhelinkeskustelua todellisuudessa käydä. Näin kuva asettaa sanat kyseenalaisiksi.

Kuva 1. PHH, 12–13.

Samalla aukeamalla on myös toinen kohta, jossa sanat ja kuva asettuvat vastakkain. Aiemmin kirjassa lukija on voinut rivien välistä päätellä, ettei Pablo halua tapella:

- Ollaan Kung Fu Pandoja! Albert nosteli jalkojaan minua kohti, pyöritteli ilmassa nyrkkejä. Minä ravistin päätäni.
- Kun sinä olet viisi, sitten taistellaan Pablo.
- Minä en kertonut Albertille, että olen jo viisi. (PHH 7.)

Pablo kieltäytyy Albertin ehdotuksesta tapella Kung Fu Pandan tapaan ravistelemalla päätään. Hän myös välttää taisteluleikin pakollisuuden jättämällä kertomatta Albertille ikäänsä. Tekstin voi tulkita siten, ettei Pabloa kiinnosta tappelu missään olosuhteissa. Kun Pablo kysyy Lopezilta ennen legotalon rakennusta ”Haluatko tapella Lopez? (PHH 12)”, lukija todennäköisesti olettaa, ettei Pablo itse halua taistella. Luurankolelun kieltävän vastauksen voi ajatella kuvaavan Pablon omia toiveita asiasta. Kohdan kuvitus tekee tämän oletuksen kuitenkin ristiriitaiseksi.

Kuvassa (kuva 1) Pablo näyttää innostuneelta. Hänen suunsa on hymyssä ja hänen nyrkkinsä ovat innokkaan näköisesti kohotettuina ylös. Käsien ylös kohottamisen voi nähdä viittaavaan siihen, että Pablo on todella riemuissaan ja iloitsee kädet ilmassa leikki-ideastaan. Vaihtoehtoisesti hänen käsiensä voi katsoa olevan jo valmiiksi nyrkkeilyasentoon asetetut, jotta Pablo on valmis tappelemaan. Pablon esittämä kysymys kuvan puhekuplassa eroaa muodoltaan tekstissä esiintyvistä kysymyksistä. Puhekuplan lyhyemmän kysymyksen ”Taistellaanko?” voi ajatella huudahdukseksi, jonka Pablo päästää innokkaasti suunnitelmia esittäessään. Tekstin kysymysmuoto ”Haluatko tapella Lopez?” on paljon muodollisempi, eikä siitä paista into samalla tavoin kuin kuvasta. Kuvituksen avulla tekstin esittämä mielikuva Pablon taisteluhaluudesta laitetaan uuteen kontekstiin.

Mikäli sana ja kuva tuovat ilmi erilaisia asioita tai ovat keskenään ristiriidassa, voi kertomuksesta syntyä monta erilaista tulkintaa. Tämä jättää tilaa lukijan omalle mielikuvitukselle ja oivalluksille. (Nikolajeva & Scott 2006, 17.) Kirjan lukija ratkaisee aina itse sen, miten sanan ja kuvan välinen suhde tulisi ymmärtää (Mikkonen 2005, 368). Edellisessä erimerkissä kirjan lukija voi pohtia, haluaako Pablo todella tapella vai ei. Kuvituksen käyttämä laskin tekstin mainitseman kännykän korvaajana taas tuo huumoria ristiriitaisuuden

huomaavan lukijan lukukokemukseen. Osa kirjan lukijoista ei ole toisaalta välttämättä koskaan nähnyt laskinta, jolloin kuvan laskimen voi nähdä erikoisenmallisena kännykkänä.

Aukeaman kuvituksen (kuva 1) voi nähdä vaihtoehtoisesti olevan kokonaisuudessaan Pablon mielikuvitusta. Kuvan vasemmassa yläkulmassa näkyy nimittäin Pablon isoäiti lähettämässä sydämiksi kuvitettuja lentosuukkoja Pablolle. Lentosuukot eivät todellisuudessa näy ilmassa leijuvina visuaalisina sydäminä, eikä Pablon isoäiti ole konkreettisesti siinä tilanteessa läsnä päiväkodissa, vaan vain Pablon muistoissa. Aukeaman kuvassa on nähtävissä myös Lopezin suusta tuleva puhekupla. Vaikuttaa siltä kuin lelu puhuisi. Tämä ei todellisuudessa ole mahdollista. Toisaalta kirjan voi tulkita fantasiakertomukseksi, jossa lelut todella osaavat puhua ja isoäidit ilmestyvät yllättäen paikalle lennättämään sydämiä suustaan huoneen toiselle puolelle. Aukeaman voi nähdä puhuttelevan eri lukijoita eri tavoin.

Päiväkoti Heippakamu -kirjasarjan muihin osiin tutustuneet lukijat saattavat huomata kuvasta *Rebekan rapupäivä* -kirjan. Kirja toimii Lopezin legotalon kattona. Mikäli sarjan edellinen osa ei ole lukijalle tuttu, ei tätä intertekstuaalista viittausta ole mahdollista tunnistaa. Sarjan edellisen osan näkyminen kuvituksessa viittaa kirjojen sarjallisuuteen: niin *Rebekan rapupäivä* kuin *Pablo ja heiluvat hampaat* kuuluvat samaan kirjasarjaan. *Rebekan rapupäivä* -kirjan voi nähdä edustavan myös metafiktiivisyyttä. Metafiktiivisyydellä tarkoitetaan tekstissä nähtävissä olevia piirteitä, jotka viittaavat tekstin asemaan kirjallisuutena (Nikolajeva & Scott 2006, 220). Metafiktiivisillä elementeillä kyseenalaistetaan todellisuuden ja fiktion välistä rajaa (mt.). *Rebekan rapupäivä* -kirjan näkyminen *Pablo ja heiluvat hampaat* -kirjan kuvituksessa saa edellisestä osasta tietoisien kuvan katsojan pohtimaan Pablon fiktionaalisen maailman mahdottomuutta.

Kuvien ja sanojen välisen ristiriidan ohella ikonoteksti voi syntyä silloin, jos kuvat ja sanat tuovat lukijalle keskenään erilaista informaatiota (Nikolajeva & Scott 2006, 17). Kuvakirjan kuvat voivat vaikuttaa sanojen ymmärtämiseen, ja sanat puolestaan kuvien tajuamiseen (Mikkonen 2005, 369). Kuvan 1 analysointia jatkettaessa huomaa, kuinka aukeaman kuva ja sanat tuovat molemmat toisistaan erillistä tietoutta lukijalle. Kuvasta lukija näkee Pablon innostuksen taisteluun lähdöstä ja huomaa Lopezin kännykällä soittamisen mahdottomuuden, kuten olen edellä kertonut. Kuvan avulla lukija pääsee myös näkemään Pablon rakentaman

hienon legotalon sekä kirjan henkilöhaamot visuaalisessa muodossa. Tällöin lukijan ei tarvitse itse kuvitella hahmojen ulkonäköä tai tekstin kuvailla sitä.

Aukeaman tekstin luettuaan lukija tietää, että Pablon isoäiti on lähettänyt Lopezin Pablolle. Näin lukija ymmärtää, miksi isoäidin lentosuukot osuvat Lopeziin eivätkä Pabloon. Tekstin avulla lukija myös tietää kuvassa olevan laskimen esittävän kännykkää ja Lopezin soittavan sillä Pablon äidille. Tekstissä puhutaan lisäksi Meksikosta ja Día de Muertosista, jotka liittävät Pablon tiettyyn kulttuuriseen kontekstiin. Día de Muertosiin kuuluva luurankolelu on tosin nähtävillä kuvituksessa tekstin ohella. Kuolleiden päivän juhlaan aikaisemmin tutustuneet kirjan lukijat voivat tunnistaa leluun kulttuurisen taustan kuvastakin. Día de Muertosiin palaan luvussa 2.3.

Nikolajevan ja Scottin (2006, 23) mukaan ikonotekstin avulla esitetty kerronta on kehittyneempää ja monipuolisempaa kuin pelkkä sanojen mukana kulkeva kerronta. Kuvakirjan molemmat eri moodit (sanat ja kuvat) tuovat kerrontaan uusia puolia, mitä toisen moodin on hankala tai jopa mahdoton tuoda esille. *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjan ikonoteksteistä löytyy paljon ryhmän monikulttuurisuuteen viittaavia kohtia. Monikulttuurisuutta esiintyy erityisesti kirjojen kuvituksessa. Ilman kuvia monikulttuurisuuden teemaa ei välttämättä huomaisi ainakaan kaikkien sarjan kirjojen teksteistä. Kuvakirjan teeman ylläpitämiseksi on tärkeää, että sekä tekstuaalinen että ikoninen narratiivi toimivat yhdessä yhtä aikaa (Nikolajeva & Scott 2006, 23), vaikka toinen moodeista ei koko aikaa vaikkapa monikulttuurisuutta mainitsisi. Vaikka monikulttuurisuus huomioidaan erityisesti kirjasarjan kuvissa, eivät kirjojen tekstikään jätä monikulttuurisuuden aihetta kokonaan mainitsematta.

2.2 Monikulttuurisuus kuvissa

Perinteisesti kansalaisuutta on määritelty ihmisten fyysisten ominaisuuksien ja heidän puhumansa kielen perusteella. Stereotyyppiseen kuvaan Suomen kansalaisesta on kuulunut valkoinen iho – erivärinen iho, tumma ja kihara tukka tai erilainen silmien muoto on nähty merkinä ei-suomalaisuudesta. Stereotyyppisiä ja rodullistavia näkemyksiä suomalaisuudesta pidetään yllä toistamalla niiden representaatioita esimerkiksi lastenkirjallisuudessa. 2000-

luvun lastenkirjallisuudessa suomalaisuuden perinteistä kuvaa on alettu kuitenkin kyseenalaistaa. Suomalaisuus esitetään nykyään moninaisempana, ei vain rodullistettuihin piirteisiin liittyvänä asiana. (Pesonen 2015, 82, 84, 94.)

Päiväkoti Heippakamu -kirjasarjassa päiväkotiryhmän monikulttuurisuus välittyy lukijalle kuvituksesta. Rudine Sims (1982, 33) kirjoittaa kirjoista, jotka tuovat yhteiskunnan monimuotoisuutta esiin tasa-arvoisesti: näissä kirjoissa henkilöhahmojen kulttuuri tai ihonväri tulee esiin vain kuvituksessa. Ilman kuvitusta lukija ei voisi tietää henkilöhahmojen kulttuurista taustaa tai rodullistettuja piirteitä (mt.). Kyseinen ilmiö tulee hyvin esiin tämän tutkielman kohdeteoksissa, joiden kuvituksessa on nähtävillä rodullistetuilta piirteiltään erilaisia ihmisiä. Vaikka kirjasarjan henkilöhahmojen nimien perusteella voi päätellä joidenkin lasten kulttuurisen taustan, ei henkilöhahmoista suurimman osan tausta tule kirjojen tekstistä ilmi. Henkilöhahmojen ulkonäköä ei myöskään kirjojen tekstissä kuvailta juuri ollenkaan. Kuvien avulla päiväkotiryhmän monikulttuurisuuden kirjo pääsee kunnolla esille.

Kuva 2. ITT, 4.

Monikulttuurisuus näkyy kuvissa hahmojen rodullistettuina ominaisuuksina muun muassa ihonvärissä, hiusten laadussa ja silmien muodossa. Esimerkiksi kuvassa 2 rodullistettuja piirteitä ovat Pikku-Abdin tumma ihonväri, Isran kiharat hiukset sekä Hungin kapeat silmät. Kirjoissa henkilöhahmojen kulttuuri onkin helppoa tuoda esille hahmojen fyysisinä piirteinä, mutta fyysisten piirteiden esiintuomisen on nähty samalla heijastavan rotujen olemassaoloa (Pesonen 2015, 91–92). Toisaalta henkilöhahmoja rodullistavat fyysiset piirteet ovat keino luoda kuvitukseen eri kulttuurien yhteenkuuluvuutta ja moninaisuutta (mt. 102).

Rodullistettujen ominaisuuksien lisäksi *Päiväkoti Heippakamu* -kirjojen kuvituksesta löytyy eri kulttuureihin viittaavia elementtejä. Kuvassa 2 näkyy, että Pablo kantaa mukanaan luurankolelua. Luurankolelu viittaa Día de Muertos -juhlaan. Juhlaa käsitellään enemmän kirjasarjan kirjassa *Pablo ja heiluvat hampaat*. Pablo luurankoleluineen on kuitenkin mukana kirjasarjan muissa kirjoissa kuvituksen puolella. Näissä muissa kirjoissa Pablon kulttuurinen tausta on selvitettävissä kuvissa näkyvän lelun ansiosta, jos kuolleiden päivän juhlan perinteet ovat lukijalla tiedossa. Kirjassa *Isabella ja tuikkiva tyttö* Isabellan romanijuuret käyvät ilmi hänen vanhempinsa vaatetuksesta pelkän kuvan perusteella (kuva 3). Kuvassa Isabellan

Kuva 3. ITT, 0–1, yksityiskohta kirjan esilehdeltä.

äidillä on päällään asu, jonka katsoja voi tulkita kuvaavan romanien kansanpukua. Isabellan äidillä on maahan asti ulottuva pitkä, tumma hame. Myös Isabellan isän vaatetuksen voi tulkita

olevan perinteinen romanimiehen asu. Isabellan vähemmistötaustaan ei viitata kirjassa muualla. Tässä tutkielmassa palaan Pablon ja Isabellan kulttuurisiin taustoihin enemmän seuraavassa luvussa (luku 2.3). Día de Muertos ja romanasu ovat kulttuurisia yksityiskohtia, joihin lapsilukija ei välttämättä kiinnitä huomiota, mutta jotka aikuislukija osaa yhdistää kulttuuriseen kontekstiinsa.

Päiväkotiryhmän kuvasta (kuva 2) havaitsee, ettei yksikään kulttuuri ole yliedustettuna ryhmässä. Jaana Pesosen (2015, 103) mukaan 2000-luvun lastenkirjallisuudessa erilaisuus nähdään rikkautena, ja yhteiskunnan monikulttuurisuutta huomioidaan ja arvostetaan. Pesonen (2015, 102) kuitenkin pohtii, että hänen tutkimissaan kirjoissa valtakulttuuri esitetään silti normina, ja vähemmistöt vähemmistöinä. Tässä suhteessa analyysini eroaa Pesosen (2015) tutkielman kanssa, sillä suomalainen stereotyyppinen valtakulttuuri näyttäisi olevan Päiväkoti Heippakamun ryhmässä vähemmistönä, ja perinteiset vähemmistöt muodostavat yhdessä enemmistön. Erilaisiin vähemmistöryhmiin kuuluvia lapsia on siis päiväkotiryhmässä enemmän kuin suomalaisen valtaväestön edustajia. Ryhmien suhteiden ympärikäänntyminen alleviivaa toki omalta osaltaan kirjasarjan monikulttuurisuutta. Samalla se tuo kirjoihin mahdollisuuden kuvata kulttuurien moneutta runsaammin ja monipuolisemmin.

Kirjasarjassa painotetaan sitä, että päiväkotiryhmä pitää sisällään erilaisia lapsia, ei nimenomaan eri kulttuureista tulevia lapsia. Päiväkotiryhmän kuvaa (kuva 2) tarkkaillessa huomaa, että lähes jokainen kuvan hahmoista on jollakin tapaa yksilöllinen. Kahta samanlaista lasta ei kuvasta löydy, tosin poikkeuksena on ulkonäöllisesti samannäköiset oletetut kaksoset Aamos ja Aatos sekä vauvat Seemu ja Kupa. Myös kuvan aikuiset eroavat toisistaan etnisyyden ja sukupuolen perusteella. Pesonen (2015, 86) toteaa, että 2000-luvun lastenkirjoissa jokaisen hahmon yksilöllisyys nähdään vahvuutena, eikä eroavaisuuksia muodostavana ylitsepääsemättömänä esteenä. Kulttuuri ja ihonväri nähdään vain ominaisuuksina muiden joukossa (mt.). Samanlaisia yksilöitymisen keinoja päiväkotiryhmäkuvassa ovat esimerkiksi lasten mukanaan kantamat lelut, ikä, sukupuoli, ilmeet sekä vaatteet. Esimerkiksi se, että Naomilla on päällään jalkapallopaita, kertonee lapsen tykkäävän jalkapallon peluusta. Monikulttuurisuudeksi merkitsevämme hahmojen ulkoiset erottimet ovat vain eroja muiden erojen joukossa, joita erilaisten yksilöiden muodostama päiväkotiryhmä on pullollaan.

Bradford (2010, 49) kirjoittaa, ettei monikulttuurisuuden esittäminen arvostettavana asiantilana synny vain siitä, että kirjoissa on paljon kulttuurisesti tai ulkonäöllisesti erilaisia hahmoja. Pesonen (2017, 46) nostaa taustahahmoin jäävän monikulttuurisuuden haasteeksi esimerkiksi Aino Havukaisen ja Sami Toivosen kuvakirjassa *Tatun ja Patun päivitetty Suomi* (2017). Bradford (mt.) kertoo myös kirjoista, joissa valtakulttuuria edustavat valkoiset ihmiset pelastavat vähemmistökulttuuria edustavat ihmiset ahdingosta tai valkoiset hyötyvät jollain tavalla kulttuurisesti erilaisiin ihmisiin tutustumisesta. Tällaisen monikulttuurisuuden käsittelyn voi nähdä toiseuttavana, eurosentrisenä ja ksenofilistisena.

Päiväkoti Heippakamu -kirjasarjan kirjojen kuvituksessa on nähtävissä paljon erinäköisiä ihmisiä, joilta löytyy rodullistettuja ja eri kulttuureihin sopivia piirteitä, kuten edellä olen kirjoittanut. Syntyykö kirjasarjan monikulttuurisuus vain siitä, että kuvissa on nähtävillä monen näköisiä hahmoja? Mielestäni ei, sillä pelkästään kulttuuri tai ulkonäkö ei määrittele kirjojen henkilöahmoja kokonaan. Kirjasarjan eri kirjoissa fokalisoidaan aina eri henkilöahmoon, jolloin eri lasten sisäiseen maailmaan ja mielenkiinnon kohteisiin syvennyttään. Tämä luo hahmoista kokonaisia yksilöitä, jotka eivät ole pelkästään tietyn kulttuurin edustajia. Kulttuuria enemmän hahmoja määrittelee heidän luonteenpiirteensä, temperamenttinsa ja kiinnostuksen kohteensa.

Toki päiväkotiryhmän lapsista suurin osa on sellaisia, joiden näkökulmaa ei ole tuotu kirjasarjassa (vielä) esiin. Nämä hahmot jäävät kirjoissa taustahahmoiksi, joiden voi ajatella tuottavan vain rodullistettua monikulttuurisuutta kirjoihin. Itse en ole kuitenkaan tätä mieltä, vaan pidän kirjasarjaa monikulttuurisuuteen arvostavasti suhtautuvana. Arvostava suhtautumistapa syntyy muun muassa siitä, että kirjasarjan fokalisoijista yksikään ei kuulu suomalaiseen valtaväestöön. Toki myös valtaväestöön kuuluvat fokalisoijat voivat esittää monikulttuurisuutta arvostavasti. Fokalisoijan ollessa vähemmistön edustaja vähemmistön kulttuuri ja elämä tulevat kuitenkin representoiduksi näkökulmasta, joka mahdollistaa fokalisoijan sisäisen maailman kuvauksen ja täten monipuolisemman ja omakohtaisemman kuvan vähemmistöstä. Kirjasarjassa monikulttuurisuutta huomioidaan myös tekstiosuuksissa. Tekstissä hahmojen ulkonäköä ei käsitellä, vaan pureudutaan muihin kulttuurien moneutta ilmentäviin seikkoihin. Monikulttuurisuuden teema ei jää siis pelkästään kuvien vastuulle,

vaan teemaa käsitellään kirjoissa kokonaisvaltaisesti. Mielestäni se kertoo, että monikulttuurisuuden suhtaudutaan sitä arvostaen.

Päiväkoti Heippakamu -kirjasarjan kuvissa monikulttuurisuutta tuodaan ilmi lapsiryhmän jäsenten rodullistettuina piirteinä ja eri kulttuureihin linkittyvinä elementteinä. Kuvissa esille tuotaviin monikulttuurisuuden osa-alueisiin ei viitata tekstissä. Tämä luo kuvan siitä, että päiväkotiryhmän monikulttuurisuuden suhtaudutaan arkisena asiana. Rastas (2013b, 300) kuitenkin huomioi eri kulttuurien välisistä eroista puhumattomuuden johtavan mahdollisesti mielikuvaan siitä, etteivät erot merkitse mitään. Vähemmistökuulttuurien edustajille erot voivat olla hyvinkin merkittäviä, vaikka valtaväestön edustajat eivät niitä haluaisi nähdä. Rasismin kokemukset liittyvät monen lapsen arkeen. Niiden käsittely lastenkirjallisuudessa pakottaa lukijan huomioimaan ihmisten välisiä eroavaisuuksia, ja antaa aikuisille väylän keskustella asiasta lasten kanssa. Toisaalta Rastas puolustaa eroja huomiotta jättäviä kirjoja sillä, että rasismia kokevat lapsilukijat voivat kokea helpotusta, jos heitä muusta väestöstä erottavia piirteitä ei käsitellä jatkuvasti. (Mt. 300–301.)

Monikulttuurisuuden teema on hyvin läsnä *Päiväkoti Heippakamu* -kirjoissa kirjojen kuvituksen ansiosta. Kuvien esiintuomassa kulttuurien moneudessa toteutuu hyvin ikonotekstin periaate: kuva tuo kirjan merkityksiin uutta sisältöä, mitä teksti yksinään ei siihen tuo (Mikkonen 2005, 295–296). Kirjojen henkilöhahtmot ovat kokonaisia ja monipuolisia, eikä heidän kulttuurinsa tai sukupuolensa määrittele sitä, millaisina hahtmot kuvataan. Koska kulttuuria tai etnisyyttä ei käsitellä täsmällisesti tekstissä, vaan siihen viitataan vain kuvissa, on monikulttuurisuuden esittäminen kirjassa arvostavampaa ja moninaisempaa kuin silloin, jos kulttuurien moneus selostettaisiin tekstissä yksityiskohtaisesti (vrt. Pesonen 2015, 88) – sekä tasa-arvoista, kuten olen edellä todennut Simsin (1982, 33) kirjoittavan.

2.3 Kulttuurien eri tavat

Päiväkoti Heippakamu -kirjasarjassa kuvataan useita eri kulttuureita niin teosten kuvissa kuin tekstissä. Monikulttuurisuuden aiheita käsitellään eniten kirjassa *Pablo ja heiluvat hampaat*. Kirjassa Pablon meksikolaiset juuret ovat esillä erityisesti Día de Muertosin kautta. Día de Muertos eli kuolleiden päivän juhla on meksikolaista alkuperää oleva juhla, jossa yhdistyy

Nahua- ja Maya -sivilisaatioiden vaikutteita (Medina 2016, 463). Día de Muertos -juhlassa muistellaan vainajia välittämällä tietoa heidän elämästään suullisen tradition kautta. Juhlan viettoon kuuluu muun muassa suvun haudoille viedyt uhrilahjat ja samettikukkakimput, pääkallon näköiset kasvomaalaukset sekä kaduilla kulkevat paraatit. (Mt. 463, 465, 473.)

Día de Muertos ja meksikolainen kulttuuri huomioidaan *Pablo ja heiluvat hampaat* -kirjan kuvituksessa. Esimerkiksi kuvassa 1 (luku 2.1) aukeaman taustaväri on musta, ja sinne tänne on kuvitettu värikkäitä kukkia, lehtiä ja sydämiä. Myös kuvassa 4 on samantyylinen aukeama, jossa yksivärisen taustan päällä on värikkäitä kukkia, luurankoja, luita, lehtiä ja lyhtyjä.

Kuva 4. PHH, 30–31.

Aukeamien värikkyys yhdistyy Día de Muertosin värikkyteen. Aukeamilta löytyvät kukat voidaan tulkita kuolleiden päivän juhlaan liittyviksi samettikukiksi. Erityisesti kuvassa 4 on nähtävillä riehakasta juhlan tuntua, sillä kuvan vasemmassa alalaidassa esiintyvät luurangot soittavat marakasseja ja kitaraa iloisesti tanssien. Soittimet ja luurankojen vaatetus viittaavat latino-kulttuuriin. Kuvista löytyvät luut ja luurangot yhdistyvät erityisesti kuolleiden päivän juhlaan, sillä juhlan visuaalisuuteen kuuluu paraateissa kulkevat luurangot ja pääkallomaiset

kasvomaalaukset (Medina 2016, 463). Kuolleiden päivän juhlasta muistuttaa läpi kirjan Pablon luurankolelu Lopez.

Luurankolelu Lopez on Pablolle hyvin tärkeä. Pablo kertoo Lopezin saamisesta näin: ”Minä sain Lopezin pienenä. Iso-mama lähetti sen Meksikosta, kun oli Día de Muertos, kuolleiden päivä. Se on sellainen luurankojuhla. (PHH 12.)” Pablo kertoo saaneensa Lopez-lulun kuolleiden päivän juhlan aikaan. Pablolle kuolleiden päivän juhla näyttäytyy ”luurankojuhlanä”. Tämä ei ole ihme, sillä juhlan visuaaliseen ilmeeseen kuuluu oleellisesti luuranko kuoleman symbolina, kuten edellä on jo mainittu. Día de Muertosiin yhdistyvä luurankosymboli kulkee *Pablo ja heiluvat hampaat* -kirjassa kerronnan mukana alusta loppuun asti Lopezin muodossa. Luurankoleluun liitetään elävyyttä ilmentäviä verbejä Pablon kuvitellessa Lopezin elävän. Lopez muun muassa kalistuttelee luitaan Pablon taskussa ja tanssii luurankotanssia. Luiden kalistuttelun ja luurankotanssin tanssimisen voi liittää Día de Muertosin paraateihin, joihin voi kuulua tanssiesityksiä ja luurankonukkejen heilumista.

Día de Muertosiin kuuluu usko siitä, että kuolleet elävät elävien kanssa rinnakkain. Kuolemaa ei pelätä, vaan kuolema nähdään elämän jatkumona. Vainajien uskotaan olevan elävien keskuudessa niin kauan, kun elävät muistavat heidät ja kertovat heistä tarinoita. (Medina 2016, 463, 470, 473.) Pablo kertoo Lopezille: ”Lopez, kun ihminen on niin vanha että kuolee, siitä tulee luuranko. Sitten tanssitaan ja kalistellaan kaikki yöt, eikä mennä nukkumaan. (PHH 16.)” Pablon kertomuksessa näkyy Día de Muertosin uskomus elämän jatkumisesta. Uskomukseen yhdistyy kuolleiden päivän juhlaan kuuluva luurankosymboliikka, sillä Pablo uskoo kuolleiden muuttuvan luurangoiksi. Pablon lauseesta on havaittavissa myös kuolleiden päivän juhlan paraateihin liittyvä ilo ja riehakkuus yön läpi jatkuvan tanssin muodossa.

Pablon toteamuksesta Lopezille välittyy lapsen tasoinen tieto Día de Muertosin tarkoituksesta. Pablo vaikuttaa olevan perehtynyt omaan kulttuuriseen taustaansa. Tämä käy ilmi Día de Muertosista ja kuoleman jälkeisestä elämästä puhumisessa. Pablon kulttuurisesta kasvatuksesta on kenties pitänyt huolta Pablon isoäiti, iso-mama, joka on lähettänyt Lopezin Pablolle Meksikosta. Lulun lähettämällä Pablon isoäiti on kenties halunnut pitää huolta meksikolaisen kulttuurin välittämisestä lapselle. Lulun lähettämisen voi tulkita myös Día de Muertosiin kuuluvasta edellisten sukupolvien muistelemisesta. Luurankolelun nähdessään

Pablolle tulee mahdollisesti mieleen lelun lähettänyt isoäiti, jolloin toteutuu ainakin kahden sukupolven takainen sukulaisten muistelu.

Rebekan rapupäivä -kirjassa kulttuurien moneus tuodaan ilmi erilaisten ruokavalioiden kohdalla. Kirjassa oleva välipalakohtaus alkaa näin:

Välipalaksi oli maitoa ja paprikaa ja näkkäriä ja meetvurstia. Paitsi Abdilla ja Isralla oli juustoa.

– Minäkin haluan juustoa. Miksi Isra ja Pikku-Abdi saa aina juustoa? minä huusin.

– Me ei syödä lihaa, sanoi Isra ja katsoi Abdia. – Eiks niin? (RR, 32.)

Edellä olevassa lainauksessa tuodaan esiin lapsiryhmän ruokavalioiden moneus: Isra ja Abdi eivät syö meetvurstia, vaan heille tarjotaan lihan sijaan juustoa. Lihatuotteisiin liittyvän ruokavalion voi päiväkotikäisillä olettaa liittyvän uskoon. Esimerkiksi muslimit ja juutalaiset välttävät sianlihan syömistä. Ruokavalion ja tätä kautta uskonnon erilaisuus tuodaan esiin arkisella, lapsen maailmaan sopivalla huomiolla. Kohdassa Isra ja Abdi erotetaan hetkeksi muusta päiväkotiryhmästä heidän ruokavalionsa takia. Juuston syöjät päästetään kuitenkin takaisin muiden lasten piiriin pian, kun lapset alkavat leikkiä ruoalla:

Isra nakersi juustoon reiän. Isra katsoi sen läpi ja sanoi: – Kukkuu!

Minä puraisin reiän meetvurstin keskelle ja sanoin: – Kukkuu!

Sitten me kaikki kukuimme vähän aikaa [- -]. (RR, 32.)

Kuva 5. RR, 32.

Rebekan mieltä ei jää vaivaamaan, miksi Isra ja Abdi eivät syö lihaa. Meetvursti ja juusto nimittäin sopivat molemmat yhtä hyvin reiän nakertamiseen ja siitä läpi kurkkimiseen. Leikkihetki ruoalla toisinnetaan sivun kuvituksessa (kuva 5), jossa on kuvattu, kuinka Rebekka ja Isra kurkkivat juuston ja meetvurstin läpi purruista rei'istä. Isra ja Abdi pääsevät nopeasti takaisin päiväkodin lasten piiriin, eikä heiltä tai aikuisilta aleta urkkia tarkemmin, miksi lapset eivät syö lihaa.

Kulttuurien moneutta analysoitaessa on huomioitava myös suomalainen valtaväestön kulttuuri. Hallin (2003, 252) mukaan monikulttuurisuutta tarkasteltaessa keskitytään tutkimaan yleensä toisia kulttuureita. Omaa kulttuuria pidetään normina, jota vasten kulttuurien eroja tutkitaan (mt.). Suomalaiseen kulttuuriin liittyy kuitenkin paljon stereotyyppioita. Suomalaisuudesta puhuttaessa korostetaan maan yhtenäiskulttuuria, vaikka Suomi on todellisuudessa ollut aina moninainen paikka (Lehtonen & Löytty 2003, 7–8).

Suomalaisen valtaväestön kulttuuriin liittyviä viittauksia on löydettävissä sieltä täältä *Päiväkoti Heippakamu* -sarjasta. Perinteiseen suomalaisuuteen viitataan kirjassa *Pablo ja heiluvat hampaat*, jossa eräässä kuvassa (PHH 15) näkyy ikkuna koristeltuna lasten askartelemiin sinivalkoisin kynttilöin. Kynttilöiden sinivalkoinen väri viittaa samanväriseen Suomen lippuun. Myöhemmin kirjassa todetaan: ”Koska tänään on yhdeksäs joulukuuta, meidän olisi pitänyt leipoa pipareita (PHH 18).” Mainitun päivämäärän (9.12.) perusteella voi tulkita, että ikkunassa olevat kynttilät on askarreltu Suomen itsenäisyyspäivän kunniaksi, jota on vietetty muutama päivä aikaisemmin (6.12.). Itsenäisyyspäivän juhlintaan Suomessa kuuluu muun muassa sinivalkoisten kynttilöiden polttaminen. Päivämäärän kertomisen ansiosta lukija tietää myös joulun vieton lähestyvän tarinamaailmassa. Kirjassakin tapahtuva piparkakkujen leivonta kuuluu jouluvalmisteluihin suomalaisessa kulttuurissa. Pipareita leivotaan kuitenkin muuallakin maailmassa joulun alla, eikä tapa kuulu yksinomaan suomalaisiin perinteisiin.

Suomalaiseen kulttuuriin viitataan intertekstuaalisesti tuomalla kirjasarjassa esiin muita tunnettuja suomalaisia lastenkirjoja. *Pablo ja heiluvat hampaat* -teoksen kuvista voi löytää Oili Tannisen kirjan *Hippu* (1967) sekä Tove Janssonin kirjan *Taikatalvi* (1958). Mainitut kirjat ovat

suosittuja suomalaisten kirjoittamia lastenkirjoja useamman vuosikymmenen takaa. *Pablo ja heiluvat hampaat* -kirjassa on nähtävillä myös *Päiväkoti Heippakamu* -sarjan ensimmäinen osa *Rebekan rapupäivä* Pablon legotalon kattona, kuten olen luvussa 2.1 maininnut. *Rebekan rapupäivä* -teoksessa taas luetaan *Metro*-lehteä. *Metro*-lehti oli lähinnä pääkaupunkiseudulla ilmestynyt ilmaisjakelulehti. Suomalaiseen ruokakulttuuriin kuuluvat pinaattiletut, joita syödään kirjassa *Hung ja pantteripako*. Suomalaiseen kulttuuriin viittaavat kirjat, lehdet ja ruoat ovat vihjauksia kirjoista ja lehdestä tietoisille lukijoille. Samalle viittaukset kiinnittävät kirjasarjan tiiviimmin yhteen suomalaiseen kulttuuriin, sillä ne ovat nimenomaan suomalaisesta kulttuurista peräisin olevia objekteja, eivätkä moninaisesti eri kulttuureista lähtöisin olevia asioita.

Päiväkoti Heippakamu -sarjassa on huomattavissa paljon globalisoituneita kulttuurien piirteitä. Globalisaation on nähty samankaltaistavan kulttuureita erityisesti amerikkalaisen kulttuurin mukaiseksi (Hall 2003/2000, 243). Amerikasta on peräisin maailmanlaajuisesti vietettävä äitienpäivä, johon *Isabella ja tuikkiva tyttö* -kirjassa valmistaudutaan. Kirjasarjan kirjoissa pelattava jalkapallo ja maininta jääkiekosta ovat viittauksia globaaleihin urheilulajeihin. Valtioiden rajoja ylittävä liikuntalaji on myös zumba, jota Rebekka mainitsee mummonsa harrastavan *Rebekan rapupäivässä*.

Päiväkoti Heippakamu -kirjasarjan jokainen kirja esittelee ryhmän lapset kirjojen alussa nimeltä (kuva 2, luku 2.2). Lapset esittelevän kuvan jälkeen nimet toistuvat kirjojen teksteissä. Nimien perusteella lasten kulttuurinen tausta on mahdollista päätellä, muttei kaikkien nimien kohdalla. Suurin osa lasten nimistä on kansainvälisiä ja saattaisi kuulua minkä kulttuurin edustajalle tahansa. Kansainvälisiä nimiä ovat esimerkiksi nimet Sofia, Niko ja Rebekka. Nimet Hung, Abdi ja Maikol viittaavat taas selkeästi suomalaisesta valtaväestöstä poikkeavaan kulttuuriseen taustaan. Täysin suomalaiseen alkuperään viittaavat nimet Aamos ja Aatos nimien kirjoitusasun perusteella. Päiväkotiryhmästä löytyy myös sukupuolineutraaleja nimiä: Seemu ja Kupa. Mielestäni tekstin seassa soljuvia kulttuurisesta taustasta peräisin olevia nimiä voi pitää samankaltaisena kulttuurien välisenä tasa-arvoisena kohteluna kirjassa kuin monikulttuurisuuden esittämistä kuvituksessa. Vaikka tekstissä ei kulttuurien moneutta erikseen mainittaisi, tuo nimien monipuolisuus tekstiin heti monikulttuurista tuntua.

Kulttuurien eri tavat vaikuttavat sulautuvan *Päiväkoti Heippakamu* -sarjan teksteissä tarinan sekaan. Suurinta osaa kulttuurien moninaisuuden representaatioista ei alleviivata tekstissä. Esimerkiksi henkilöhahmojen nimet sekä suomalainen ja globaali kulttuuri tuodaan esille kerrontaan sulautettuna. Isran ja Pikku-Abdin ruokavalioiden erilaisuus nostetaan esiin alleviivatun tuntuisesti. Ruokavalioon liitettävä kulttuurinen yhteys on kuitenkin kiinni lukijasta. Ruokavalion erilaisuutta ei voi liittää kulttuuriin, jos eri kulttuurien tapoja ei tunne. *Día de Muertos* mainitaan *Pablo ja heiluvat hampaat* -kirjassa vain kerran, mutta meksikolainen kulttuuri asettuu kohostetumpaan asemaan kuvituksen avulla. Kuvituksessa kuolleiden päivän juhla huomioidaan toistuvasti meksikolaiseen kulttuuriin viittaavin visuaalisin keinoin.

Eri nimien, ruokavalioiden ja uskontojen tarkoituksena on moninaistaa representaatioita suomalaisesta kulttuurista. Kohtaukset kuvineen tuovat ilmi, kuinka monella eri tapaa monikulttuurinen yhteiskunta Suomi onkaan. Samalla niiden voi nähdä kritisoivan stereotyyppistä käsitystä suomalaisuudesta. Toisaalta voi nähdä toiseuttavana, että suomalaisen kulttuurin representaatiot sujahtavat sulavammin tekstin sekaan kuin muiden kulttuurien esitystavat. Suomen itsenäisyyspäivään viittaavat kynttilät ovat kuvituksessa taustalla, kun taas *Día de Muertos*in liittyvät symbolit ovat kirjassa kohostetummin esillä.

2.4 Stereotyyppiset kulttuurien representaatiot

Yksi kulttuurien representoimisen tyypillinen muoto on stereotypiat (ks. luku 1.1). Kulttuurin ymmärretään muodostuvan tietyn ryhmän yhteisistä erityispiirteistä tai yhteisistä tavoista. Ilman stereotypiaa kulttuureita ei voisi käsitellä ollenkaan, sillä stereotypiat ovat tärkeitä yleistysten tekemisessä. (Glynn et al. 2018/2016, 147.) Stereotypialla tarkoitetaan yleensä piirteitä tai tuntomerkkejä, jotka yhdistyvät johonkin tiettyyn sosiaaliseen ryhmään (Hřebíčková & Graf 2016, 118). Stereotypiat ovat pelkistyksiä, joiden mukana kulkee monimutkaisia merkityksiä (Laakso 2014, 234).

Ihmiset kuuluvat erilaisiin ryhmiin esimerkiksi kulttuurinsa, uskontonsa, työpaikan tai kotimaansa perusteella. *Isabella ja tuikkiva tyttö* -kirjan Isabella kuuluu ainakin omaan päiväkotiryhmäänsä, romaneihin ja suomalaisiin. Jokainen näistä ryhmistä muodostaa oman

sosiaalisen identiteettinsä. Mitä vahvemmin ryhmän jäsenet samaistuvat ryhmään, sitä vahvemmin he samaistuvat muiden ryhmän jäsenten mielipiteisiin. Ryhmän jäsenten välinen kommunikaatio lisää tavallisesti stereotyyppioita etenkin ryhmästä itsestään, mutta myös muista ryhmistä. (Glynn et al. 2018, 147, 149.) Kommunikoimalla keskenään esimerkiksi suomalaisen valtaväestöön kuuluvat vahvistavat itse omia stereotyyppioitaan suomalaista valtaväestöä kohtaan. Ryhmän jäsenten kanssa keskustelu luo kuvaa siitä, millaisena ryhmä nähdään stereotyyppisesti. Ryhmät kuitenkin haluavat erottua muista ryhmistä, joten muihin ryhmiin liitetään piirteitä, joiden perusteella ne erottuvat omasta ryhmästä. Omaa ryhmää voidaan pitää moniulotteisempina kuin muita ryhmiä. Stereotyyppiat jakavat ryhmiä siis tiettyihin lokeroihin, joiden avulla ihmiset pystyvät käsittelemään maailmaa paremmin.

Ryhmiin liittyvät stereotyyppiat voivat olla positiivisia, negatiivisia tai neutraaleita. Yleensä siihen ryhmään, johon itse kuuluu, liitetään positiivisia ominaisuuksia, ja ulkopuolisiin ryhmiin negatiivisia ominaisuuksia. Ulkopuolisia ryhmiä kohtaan voi olla myös positiivisia stereotyyppioita. Yleensä stereotyyppioista puhutaan kuitenkin negatiivisen sävyn kautta. Stereotyyppioiden toistamista saatetaan yrittää välttää niiden tuottamien negatiivisten konnotaatioiden vuoksi. Puheessa tai tekstissä tehdystä välttelystä huolimatta stereotyyppiat yleensä vaikuttavat ihmisten tekoihin ja valintoihin heidän tiedostamattaan. (Glynn et al. 2018, 144, 149.) Tässä tutkielmassa ymmärrän stereotyyppian negatiivisesti värittyneenä yleistykseenä jostain ryhmästä. Representaatio-termiä käytän neutraalimpana merkitysten välittäjänä.

Päiväkoti Heippakamu -kirjasarjassa käsitellään monikulttuurisuutta sensitiivisesti ja tasa-arvoisesti. Sarjasta löytyy silti kohtia, joissa olemassa olevia kulttuurisia stereotyyppioita tosinnetaan. Huomattavimmat stereotyyppiat liittyvät päiväkodin lasten vanhempien ammatteihin. Romanitaustaisen Isabellan isä on taksikuljettaja ja Rebekan isä on parturi. Isien ammatit tulevat ilmi *Isabella ja tuikkiva tyttö* ja *Rebeka rapupäivä* -kirjojen aluissa, joissa Isabella ja Rebeka esittelevät omat perheensä. Esittelyt tapahtuvat sarjakuvamaisesti kuvia ja puhekuplia yhdistellen.

Rebeka rapupäivässä Rebeka kertoo, että hänen isällään ”on parturiliike. Isi leikkaa partoja. (RR 5.)”. Teksti on koko aukeaman kokoisen kuvan sisällä Rebeka suusta tulevassa puhekuplassa, ja kuvassa Rebeka etu- ja keskisormi muodostavat ilmaa leikkaavat sakset.

Rebekan saksia jäljittelevät kädet toistavat Rebekan toteamuksen partojen leikkaamisesta. Rebekan isän kuva on kehystetty Rebekan viereen. Suomessa on olemassa stereotypia maahanmuuttajien pyörittämästä parturibisneksestä. Maahanmuuttajien tai vähemmistöjen edustajien nähdään joutuvan menemään töihin pienempipalkkaiseen parturintyöhön, koska he eivät saa koulutustaan vastaavaa työtä rakenteellisen rasismien takia. Rebekan isä näyttäisi toisintavan tätä stereotypiaa ammatinvalinnallaan.

Suomessa romaneihin liittyy stereotypia siitä, että autot ovat keskeisessä roolissa heidän kulttuurissaan. Kirjan *Isabella ja tuikkiva tyttö* alussa Isabella esittelee isänsä näin: ”Isin nimi on Linkreen. Sillä on keltainen taksiauto. Isi ajaa öisin ihmisiä juhlista kotiin, prinssejä ja presidenttejä. (ITT 5.)” Sivun kuvassa Isabellan isä ajaa keltaista taksia tyytyväisen näköinen asiakas takapenkillään. Isabellan isä työskentelee taksikuljettajana, joten romaneihin ja autoihin liittyvä stereotypia tulee kohdassa tosinnettua. Toisaalta lainaus muuntelee stereotypiaa ja jopa ylistää taksikuskin ammattia toteamalla taksin asiakkaina matkustavan ”prinssejä ja presidenttejä”. On kuitenkin huomattava, että ajatus ylhäisistä asiakkaista on peräisin lapsen mielestä, ja on mahdollisesti vain mielikuvituksen tuottama itsekehu. Romanikulttuuria tuodaan esiin myös Isabellan vanhempien vaatetuksessa kirjan alussa (kuva 3), kuten olen luvussa 2.2 maininnut.

Romanien representaatiot ovat yleensä hyvin yksipuolisia eurooppalaisessa kontekstissa: romanit nähdään joko ”jaloina villeinä” (”noble savage”) tai ihmishirviöinä (”bogeyman”). Erilaisuus valtaväestöihin nähden nousee yleensä suurimmaksi romaneja luonnehtivaksi luonteenpiirteeksi romanivähemmistöjen kuvauksissa. Romanit ovat kuitenkin enemmän samanlaisia kuin erilaisia valtaväestöön verrattuna. (Tremlett 2013, 1707–1708, 1720.) Stereotyyppisestä isä Linkreenin ammatinvalinnasta huolimatta kirjasarjassa ei muuten tosinnetta romaneita koskevia stereotypioita. Isabellan ydinperhe näyttäytyy kirjassa samanlaisena kuin mikä tahansa muukin perhe, eikä Isabellassa itsessään ole mitään piirteitä, mitkä kiinnittäisivät hänet romanivähemmistöön.

Rebekan ja Isabellan isien ammattien voi nähdä toistavan negatiivista stereotypiaa vähemmistöihin kuuluvien ammattien arvostuksesta ja jopa ammattitaidosta. Taksikuski ja parturi ovat ammatteja, joita ei yleensä nosteta kovin korkealle jalustalle ammattien

arvostusta mittaavilla listoilla. Maria Laakso (2014, 231) kirjoittaa stereotyyppien syntyvän yleensä tietämättömyydestä, ennakkoluuloista ja peloista. Stereotyyppiä toistamalla asenteet muita ryhmiä kohtaan eivät myöskään muutu. Stereotyyppi rajoittavat moninaisuuden kuvausten mahdollisuuksia ja leimaavat kohdettaan. (Mt.) Niiden käyttö voi olla stereotyyppien kohteita satuttavaa (Glenn et al. 2018, 147). Toistamalla ammatteihin liittyvää stereotyyppiä vähemmistöjen ammattien arvostukseen liittyvät representaatiot pysyvät yksipuolisina.

Pablon kulttuurisen taustan esiintuomisen pelkästään Día de Muertosiin liitettyä voi myös tulkita esittävän stereotyyppisen kuvan meksikolaisuudesta. Meksikoon (ja latinalaiseen kulttuuriin) liittyy paljon muutakin, kuin kerran vuodessa vietetty juhlapäivä. *Pablo ja heiluvat hampaat* -kirjasta löytyy myös stereotyyppinen käsitys suomen kielen opettelusta. Pablun äiti ja Pablun luurankolelu harjoittelevat suomea puhumalla: ”Huva paiva. Huva iltapaiva. (PHH 16.)” Virkkeen voi tulkita olevan stereotyyppinen näkemys suomen kieltä harjoittelevista ihmisistä. Virkkeessä Y-kirjaimet ovat muuttuneet U-kirjaimiksi ja Ä-kirjaimet A-kirjaimiksi. Suomen ääkkösten lausumisen hankaluutta liioitellaan usein kuvatessa suomea taitamattomien kielen opettelua, vaikka todellisuudessa Ä:n tai Y:n lausuminen voi onnistua helposti.

Stereotyyppiä ovat vain pelkistyksiä ja ennakkoluuloja. Näkökulmia muokkaamalla stereotyyppiin voi vaikuttaa. Vaikka stereotyyppiä luodaan tiettyjen ryhmien sisällä erottelemalla ryhmiä toisistaan, vaikuttaa stereotyyppien syntyyn yleensä kuitenkin mediasta saadut kuvat muista ryhmistä. (Glenn et al. 2018, 147.) Kirjallisuudella on mahdollisuus haastaa yhteiskunnan normeja esittämällä normeista poikkeaminen tavallisena. Kirjallisuus voi myös tahallaan tai tahattomasti toistaa yhteiskunnassa vaikuttavia stereotyyppiä, ja siten oikeuttaa ihmisryhmien syrjinnän. (Pesonen 2015, 109.)

Päiväkoti Heippakamu -kirjasarjassa on monikulttuurisuuden representaatioita, joiden voi tulkita olevan stereotyyppisiä. Toisaalta kirjasarjassa huomioidaan erilaiset oletukset miesten ja naisten ammateista. Oletettu mies Tson-Osman työskentelee päiväkodissa, mikä kyseenalaistaa stereotyyppiä naistyöntekijöiden hallitsemasta hoito- ja kasvatusalasta. Myös Rebekan äidin ammatin voi katsoa kyseenalaistavan sukupuolista stereotyyppiä naisten

ammateista, sillä hänen äitinsä pelaa ammatikseen jääkiekkoa. Kirjasarjassa siis myös rikotaan vallitsevia stereotyyppioita, vaikka niitä joissain kohdissa toistetaan.

3 Monikielisyys kulttuurien moneutta representoimassa

Tässä luvussa tarkastelen kirjasarjasta löydettävissä olevaa monikielisyttä. Monikielisydestä puhuttaessa viitataan yleensä ihmisten kykyyn puhua vähintään kahdella kielellä (Latomaa et al. 2016, 15). Luvussa 3.1 tarkastelen monikielisyttä eri kielten näkökulmasta. *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassa puhutaan suomen lisäksi ainakin venäjää, espanjaa ja englantia. Näen myös lapsenkielen kuuluvan monikielisyden piiriin. Käsittelen kirjasarjasta löytyvää lapsenkieltä luvussa 3.2. Eri kielillä puhuminen vahvistaa kirjasarjan monikulttuurisuutta edellisessä luvussa (luku 2) mainittujen monikulttuurisuuden representaatioiden lisäksi.

Kuten edellä olen todennut, kuvakirjaa tutkittaessa on tärkeää tutkia kuvan ja tekstin muodostamia merkityksiä yhdessä. Monikielisyttä tarkastellessa on kuitenkin selvää, että analyysin pääpaino on tekstuaalisessa narratiivissa. Kieli ja teksti liittyvät vahvasti yhteen, eikä kieltä voi esittää täysin kuvissa. *Päiväkoti Heippakamu* -sarjassa monikielisyttä on nähtävissä myös kuvissa intraikonisena tekstinä puhekuplien muodossa. Intraikoniset tekstitkin ovat kuitenkin tekstiä eli ne kuuluvat verbaalisen kerronnan alaisuuteen. Luvun aiheesta johtuen päähuomioni tässä luvussa keskittyy ensisijaisesti tekstiin.

3.1 Eri kieliset koodinvaihdot

Kulttuurien moneuteen kuuluu usein eri kielten runsaus ja monikielisyys. Monikielisydestä puhuttaessa tarkoitetaan yhteiskuntien, ryhmien, instituutioiden ja yksilöiden kykyä toimia arjessa säännöllisesti useammalla kuin yhdellä kielellä (Latomaa et al. 2016, 15). *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassa osa ryhmän lapsista puhuu useampaa kuin yhtä kieltä. Monikielisyys huomioidaan kirjasarjassa sekä kuvissa että sanoissa. *Rebekan rapupäivässä* lasten ulkoillessa pihalla syntyy riitatilanne, kun lapset nimittelevät toisiaan mummoiksi. Tilanteesta kerrotaan näin:

- No, mikä minä sitten olen? minä kysyin.
- Ole mummo, sanoi Aamos.
- Minä en ole mikään mummo! Itse olet mummo! Jättityhmämummo! minä sanoin.
[- -] Sitten kaikki meni ihan pyörremyrskyksi.
- Sinä olet mummo! Pikku-Abdi karjui Nikolle ja meni Aatoksen luo ja sanoi: – Ja sinä!

Niko suuttui ja puhui Sofialle venäjää. (RR, 22.)

Kuva 6. RR, 22–23.

Nikon venäjänkielisestä puheesta saamme selville, että Niko ja hänen oletettu siskonsa Sofia ovat monikielisiä ja kuuluvat mahdollisesti venäjänkieliseen vähemmistöön. Ilman tätä kohtaa Nikon kulttuuriset juuret eivät tulisi sarjassa ilmi, sillä fyysiseltä ulkonäöltään lapsi ei poikkea suomalaisesta valtaväestöstä. Lasten ristiriitatilanne on kuvitettu kirjaan Nikon venäjänkielistä lausahdusta myöten (kuva 6). Kuvassa Nikon lausahdus on kirjoitettu puhekuplaan kyrillisillä kirjaimilla, mikä erottaa pojan puheen muista aukeaman latinalaisilla aakkosilla kirjoitetuista puhekuplista. ”БАБУШКА” -huudahdus tarkoittaa suomeksi ”mummoa”.

Tekstistä löytyvää monikielisyyttä voi pitää poliittisena tekona. Tekstin ollessa täysin yhdellä kielellä kirjoitettu tulee kyseisestä kielestä hallitseva muihin kieliin verrattuna. Mikäli tekstistä löytyy monikielisiä sanoja tai ilmaisuja, asettuvat eri kielet hetkellisesti tasa-arvoiseen asemaan. (Ashcroft et al. 2002/1989, 65.) Monikielinen teksti puhuttelee lisäksi eri yleisöjä eri tavoilla (Rantonen 2011/2010, 177). Kyrillisiä aakkosia ja venäjää osaamattomat lukijat eivät

välttämättä ymmärrä Nikon huudahdusta. Puhekuplan merkityksen voi toisaalta päätellä kuvan muiden puhekuplien sisällöistä, joissa lapset huutavat mummoa.

Niko on sijoitettu kuvassa keskelle ja ylös, mikä on paikka, johon kuvan katsojan huomio yleensä ensimmäisenä suuntautuu (Nikolajeva & Scott 2006, 83). Nikon ”БАБУШКА”-huudahdus kirjoitetaan auki vain kuvan puhekuplassa. Päätekstissä Nikon sanomisiin viitataan yleisesti venäjän puhumisella. Venäjänkielisen sisällön puuttuminen päätekstistä viitannee siihen, ettei tekstin fokalisoiija ymmärrä Nikon puhetta. Tekstin fokalisoitumisen tiettyyn henkilöhaamoon voi tunnistaa esimerkkikohdan käyttämästä minäkerronnasta: ”minä kysyin” ja ”minä sanoin”. Fokalisoiija tietää Nikon puhuvan venäjää, muttei sitä, mitä lausahdus tarkoittaa. Tekstissä lausahdus venäjän puhumisesta voisi jopa jäädä lukijalta huomaamatta, mutta kuvan avulla hetkestä tulee paljon kohosteisempi.

Useamman kuin yhden kielen käyttö samassa kirjassa ei ole epätavallista suomalaisessa kirjallisuudessa (Grönstrand 2016, 39). Heidi Grönstrand (mt.) mainitsee Kjell Westön tuotannon esimerkkinä kirjallisuudesta, jossa ilmenee tekstin pääkielen lisäksi monikielisyttä dialogissa, yksittäisinä sanoina tai sitaatteina. Kuvakirjallisuudessa vastaavaa monikielisyttä esiintyy esimerkiksi Sanna Pelliccionin kirjassa *Onni-poika saa uuden ystävän* (2012). *Päiväkoti Heippakamu* -sarjassakin monikielisyys tulee näkyviin nimenomaan yksittäisinä toteamuksina, kuten edellä olevassa esimerkissä Nikon venäjän puhumisesta. Kirjasarjan kirjoista eniten monikielisyttä esiintyy kirjassa *Pablo ja heiluvat hampaat*. Teoksessa Pablo itse puhuu montaa eri kieltä: suomea ja espanjaa.

Pablun suomenkieliseen puheeseen sekoittuu espanjankielisiä ilmauksia. Lapsi esimerkiksi kutsuu äitiään ”mamaksi”, mikä on suora espanjankielinen käännös sanasta ”äiti”. Meksikossa asuvaa isoäitiään Pablo kutsuu ”iso-mamaksi”. Kutsumanimi on sekoitus Pablun puhumista kahdesta eri kielestä etuliitteen ”iso” tullessa suomen kielestä ja sanan loppuosan ”mama” ollessa espanjankielistä alkuperää. Espanjankielinen käännös sanalle isoäiti olisi abuela. Monikielisisissä yhteisöissä puhe koostuukin usein monista eri kielistä, ja eri kielet menevät puheessa lomittain ja päällekkäin (Latomaa et al. 2016, 22). Ilmauksen kesken vaihtuvaa kieltä kutsutaan *koodinvaihdoksi*. Koodinvaihtoa voi tapahtua yhden sanan tai lauseen kohdalla. Koodinvaihtoa tai kokonaan puhekielen muuttumista toiseen tapahtuu usein siksi, että

monikielinen henkilö osaa kertoa tietyistä asioista paremmin toisella osaamallaan kielellä. Monikieliset puhujat vaihtavat usein kieltä tilanteen, keskustelukumppanin tai keskustelun aiheen perusteella. (Mt. 22–23.) Niinpä vaikuttaa luonnolliselta, että Pablo kutsuu äitiään ”mamaksi”, sillä espanja on oletettavasti Pablon äidin äidinkieli. On ymmärrettävää, että Pablon äiti on opettanut lapsensa kutsumaan itseään ”mamaksi”, sillä omalla äidinkielellä lausuttu termi on itselle paljon merkityksellisempi muihin kieliin verrattuna. Lukija voi kuvitella Pablon puhuvan espanjaa kotona äitinsä kanssa. Päiväkodissa Pablo puhuu suomea tullakseen ymmärretyksi muiden suomea puhuvien lasten joukossa.

Pablo kantaa mukanaan luurankolelua nimeltä Lopez. Mielikuvituksessaan Pablo ajattelee Lopezin puhuvan ja liikkuvan. Puheessaan Lopez kommentoi tapahtumia Pablolle espanjaksi ja suomeksi. Ensisijaisesti Lopezin espanjankieliset kommentit tulevat esille kirjan kuvituksessa intraikonisina teksteinä. Intraikonisella tekstillä viitataan kuvien sisällä oleviin sanoihin. Eniten Lopezin espanjankielisyys pulppuaa kirjassa kohdassa, jossa muut lapset tulevat lopettamaan Pablon legoleikit leikkiäkseen itse rakennuspalikoilla. Tuolloin Lopez toteaa kuvan puhekuplassa: ”¡Buenos días! ¡Hasta pronto! (PHH 15.)” Lopezin espanjankieliset kommentit tarkoittavat suomeksi: ”Hyvää huomenta! Nähdään pian!” Kommenteillaan Lopez kenties tervehtii uusia legoilla leikkijöitä, mutta toivoo samalla näkevänsä Pablon rakentaman talon pian uudestaan. Toisaalta kommentit vaikuttavat irrallisilta, sillä ne eivät tunnu suoraan sopivan tarinan tekstiin tai kuvaan. Lopezin kommentit vaikuttavat ulkoa opetelluilta espanjan kielen lausahduksilta, joita uuden kielen opiskelijat toistelevat kielikurssin ensimmäisellä tunnilla. Uuden kielen opettelemisen alussa opetellaan yleensä ensimmäisenä kertomaan oma nimi ja tervehtimään muita. Näin tervehdykset ”¡Buenos días!” ja ”¡Hasta pronto!” vaikuttavat siltä, kuin Lopez olisi oppinut ne juuri kielikurssilta.

Kielikurssimaiset ja alkeiskielimäiset tervehdykset todennäköisesti viittaavat siihen, että Pablon äiti ja Lopez harjoittelevat suomea. Pablon äiti käy kielikurssilla uutta kieltä oppiakseen. Pablo toteaa kirjassa:

Lopezin olisi jo aika oppia suomea. Yhtenä päivänä sujautin Lopezin salaa äidin laukkuun, kun äiti lähti kielikursseille. Kun Lopez ja äiti palasivat, he harjoittelivat.
– Huva paiva. Huva iltapaiva. (PHH 16.)

Suomen kielen kielikurssilla Pablon äiti ja Lopez opettelevat suomenkielisiä tervehdyksiä ”hyvää päivää” ja ”hyvää iltopäivää”. Tervehdykset ovat samantyyllisiä, mitä Lopez esittää espanjaksi. Opetuksen kohdistuessa suomenkielisiin tervehdyksiin lukija voi päätellä, että kielikurssi lienee vasta alkanut. Pablon mielestä Lopezin ”olisi jo aika oppia suomea”. Pablon voi päätellä asettavan samanlaisen vaatimuksen myös äidilleen, sillä Pablon äiti nimenomaan osallistuu kielen alkeiden kurssille. Pablo itse vaikuttaa hallitsevan suomen kielen puhumisen. Yleensä maahanmuuttajien lapset oppivat uuden maan kielen nopeammin ja helpommin kuin heidän vanhempansa (Latoma 2011/2010, 55). Pablo saattaa kokea, että äidin ja Lopezin olisi ”jo aika oppia” kieli, jotta heidän perheensä sulautuisi paremmin suomalaisen valtaväestön sekaan.

Sirkku Latomaan (2011, 41) mukaan yhteiskunta ja valtaväestön asenteet vaikuttavat paljon maahanmuuttajien suhtautumiseen omaa kieltään kohtaan. Mikäli politiikassa on vallalla yhtenäiskulttuurin ideaali, jossa muut kulttuurit sulautetaan valtaväestön kulttuuriin, nähdään maahanmuuttajien oma kieli merkityksettömänä. Suomalaisessa politiikassa maahanmuuttajien äidinkielellä ja kulttuurilla nähdään olevan tärkeä rooli kotouttamisprosessissa ja suomalaisen yhteiskunnan moninaistumisessa. Tästä huolimatta eri kielet asetellaan yhteiskunnassa yhä arvojärjestykseen. Esimerkiksi maahanmuuttajakielten opetus ei sisälly opetussuunnitelmaan, ja suomen kielen osaaminen on monilla työpaikoilla välttämätöntä. (Mt. 41, 48–49, 52.) Maahanmuuttajien kielten ja monikielisyyden asemaa parantaa eri kielten opetus, vähemmistökielten aseman parantaminen yhteiskunnassa ja koulutuksessa sekä monikielisyyden huomioinen erilaisissa yhteiskunnallisissa palveluissa, kuten viranomaisten kanssa asioidessa. Monikielisyyteen liittyvää dialogia on tärkeä pitää yllä myös tieteellisissä tutkimuksissa. (Dufva & Pietikäinen 2009, 11.)

Päiväkoti Heippakamussa puhutaan ensisijaisesti suomea. Pablon on täytynyt oppia suomea tullakseen ymmärretyksi päiväkodissa. Hän haluaa mahdollisesti peittää oman kulttuurisen taustansa puhumalla suomea espanjan sijaan. Tätä tulkintaa tukisi se, kuinka Pablo toivoo Lopezin ja äitinsä oppivan suomen kielen. Toisaalta Pablo ei peittele Día de Muertosiin viittaavaa luurankoleluaan, vaan pitää Lopezin koko ajan muiden ihmisten näkyvillä. Kirjan voi tulkita myös siten, ettei Pablo itsekään osaa välttämättä puhua suomea niin hyvin, kuin mitä hän esittää puhuvansa. Tarina kerrotaan Pablon itsensä näkökulmasta. Tällöin lukija kuulee,

mitä Pablo itse ajattelee ja mitä Pablo itse kuvittelee puhuvansa. Lukija ei voi olla varma, puhuuko Pablo niin täydellistä suomea, kuin mitä esittää itse itsellensä puhuvan. Muut päiväkodin lapset ja aikuiset kuitenkin ymmärtävät Pablun puhetta, joten jonkinasteista suomen kieltä hänen täytyy osata.

On hyvä huomioida, että luurankolelu Lopez, jonka Pablo haluaa oppivan suomen kieltä, ei todellisuudessa oikeasti puhu mitään kieltä. Lopezin puhe tapahtuu pelkästään Pablun mielikuvituksessa. Pablo kuvittelee Lopezin kommentoivan hänelle asioita pitkin päiväkotipäivää espanjaksi. Oikeasti Pablo puhuu espanjaa itse itselleen Lopezin suulla mielikuvituksessaan. Vaikka Pablo puhuu muille päiväkotilaisille suomea, hän kuvittelee mielessään espanjankielisiä toteamuksia. Pablo ei siis ehkä yritäkään piilottaa kokonaan eri kielistä taustaansa, vaan pitää sitä omaan perhepiirinsä ja ajatuksiinsa sidonnaisena, läheisenä asiana. Espanjan kielen ajattelemisen saattaa tuoda Pablolle turvaa päiväkotipäivän aikana aivan samaan tapaan, kuin luurankolelu Lopez tuo hänelle turvaa.

Lopezin espanjankieliset toteamukset ovat espanjan alkeiskieltä, kuten edellä olen todennut. Tämän voi tulkita siten, ettei Pablo osaa puhua espanjaa paremmin. Oman äidinkielen osaaminen taantuu helposti maahanmuuttajien saapuessa uuteen kieliympäristöön (Latomaa et al. 2016, 21). Lapset oppivat uutta kieltä valtakielisissä yhteiskunnan instituutioissa, kuten päiväkodeissa, ja oman kielen puhuminen supistuu kotioiloissa käytettäväksi (mt. 21, 24). Pablun eri kielillä puhuminen näyttää eriytyneen koti- ja julkisten tilojen välillä. Tätä tulkintaa tukee se, että Pablun äiti käy suomen kielen kielikurssilla. Pablun äiti ei osaa vielä puhua suomea hyvin, joten kotona käytettävä kieli on todennäköisesti espanja. Pablo myös kutsuu äitiään espanjaksi ”mamaksi”. Pablun voi todeta käyttävän eri kieltä eri tilanteissa sen perusteella, mikä kieli sopii mihinkin tilanteeseen ja keskustelukumppaneille parhaiten.

Nikon venäjän puhumisella sekä Pablun espanjan puhumisella tuodaan ilmi, että moninaisuutta on olemassa myös kielissä. Kielen mainitsemisen voi nähdä haastavan homogeenisen kuvan suomalaisuudesta (Pesonen 2015, 89): Suomessa puhutaan muitakin kieliä kuin suomea ja ruotsia. Suomen mainitaan usein olevan kaksikielinen maa. Kaksikielisyydestä puhuttaessa viitataan Suomen kahteen kansalliskieleen ja viralliseen kieleen, jotka ovat suomi ja ruotsi. Suomessa puhuttavien kielten määrä on paljon laajempi,

sillä Suomessa puhutaan muun muassa saamea, romanikieltä, viittomakieltä, tataaria ja venäjää. (Dufva & Pietikäinen 2009, 2.)

Yksikielisyyttä pidettiin Euroopassa normina 1800- ja 1900-luvuilla. Yksikielisyyden normin on nähty liittyvän tiiviisti nationalismiin, joka painotti kansalliskieltä kansallisen identiteetin muodostamisessa. Monikielisyys nähtiin pitkään jopa ongelmana yhteiskuntien yhteenkuuluvuuden kannalta. Tämän takia vähemmistöjen kielten arvostus ja osaaminen väheni huomattavasti. Nationalismin yltäessä Suomeen 1800–1900-lukujen taitteessa suomen ja ruotsin kielet eriytyivät erityisesti taide- ja kulttuurielämässä jopa vihamielisyyteen asti. (Latomaa et al. 2016, 16, 33.) Muista Suomessa puhuttavista kielistä saamen kieli ja romanikieli olivat pitkään sortavan kielipolitiikan alla (Latomaa 2011, 43–44). Vasta 1990-luvulla oikeus saamen kielen ja romanikielen ylläpitoon kirjattiin Suomen perustuslakiin (Latomaa et al. 2016, 34). On hyvä muistaa, että monikielisyys on kuulunut aina Suomeen. Suomen kielessä itsessäänkin on nähtävillä paljon lainasanoja ja kielioppia muista kielistä ja kulttuureista. (Dufva & Pietikäinen 2009, 12.)

Monikielisyyden käytön kirjallisuudessa nähdään kyseenalaistavan kirjallisuuden kielen nationalismiin liittyviä normeja ja mahdollisesti muuttavan niitä (Grönstrand 2016, 41). Monikielisen kirjallisuuden voi nähdä muuttavan myös käsityksiä suomalaisesta kirjallisuudesta (mt.). Kirjallisuuden konventioiden muuttamisen lisäksi kirjallisuudella voi olla vaikutuksia yhteiskuntaan, jota se representoi. Monikielisyyden esilletuominen kirjallisuudessa voi johtaa kielten moninaisuuden tunnustamiseen ja arvostamiseen myös todellisuudessa.

3.2 Lapsenkieli

Monikielisyyttä tutkineet Hannele Dufva ja Sari Pietikäinen (2009, 4) tuovat esiin näkemyksen, että kaikki ihmiset ovat monikielisiä. Suomalaisissa kouluissa opetellaan yleensä vähintään yhtä muuta kieltä oman äidinkielen lisäksi. Koulussa opitut kielet voi nähdä monikielisyyden taitona. Lisäksi valtaväestön joukossa ihmiset osaavat yleensä puhua omaa sosiaalista tai alueellista murrettaan, sekä kirjoittaa ja lukea yleiskieltä. Tämä saman kielen eri varianttien osaaminen nähdään joissain tapauksissa monikielisyytenä. (Mt.) Lapsenkieltä voi pitää

suomen kielen varianttina, joten sen käytön voi nähdä kuuluvan monikielisyteen. Tässä tutkielmassa liitän lapsenkielisuuden monikielisuuden alaisuuteen, sillä lapsenkieli tuo lisää kielellistä moninaisuutta kirjasarjan verbaaliseen narratiiviin.

Suomen, venäjän ja espanjan kielten lisäksi *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassa puhutaan lapsenkieltä. Selvimmin lapsenkieli on huomattavissa vauvaikäisten – tai ehkä sarjan neljännessä kirjassa jo taaperoiikään kasvaneiden – Seemun ja Kupan käyttämästä kielestä. *Hung ja pantteripako* kirjassa Hung kertoo Seemusta ja Kupasta näin:

Minikokoiset ihmiset on parhaita. Ne puhuu ihan omaa kieltä. Nyt ne sanoi:

– Hu hu, koia koia. Tappei.

– Ai koira tappeli, vastasin minä ja ne sanoi:

– Hu hu! Se tarkoitti niiden kielellä ehkä Hung. (HP 15.)

Seemun ja Kupan lapsenkieli koostuu suomen kielen sanoihin kuuluvista kirjainyhdistelmistä, jotka tapailevat oikeita suomen kielen sanoja. Hungin tulkinnan mukaan Seemu ja Kupa nimittävät koiraa sanalla ”koia” ja verbiä ”tappeli” sanalla ”tappei”. Termit ovat yhtä kirjainta lukuun ottamatta samanlaisia. Sanoista puuttuvat R- ja L-äänteet voivat olla vauvoille vielä liian hankalat muodostaa kielellisesti. Hung toteaa vauvojen puhuvan ”ihan omaa kieltä”.

Lapsenkieleen, erityisesti kielen oppimisen varhaisvaiheeseen, kuuluu paljon aikuisten kielen jäljittelyä ja toistoa. Kielen opettelemisen varhaisvaiheessa lapsi käyttää vain yhden sanan puhunnoksia, jotka ovat monesti muilta sellaisenaan opittuja. Yleensä lapsenkielen varhaiset sanat ovat yritelmiä aikuisten muodostamista sanoista, eli sanat ovat jollain tavalla muokkaantuneet tai lyhentyneet. (Laalo 2011, 269.) Sanojen lyhentymistä ja muokkaantumista ilmenee Seemun ja Kupan lapsenkielen sanoissa ”koia”, ”tappei” ja ”hu”, kuten olen edellä analysoinut.

Seemun ja Kupan käyttämien sanojen voi sanoa olevan protosanoja. Protosanat ovat lasten itse kehittelemiä sanamuotoja, jotka eivät sovi vielä aikuiskielen sisälle. Aikuinen yleensä kuitenkin osaa tulkita protosanojen merkityksen tilanteeseen sopivan yhteyden avulla. (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2012, 83–84.) Edellä mainitussa esimerkissä Hung tulkitsee Seemun ja Kupan sanojen tarkoittavan koiraa, tappelua ja hänen nimeään. Tämä tulkinta ei

välttämättä ole Seemun ja Kupan ilmaisun tarkoitus. ”Hu” voisi esimerkiksi viitata koiran haukkumiseen tai sanaan ”huomenta”, ja ”tappei” voisi tarkoittaa vaikka tappia. Protosanojen käyttö on monesti epäjohdonmukaista, sillä sama sana voi lapsenkielellä tarkoittaa montaa eri asiaa (mt. 83). Niinpä Seemun ja Kupan toisto ”Hu hu” voisi tarkoittaa myös ”huomenta Hung”. *Päiväkoti Heippakamu* -sarjan edellinen kirja, *Isabella ja tuikkiva tyttö*, kuitenkin tukee Hungin tulkintaa Seemun ja Kupan ”koia”-sanan tarkoittamisesta koirana. Kyseisessä kirjassa Hung leikkii Isabellan kanssa koiranulkoiluttajaa siten, että Isabella on koiran omistaja ja Hung on koira, joka haukkuu ”hung hung (ITT 22)”. Hungin nähdessään koiraleikki voi muistua Seemun ja Kupan mieleen – niin kuin se saattaa muistua kirjan lukijankin mieleen – jolloin Hungin tulkinta ainakin osasta Seemun ja Kupan sanoista vahvistuu oikeaksi.

Lapsenkieleen kuuluu kirjasarjan teosten runsaat onomatopoeettiset ilmaisut. Onomatopoeettisilla sanoilla tarkoitetaan sanoja, jotka imitoivat äänneasullaan ääntä (Laalo 2011, 254). *Isabella ja tuikkiva tyttö* -kirjassa kerrotaan, kuinka Isabella alkaa ”nakertaa näkkäriä *nakr nakr* (ITT 7)”. Kaksi kertaa toistuva sana ”nakr” on johdannainen verbistä ”nakertaa”, joka myös sisältyy lauseeseen. ”Nakertaa” ja ”nakr” ovat molemmat onomatopoeettisia termejä, jotka kuvastavat näkkileivän syömistä hyvin. Sanoista ikään kuin kuulee, kuinka kova näkkileipä rasahtaa rikki hampaissa.

Rebeka rapupäivässä siivoja tulee siivoamaan eteistä, jossa Rebekka riisuu ulkovaatteita päältänsä. Rebekka kertoo: ”*Shhhhhhhruuuuum*, Paha Mieli shrumpahti kärsään [- -]. Minä ja Pilvi pomppelhdimme ja pumppelhdimme imurin ympärillä. (RR 8.)” Imurin ääntä kuvaa vaikuttavan pitkä onomatopoeettinen lauseen aloitus ”*Shhhhhhhruuuuum*”. Sanan lukiessa imurin äänen voi kuvitella kuuluvaksi. Rebekan mielikuvituksen synnyttämä myrskypilven muotoinen Paha Mieli ”shrumpsahtaa” imurin sisälle. Verbissä lainataan aiemmin kuvattua imurin muodostamaa ääntä ja muokataan siitä verbi. Vaikkei sana ”shrumpsahtaa” kuulu suomen kielioppiin, ymmärtää lukija sen tarkoittavan imurin sisään imeytymistä koko lauseen kontekstissa. Sanat ”pomppelhdimme” ja ”pumppelhdimme” taas viittaavat Rebekan ja Pilven pomppimiseen. Pomppujen määrää on ehkä haluttu alleviivata toistamalla sana pitkälti samanlaisena kahteen otteeseen.

Kielen opettelemisen vaiheessa lapset kehittelevät monesti omia uudisjohdoksiaan tietämistään sanoista tullakseen ymmärretyiksi. Klaus Laalon (2011) mukaan TTA-johtimiset uudisjohdokset ovat tyypillisiä 2–3-vuotiailla lapsilla, sillä he ovat oppineet jo joitain sanan johtimia, joita osaavat liittää sanavartaloihin. Heidän sanavarastonsa ei ole kuitenkaan niin laaja, että he pystyisivät ilmaisemaan itseään täsmällisesti. Esimerkkinä Laalo käyttää lapsenkielen sanaa ”valottaa”, joka on johdos sanasta ”valo”, ja jota lapsi voi käyttää ”sytyttää”-verbin tilalla. ”Valottaa”-verbi on pimeässä huoneessa ymmärrettävissä, vaikkei sana olekaan vakiintunut suomen kielen sanoihin. Lapsen puheen kuuleva aikuinen todennäköisesti kuitenkin ymmärtää sanan merkityksen valoon liittyvän kontekstin takia, ja osaa sytyttää lamppuun valot päälle. (Laalo 2011, 255.)

Laalo (2011, 254) pitää onomatopoeettisista ilmauksista muodostettuja verbejä hyvinä esimerkkejä lapsenkielen TTA-johdoksesta. TTA-johdos näkyy hyvin edellä mainitsemissani esimerkeissä *Päiväkoti Heippakamu* -sarjan onomatopoeettisista termeistä, sillä sekä ”nakertaa” että ”shrumpsahaa” ovat TTA-johtoisia verbejä. Laalo (2011, 259) näkee lapsen kyvyssä muodostaa omia sanoja loogisuutta ja luovuutta, joita aikuisten käyttämän kielen vakiintuneissa epäsäännöllisissä johdoksissa ei välttämättä ole. Lapset muodostavatkin uusia sanoja TTA-johtimen avulla runsaammin ja ennakkoluulottomammin aikuisiin verrattuna (mt. 255).

Rebekka käyttää onomatopoeettisten sanojen ohella itsekeksimiään, lapsenkielisiä sanoja todetessaan: ”Minä panin salaa löllöä rapumummon saappaalle, koska mummot on ihan löllövarpaita (RR, 25).” Rebekka käyttää syksyisestä kuralätäkön kurasta nimitystä ”löllö”, joka on hänen itse keksimänsä sana kuvaamaan liejun ominaispiirrettä. Rebekan huomaa olevan uppoutunut leikkimaailmaan, sillä hän puhuu päiväkodin työntekijästä ”rapumummona”, jolla on ”löllövarpaat”. Rebekan itse keksimät sanat viittaavat Rebekan mielikuvitusleikkeihin. Lapset pitävät keksityistä sanoista ja sanaleikeistä (Russell 2019, 124), joten on uskottavaa, että niitä käytetään lapsifokalisoijan kerronnassa. Lapsifokalisoijan kerrontaan palaan tarkemmin luvussa 4.1. Keksityt sanat vahvistavat myös lapsilukijan lukemisenautintoa.

Lapsenkieleen voi katsoa kuuluvat myös lasten maailmaan sopivat lauserakenteet. Kirjassa *Hung ja pantteripako* Hung kertoo, että ”Ulla kantoi minut koko piiiitkän pitkän matkan takaisin

turvaan päiväkotikieliseen Heippakamuun (HP 20)”. Matkan pituutta alleviivataan virkkeessä venyttämällä ja toistamalla sana ”pitkä”. Sanojen ja lauseiden toisto kuuluu lastenkirjallisuuteen ja lasten kulttuuriin (vrt. laulu *Pienen pienen veturi*), sillä lapset nauttivat toistosta ja se auttaa heitä asioiden muistamisessa (Russell 2019, 124). Isabella taas kertoo, kuinka ”maailmassa ja päiväkodissa viinirypäleet on ihan parasta (ITT 7).” Lauseen sanajärjestys ja ehdottomuus viinirypäleiden paremmuudesta korostavat lapsen näkökulmaa ja lapsenkielisyyttä. Lapsen maailmaan sopiva sanasto ja lauserakenteet ovat käytössä läpi koko kirjasarjan.

Kielellä leikkittely osoittautuu merkittäväksi aiheeksi *Päiväkotikieliseen Heippakamu* -sarjassa. Kirjasarjan kaikki henkilöhahmot eivät ole yksikielisiä. Henkilöhahmojen monikielisyys tuodaan luontevasti esiin eri kielisinä ilmauksina tekstissä ja kuvissa. Suomen sanoilla leikkitelevän lapsenkielen voi nähdä rinnastuvan espanjan ja venäjän kielten kanssa. Onomatopoeettiset sanat ”rikkovat” suomenkielistä kerrontaa jatkuvasti, jolloin suomesta poikkeavien kielten sanat eivät pistä lukijan silmään niin voimakkaasti. Monikielisyys kuuluu usein monikulttuurisuuteen. Kielten runsaus – oli kyse lapsenkielestä tai espanjasta – nivoutuu hyvin osaksi kirjasarjan monikulttuurisuus-teemaa.

4 Fokalisaatiostrategiat ja niiden vaikutus monikulttuurisuuteen

Monikulttuurisuuden representaatioihin vaikuttaa suuresti kerronnan fokalisaatio. Tämän luvun tarkoituksena on selvittää vastaus toiseen tutkimuskysymykseeni eli pohtia sitä, miten lapsifokalisaatio vaikuttaa monikulttuurisuuden representaatioihin kirjasarjassa. Ennen kuin vastaan tutkimuskysymykseen, syvennyn tarkastelemaan erikseen kirjasarjan teksteistä ja kuvista löytyvää fokalisaatiota. Luvuissa 4.1 ja 4.2 perustelen, millaisia fokalisaatiostrategioita teksti ja kuvat käyttävät. Mielestäni on perusteltua tarkastella eri moodeja erikseen, jotta pääsen analyysissäni syventymään kunnolla sekä kielelliseen että visuaaliseen narratiiviin. Luvussa 4.3 tarkastelen ikonotekstistä kokonaisuudessaan löytyviä fokalisaation merkityksiä monikulttuurisuuden kannalta.

Päiväkoti Heippakamu -kirjasarjan jokainen yksittäinen kirja keskittyy kuvaamaan vaihtuvia päiväkotipäiviä eri lasten näkökulmista käsin. Fokalisaatio ei kuitenkaan pysy samana läpi kerronnan, vaan vaihtelee sisäisen ja ulkoisen fokalisaation välillä eri moodeista riippuen. Yannicopouloun (2011, 74) mukaan yleisin fokalisaatiostrategia kuvakirjoissa on tekstin sisäinen fokalisaatio yhdistettynä kuvien ulkoiseen fokalisaatioon. Sama fokalisaatiostrategia näyttäisi olevan käytössä *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassa. Sarjan eri kirjoissa lasten sisäinen fokalisaatio tulee silti esille tekstin lisäksi kuvituksessa.

4.1 Fokalisaatio tekstissä

Päiväkoti Heippakamu -sarjan kirjojen nimet paljastavat kertomuksen päähenkilön ja samalla kerronnan fokalisoijan. *Rebeka rapupäivässä* kerronnan fokalisaatio tapahtuu Rebekan näkökulmasta, *Pablo ja heiluvat hampaat* fokalisoi Pabloon, *Isabella ja tuikkiva tyttö* kertoo tapahtumat Isabellan näkökulmasta ja *Hung ja Pantteripako* fokalisoi kerronnan Hungiin. Fokalisoijat vaihtelevat kirjasarjan eri osien välillä henkilöahmosta toiseen. Kerronnan fokalisoijan paljastamisen ohella teosten nimet tiivistävät sen, mistä kirja kertoo. Esimerkiksi kirjassa *Pablo ja heiluvat hampaat* kerrotaan Pablon kasvamisesta ja kasvamiseen liittyvistä taidoista ja merkeistä, kuten kellon ajan osaamisesta tai maitohampaiden irtoamisesta.

Selkeimmin tekstin fokalisaatio kirjoissa käy ilmi tapahtumien kertomisessa yksikön ensimmäisessä persoonassa. *Pablo ja heiluvat hampaat* -kirjassa Pablo toteaa: ”Silloin kävi niin, että minun heiluva hampaani irtosi! [- -] Nopeasti minä poimin hampaan maasta ettei Ulla vain näkisi. Se oli salaisuus. (PHH 32.)” Teksti kuvaa Pablon ajatuksia hänen leikkiessään yksin päiväkodin pihalla. Pablo on kertomuksessa kertova ja kokeva minä. Pablo poimii irronneen hampaan nopeasti talteen itselleen, ettei hampaan irtoaminen selviäisi muille. Muut eivät ainakaan fokalisoijan, eli Pablon mukaan huomaa hampaan irtoamista, sillä muuten ”he olisivat alkaneet kiljua kovaa: - ONNEA, ONNEA, ISO POIKA! (PHH 34).” Kerronnan fokalisaation Pabloon huomaa siitä, että lukija tietää Pablon tapaavan hampaan irronneen. Muut kirjan henkilöahmot eivät tätä tiedä. Tekstistä selviää myös Pablon ajatukset hampaan irtoamiseen liittyen: hän haluaa pitää tapahtuman salaisuutena ja varmistaa, ettei Ulla näe hampaan poimintaa. Kerronnan fokalisaatiota alleviivaa lisäksi kokijan toisto yksikön ensimmäisessä persoonassa: ”*minun* heiluva hampaani” ja ”*minä* poimin”. Tarinan kertominen minämuodossa jatkuu läpi koko kirjan tekstin.

David Ruddin (2010, 174) sanakirjamääritelmän mukaan tekstin sisäisen fokalisaation voi tunnistaa aistihavaintoja tai kognitiivisia toimintoja kuvaavista termeistä, muiden henkilöahmojen nimeämisestä sukulaisuus- ja ystävyysuhteiden perusteella tai tiettyyn henkilöahmoon sopivan sanaston ja lauserakenteen käytöstä. Nämä kaikki fokalisaation piirteet ovat löydettävissä yksittäisistä *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjan teoksista. *Isabella ja tuikkiva tyttö* -kirjassa aistihavaintoja kuvataan esimerkiksi tuntoaistin kautta: ”Silloin hilettä menee silmiin! Apua! Se tuntuu samalta kuin silmätulehdus. (ITT 28.)” Isabella kertoo hileiden *tuntuvan* silmissä samalta kuin silmätulehdus, eli tuntoaisti tulee kuvatuksi fokalisoijan näkökulmasta. Isabellan kognitiivisista toiminnoista puhutaan kertomalla hänen *muistavan* olevan ”villi ja vapaa” sekä kertomalla hänen *luulevan* hanskoja pipoksi: ”Silloin minä muistan, että olen villi ja vapaa. [- -] Minä luulen hanskoja pipoksi ja laitan ne päähäni. (ITT 16.)” Fokalisoijan sukulaisuussuhteita nimetään nimittämällä vanhempia isäksi ja äidiksi. Aistihavaintojen ja kognitiivisten toimintojen kuvailun sekä vanhempien nimitysten avulla lukija tunnistaa tekstin fokalisoituvan Isabellaan. Myös lapsen maailmaan sopiva sanasto ja lauserakenteet ovat käytössä läpi kirjasarjan. Kirjoissa käytettävää lapsenkieltä olen analysoinut enemmän luvussa 3.2.

Henkilöhahmojen näkökulmasta kerrottua kerrontaa Genette (1980, 189) nimittää sisäiseksi fokalisaatioksi. Sisäisen fokalisaation käyttö johtaa siihen, että kertomuksessa kerrotaan nimenomaan kokevan fokalisoijan näkemys tapahtumista (Stephens 2010, 56). Tällöin kerronta on subjektiivista. *Isabella ja tuikkiva tyttö* -kirjassa kerrotaan: ”Sitten Ulla tulee ja sanoo: – Nonnonno, eikä ollenkaan huomaa, kuinka hauskasti minä luulen kauluria hameeksi (ISS 16).” Fokalisoijan, eli Isabellan, mielestä hän leikkii hauskasti luulemalla kauluria hameeksi. Isabellan oma näkökulma on, ettei Ulla huomaa tilanteen hauskuutta. Ullan omaa näkökulmaa ei Isabellaan fokalisoitunut kerronta tuo ilmi. Kokemus aikuisen vakavuudesta ja tilanteen huumorin huomaamattomuudesta on Isabellan itsensä konstruoima. Lukija voi arvella Isabellan olevan oikeassa, sillä lasten pukemistilanteissa aikuisilta ei monesti huumoria löydy. Aiemmin tässä luvussa mainitussa esimerkissä Rebekan kuraleikeistä kerronta fokalisoituu Rebekkaan. Rebekka uskoo laittaneensa ”rapumummon” saappaalle kuraa *salaa* ilman tämän huomaamista. Kuran salainen siirto aikuisen saappaalle on Rebekan oma subjektiivinen kokemus tilanteesta. Uskon, ettei aikuisen kenkiä sotketa yleensä aikuisen huomaamatta, vaan aikuinen on luultavammin vähät välittänyt saappaan likaantumisesta syksyisellä päiväkodin pihalla. Vaihtoehtoisesti Ulla on ollut mukana leikissä, eikä ole muka huomannut Rebekan kujetta.

Edellä mainittujen esimerkkien lisäksi kerronnan fokalisoituminen lasten näkökulmaan käy ilmi lasten mielikuvituksen ja mielikuvitusystävien yhteydessä. Jokaisella lapsifokalisoijalla on joku tärkeä mielikuvitusystävä tai kuviteltu leikki, jota muut kirjan henkilöhahmot eivät näe tai kuule – ainakaan yhtä selvästi kuin lapsi itse. Esimerkiksi Hungin mielikuvitus muuttaa Hungin pantteriksi silloin, kun hänen sisältään kuuluu PAM PAM. Hungilla riittää vauhtia eikä hän tykkää istua paikoillaan itsekseen hiljaa. Hungin pantteriksi muuttuminen tapahtuu silloin, kun lapsi ei pysty hillitsemään itseään. Hungin kuvitellessa olevansa pantteri kerronta muuttuu minämuodosta yksikön kolmanteen persoonaan:

Silloin sisältäni kuului PAM PAM! Mikä tarkotti sitä, että muuttuisin ihan oikeaksi pantteriksi juuri NYT! Tson-Osman yritti saada kiinni pantteria, mutta se olikin piiloutunut sohvan taakse ja vaaniskeli muita sieltä. (HP 8.)

Lukija tietää sohvan takana vaaniskelevan pantterin olevan Hung, sillä Hung on itse todennut muuttuvansa pantteriksi. Hung on lisäksi oma ihmismäinen itsensä aina ennen ja jälkeen

panterin paikalle ilmestymisen. Kerronnan persoonapronominin vaihtuminen viitannee siihen, ettei Hung koe olevansa oma itsensä panteriksi muuttuessaan. Minäkerronnan vaihtumisesta huolimatta kerronnan fokalisaatio pysyy Hungissa, sillä vain hän itse kuvittelee itsensä panteriksi. Kuvittelu panterina olemisesta etäännyttää Hungia panterina tehdyistä teoista. Sama etäännyminen oman itsensä hallitsemisesta tapahtuu tekstissä persoonapronominin vaihdoksella. Hungin muuttuessa panteriksi myös kirjan kuvituksessa tapahtuu konkreettinen muutos Hungin ulkonäössä lapsen saadessa itselleen panterin turkin. Tästä kuitenkin lisää seuraavassa luvussa (4.2).

Muilla kirjasarjan lapsifokalisoijilla on oma mielikuvitusystävä, johon he tukeutuvat hankalissa tilanteissa. Pablon mielikuvitusystävä on Lopez, hänen leluluurankonsa. Muutkin kirjan henkilöahmot pystyvät konkreettisen lelun näkemään, mutta vain Pablo kuvittelee Lopezin kalistelemaan luita hänen taskussaan ja kommentoimaan tapahtumia. Kun kaikki muut lapset on haettu päiväkodin pihalta, Pablo huutaa: ”Lopez! Viimeinkin on meidän vuoro! [- -] Lopez lonksautti itsensä taskusta niin että luut lonksui. Ja Lopez kasvoi. Lopezista tuli megalottojättipotti, niin iso. (PHH 29.)” Pablo kuvittelee Lopezin kasvavan suureksi leikkikaveriksi, jonka kanssa hän saa vihdoin leikkiä rauhassa päiväkodin pihalla muiden lasten mentyä koteihinsa. Pablon kanssa pihalla oleva Ulla ei vaikuta huomaavan Lopezin kasvaneen ”megalottojättipotin” kokoiseksi, sillä muuten hän puuttuisi tilanteeseen tavalla tai toisella. Lopezin kasvu, liikkeet ja puhe vaikuttavat olevan täysin Pablon mielikuvitukseen sidottuja.

Pablon tapaan myös Rebekan mielikuvitusystävä on hänen lelunsa, pilven muotoinen pehmolelu. Rebekka pitää pilveä mukana kainalossaan, mutta sen lisäksi Rebekka kuvittelee pilven leijuvaan mukanaan ja kommentoivan asioita päivän mittaan. Pilven lisäksi Rebekan mielikuvitus loihtii esiin myrskypilven muotoisen pahan mielen, joka seuraa Rebekkaa pitkin päivää aiheuttaen hänelle paha mieltä. Isabellan mielikuvituskaveri taas on hänen etusormensa, Puuro Suklaatukka.

– Mikäs Puurolla on? Onko Puuro kipeä? Kysyy Tson-Osman.

– Se on naku. Sitä pelottaa ja nolottaa.

Silloin Tson-Osman sitoo narulla viitan Puuron ympärille, eikä Puuroa enää nolota. (ITT 30.)

Päiväkodin aikuisista ainakin Tson-Osman on mukana Isabellan mielikuvitusleikeissä kuvittelemassa lapsen sormea Puuro Suklaatukaksi. Tson-Osman osaa kysellä Puuron voinnista ja laittaa tälle vaatetta päälle. Puuro Suklaatukka, Rebekan Pilvi ja Pablon Lopez ovat kaikki konkreettisia asioita, jotka muutkin kirjojen henkilöahmot pystyvät näkemään. Lapsifokalisoiden mielikuvitus saa hahmot kuitenkin muuttumaan heille eläviksi. Mielikuvitusystävien tekemisten ja sanomisten kertominen totena kirjojen tekstissä vakuuttaa kerronnan fokalisaation kohdistuvan Isabellaan, Rebekkaan ja Pabloon.

Sanojen ansioksi lasketaan tietyn näkökulman esiintuominen sekä psykologinen kuvaus (Nikolajeva & Scott 2006, 83). *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassa tämä vahvuus käy hyvin ilmi läpi kirjojen tekstin. Tapahtumat ovat fokaloituneet tiettyihin, jo kirjojen nimissä nimettyihin lapsiin, joiden kautta pääsemme näkemään tapahtumat subjektiivisesti. Tekstissä kuvataan lasten mielensisäistä maailmaa ja mielikuvitusta esimerkiksi mielikuvitusystävien muodossa. Fokaloituneessa kerronnassa kirjan tapahtumia ei väritä ulkopuolisen kertojan kommentit tapahtumista (Stephens 2010, 56). Ulkopuolista kertojaa ei ole havaittavissa *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjan teksteissä. Kirjojen kerronta fokalisoituu läpi tekstin tiiviisti lapsipäähenkilöihin. Seuraavaksi pohdin sitä, millainen fokalisaatio on havaittavissa kirjasarjan kuvissa.

4.2. Fokalisaatio kuvissa

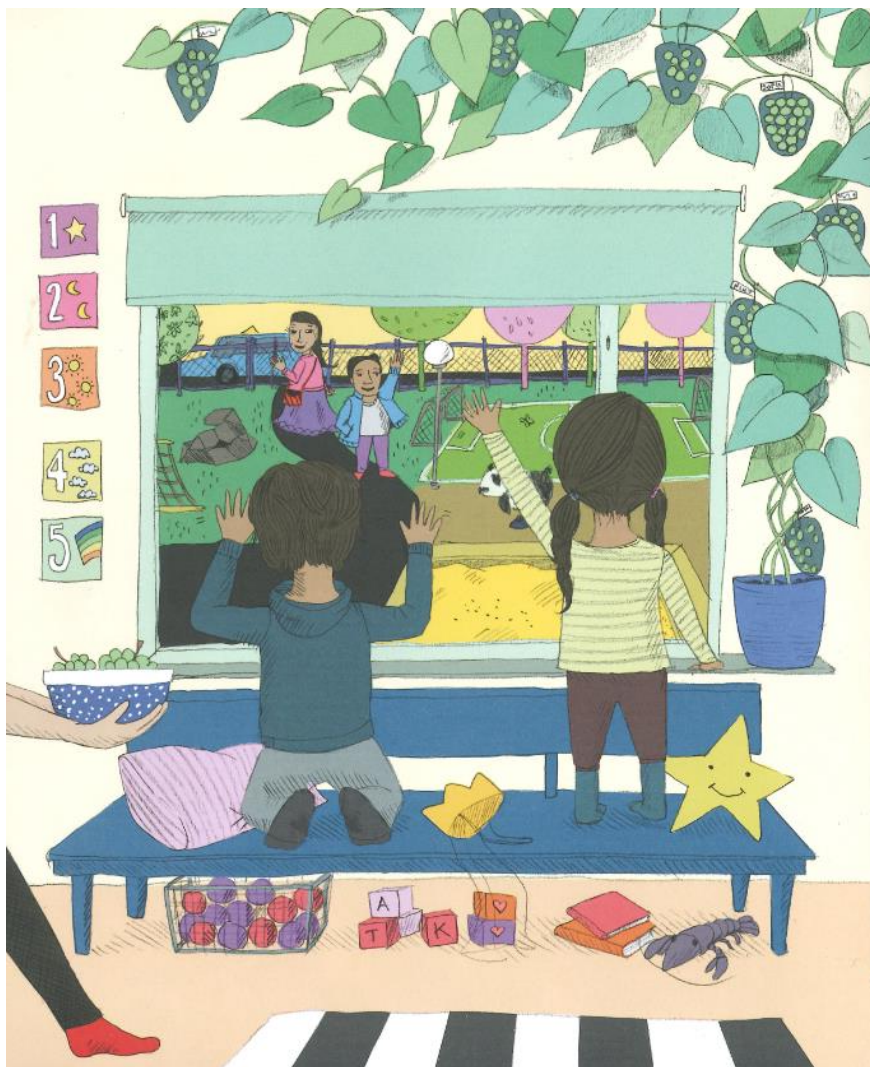
Hung ja pantteripako -kirjan lopussa näytetään Hung välipalapöydässä kiisseliä syömässä (kuva 7). Kuva on pienempi kuin suurin osa kirjan muista kuvista. Se on sijoitettu tekstin keskelle ja rajattu soikionmuotoiseksi. Kuvassa näkyy Hung edestäpäin katsottuna. Kuvan voisi ajatella olevan sen henkilön näkökulmasta, joka istuu Hungia vastapäätä pöydässä. Toisaalta kuva voi olla kenen tahansa näkökulmasta nähty. Siinä ei ole mitään, mikä tekisi kuvan alisteiseksi jonkun katsojan katseelle. Kuvaa voi näin pitää objektiivisena. Kuvan fokalisaatiostrategiana voisi olla ulkoinen fokalisaatio, sillä kuvaa ei oletettavasti katsota kenenkään henkilöahmon näkökulmasta.

Kuva 7. HP, 26.

Kuvakirjoissa esiintyvä yleisin fokalisaatiostrategia on kuvien ulkoinen fokalisaatio yhdistettynä sanojen sisäiseen fokalisaatioon (Yannicopoulou 2011, 74). Kyseinen fokalisaatiostrategia näyttää olevan vallalla *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassa. Tekstin sisäinen fokalisaatio kertoo meille lapsikertojen näkökulman tapahtumiin, mutta kuvissa pääsemme katsomaan asioita ulkopuolisesta perspektiivistä. Kuvien ulkoinen fokalisaatio näyttäytyy muun muassa siinä, että kaikissa kuvissa on mukana kirjan päähenkilö, tekstin fokalisoija. Tällöin kuvan katsoja ei näe tapahtumia hahmon silmin, vaan tapahtumat näytetään katsojalle yleisesti, objektiivisesta näkökulmasta. Toisaalta voi pohtia, voiko objektiiviselta näyttävä kuva olla koskaan todella objektiivinen.

Mikkosen (2005, 188) mukaan kuviin sisältyy aina yksi tai useampi näkökulma. Kuvasta voi saada selville, kenen näkökulmasta kuvaa katsotaan. Kuvan perspektiivi, kuvan rajaus, kuvissa esiintyvät hahmot ja heidän katseensa suunta voivat antaa vihjeitä kuvan fokalisoijasta. (Mt. 188–189.) Hungin välipalakuva (kuva 7) voisi olla Hungia ruokapöydässä vastapäätä istuvan henkilön silmin nähty, kuten edellä jo mainitsin. Kuvan 8 sen sijaan voisi nähdä Isabellan näkökulmasta katsotuksi, sillä kuvassa näkyy Isabellan selkä. Näemme ikkunasta ikään kuin Isabellan silmin päiväkodin pihan ja sieltä poistumassa olevat vanhemmat, joiden näemme vilkuttavan ikkunaa kohti. Isabellan ulos suuntautuva katse ohjaa kuvan katsojankin katseen

Kuva 8. ITT, 6.

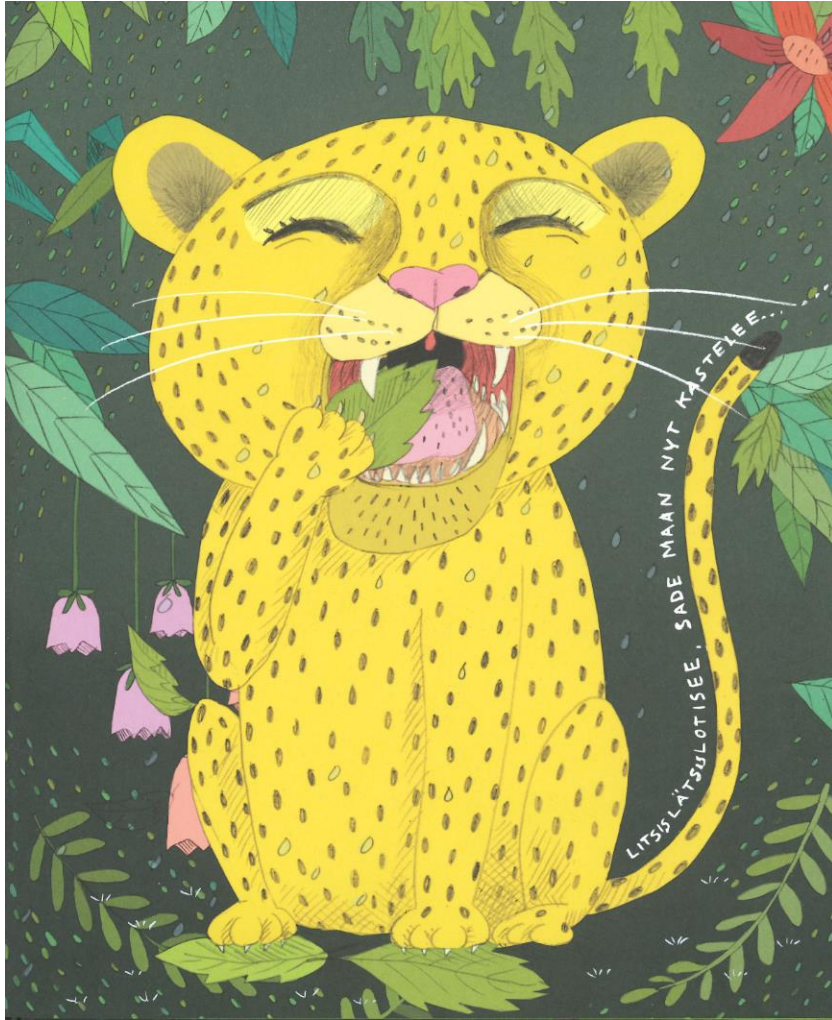
ikkunasta ulos. Kuva ei kuitenkaan ole täysin fokaloitunut Isabellaa, sillä näemme kuvassa Isabellan selän, jota Isabella ei itse kyseisessä tilanteessa pysty näkemään. Selän lisäksi katsoja näkee kuvasta kyseisellä hetkellä Isabellan katseen ulottumattomissa olevia tavaroita penkin alla sekä lasten taakse kävelevän aikuisen. Isabellan sijainti lähempänä ikkunaa vaikuttaa myös Isabellan näkökenttään, jolloin hän näkee ulkoa laajemman alueen kuin hieman ikkunasta kauempana oleva kuvan katsoja. Kuvassa oleva katsojaan selin asettanut hahmo kahdentaa kuvan katsojan katseen, sillä kuvan katsoja katsoo tällöin kuvaa sekä omasta näkökulmastaan että kuvan hahmon näkökulmasta (Mikkonen 2005, 191).

Nikolajeva ja Scott (2006, 118) pohtivat, etteivät kuvat voi koskaan fokalisoitua täysin tiettyyn henkilöhaamoon tai tuoda esille mielen sisäisiä pohdintoja. Näkökulman esiintuominen on kyseenalaista varsinkin silloin, kun kuvissa näkyy henkilöhaamo, jonka näkökulmaa kuvien

pitäisi esittää. Katsoja pääsee harvoin näkemään kuvaa hahmon pään sisälle täysin samasta näkökulmasta ja täysin samoin silmin kuin fokalisoija. Tästä huolimatta Nikolajeva ja Scott (2006, 126) huomioivat, että kuvat pystyvät tuomaan esiin ulottuvuuksia hahmon mielensisäisestä maailmasta esimerkiksi symbolien, kuvien värimaailman ja kuvien asettelun avulla. Lapsifokalisaation voi esittää kuvissa esimerkiksi kuvittamalla kuvat lasten tasolta sammakkoperspektiivistä aikuisten korkeammalla sijaitsevan näkökulman sijaan (mt. 125).

Päiväkoti Heippakamu -kirjasarjassa kuvien fokalisaatiostrategiana vaikuttaa olevan ulkoinen fokalisaatio. Syvemmällä tarkastelulla suurimmasta osasta kuvia on mahdollista löytää sisäisen fokalisaation elementtejä. Kirjojen päähenkilöhahmojen näkökulmaa pyritään tuomaan esiin sanojen ohella kuvituksessakin. Parhaiten kuvissa näkyvä sisäinen fokalisaatio näyttäytyy lasten mielikuvitusystävien muodossa. Jokaisen kirjan päähenkilöhahmolla on joku mielikuvitusystävä tai mielikuvitusleikki, kuten edellisessä luvussa (luku 4.1) mainitsin. Mielikuvituselementit tuodaan selkeästi ilmi kuvissa tekstin ohella. Esimerkiksi kuvassa 5 (luku 2.3) Isran ja Pikku-Abdin takana leijuu Rebekan mielikuvitusystävä Pilvi, jota muut kuin Rebekka eivät pysty näkemään. Kuvan pöydällä mönkii rapu rapupäivän kunniaksi. Äyriäinen on Rebekan mielen tuotosta – vastuulliset aikuiset tuskin päästäisivät rapua alle kouluikäisten lasten ruokaseuraksi. *Rebeka rapupäivä* -kirjan kuvissa on nähtävillä myös Paha Mieli. Paha Mieli on myrskypilvimäisen tumma hahmo, joka väijyy Rebekkaa kuvissa aiheuttaen hänelle harmitusta läpi päivän. Pilvi, ravut ja Paha Mieli ovat läpi kirjan kuvituksen toistuvia fantasiaelementtejä, joiden avulla kirjan lukija näkee Rebekan leikilliseen maailmaan. Mielikuvitushahmot ovat yleensä yhden henkilön mielessä kuviteltuja olentoja. Voinee olettaa, että ravut, Pilvi ja Paha Mieli johdattavat kuvien katsojan nimenomaan Rebekan mielen sisälle. Kirjasarjan eri kirjoissa esiintyy eri lapsifokalisoijien mielikuvitusystäviä, kuten Isabellan Puuro Suklaatukka ja Pablon luurankolelu Lopez. Ilman kuvista löytyviä lasten mielikuvitusten tuottamia fantasiaelementtejä kuvat toteuttaisivat ulkoista fokalisaatiostrategiaa.

Osa kirjojen kuvista on selkeästi fokalisoitunut tietyn hahmon näkökulmaan tai mielikuvitukseen kiinni. Esimerkiksi kirjassa *Hung ja pantteripako* Hung kuvittelee välillä olevansa pantteri. Koko sivun kokoinen kuva (kuva 9) Hungin mielikuvituksesta kuvaa Hungia oikeannäköisenä pantterina syömässä ”koivun lehtiä (HP 12)” keskellä metsää. Oikeasti

Kuva 9. HP, 13.

kirjassa Hung ja muu lapsiryhmä ovat päiväkodissa lauluhetkellä jumppasalissa. Luluhetken aikana ei Hungin mukaan ”saanut kiipeillä. Oli pakko laulaa. Oli tylsää laulaa. (HP 10)”. Tylsyyden kourissa Hung kuvittelee itsensä panteriksi metsään. Hung ei muutu panteriksi oikeasti, vaan käyttää mielikuvitustaan tylsän hetken muuttamisessa itselleen mieleiseksi. Kuvan ja tekstin avulla kirjan lukija ja kuvan katsoja pääsee sisälle Hungin mielikuvitukseen, jolloin kuvan katsoja näkee panterin Hungin mielikuvituksen kautta. Kuvassa panterin häntää myöten kiemurtelee intraikoninen teksti. Intraikoninen teksti on teksti, joka sijaitsee kuvassa, ja joka joko kommentoi päätekstiä tai on ristiriitainen itse kuvan kanssa (Mikkonen 2005, 361). Kuvan 9 intraikoninen teksti pitää sisällään laulun sanoja, joita lapset laulavat kertomuksen todellisessa maailmassa Hungin mielikuvituksen ulkopuolella. Laulun sanat ovat ristiriidassa Hungin mielikuvituksen kanssa. Metsässä istuva panteri ja jumppasalissa laulettu laulu eivät sovi yhteen. Vastakkain asettuu lapsen mielikuvitus ja todellisuus. Intraikonisen tekstin avulla kuvan katsojaa muistutetaan hienovaraisesti, mitä tapahtuu todellisuudessa, ja

että pantterimainen seikkailu metsässä on vain Hungin mielikuvitusta. Hungin pantteriksi muuttumisen ohella kirjasarjan muissakin kirjoissa on kohtia, joissa lasten mielikuvitus ryöpsähtää valloilleen kuvituksessa. Tällöin kuvien fokalisoijasta ei ole epäilystäkään.

Nikolajeva ja Scott (2006, 174) kirjoittavat, että on lukijan vastuulla päättää, ottaako hän kuvissa esiintyvät fantasiaelementit tosissaan vai pitääkö lukija niitä kirjan henkilöihahmon mielikuvituksen tuotoksena. Kuvakirjojen tekstissä tapahtumat kerrotaan yleensä lapsifokalisoijan näkökulmasta todella tapahtuneiksi, kun taas kuvien avulla tapahtumat voi käsittää symbolisesti tai mielikuvituksessa tapahtuneiksi. Teoksen voi tällöin lukea monella eri tapaa. (Mt.) *Päiväkoti Heippakamu* -kirjojen kuvissa ja tekstissä ilmenevät lasten mielikuvitusystävät on mahdollista ottaa tosissaan, jolloin kirjoista muodostuu päiväkotimaailmaan sijoittuva fantasiasarja. Teosten kirjaimellinen lukutapa ei kuitenkaan poista sitä, etteivät muut kirjojen henkilöihahmot näe lasten mielikuvitus- tai fantasiaystävien liikkuvan ja puhuvan. Teosten fokalisaatio pysyy siis samana, vaikka fantasiaelementtejä pitäisi todellisina.

Kuvien fokalisaatio näyttää teoksissa vaihtelevan sisäisen ja ulkoisen välillä. Kuvien välillä vaihtuvien fokalisaatiostrategioiden lisäksi kuvien sisällä näyttäytyy välillä useampi näkökulma. Jokaisessa kuvassa on kaksoisnäkökulma kuvan katsojan ja kuvan esittämän henkilöihahmon näkökulman välillä, kuten aiemmin jo mainitsin. Joissain kuvissa fokalisaatio monistuu kuitenkin monen eri kuvassa esiintyvän henkilöihahmon välille. Monen eri henkilöihahmon näkökulma pääsee oikeuksiinsa silloin, kun kuvaa katsotaan lintuperspektiivistä, korkealta ylhäältäpäin. Tällöin kuva pystyy esittämään suuremman alueen esimerkiksi päiväkodin pihasta (kuva 10) verrattuna lasten tasolta kuvattuun kuvaan (kuva 7). Korkealta kuvattuun kuvaan mahtuu enemmän kertomuksen henkilöihahmoja, jolloin monta eri näkökulmaa esittävä fokalisaatio mahdollistuu. Kuvat pystyvät esittämään sanoja helpommin yhtäaikaisen, moneen eri henkilöihahmoon fokalisoituvan kaikkietävän kerronnan (Nikolajeva & Scott 2006, 119).

Kuva 10. ITT, 22–23.

Kuvassa 10 päiväkodin piha nähdään lintuperspektiivistä. Kuva voisi olla malliesimerkki ulkoisesta fokalisaatiosta, ellei kuvassa olisi puhekuplia. Puhekuplat lukemalla kuvan katsoja pääsee sisälle jokaisen lapsiryhmän leikkeihin erikseen. Kertomuksen pääteksti ja suurin osa kirjan kuvista on fokalisoitunut Isabellaan, joka kävelee kuvan vasemmassa laidassa leikkien koiranulkoiluttajaa. Kuva ei kuitenkaan ole täysin fokalisoitunut Isabellaan, sillä Isabella ei mitenkään voisi kuulla kaikkia samaan aikaan pihalla sanottuja lauseita. Keskellä kuvaa iloitsevien Aamoksen ja Aatoksen koiraleikkiin liittyvät lauseet Isabella varmasti kuulee. Sen sijaan Isabella tuskin saa selvää pihan toisella puolella seisovan Maikolin kysymyksestä ”Onko vaarallista, jos koira menee haukkumaan hyljettä?”. Kuvassa fokalisoidaan erikseen Maikolin ohella vasemman sivun alalaidassa olevien Naomin, Inkan ja Rebekan näkökulmat, sillä puhekuplien avulla päästään heidän leikkimaailmaansa. Inkan ja Naomin kohdalla fokalisaatio voi tosin olla kohdistunut myös heidän leikkikaveriinsa, joka kuulee puhekuplissa todetut lauseet.

Toisaalta voi miettiä, tarvitseeko puhekuplien olemassaolon tarkoittaa vaihtelevaa sisäistä fokalisaatiota lasten pihaleikkejä kuvaavassa kuvassa. Voisiko kyseessä olla ulkoinen

fokalisaatio, jossa kaikkietävä kertoja tuo ilmi kaikkien pihan lasten leikit samanaikaisesti? Näen kuvan jakautuvan kuitenkin monen eri lapsen sisäiseen fokalisaatioon. Tätä väittämää tukee se, että kuvassa fokalisoidaan varmasti Rebekkaan. Vasemmassa alakulmassa seisovan Rebekan vieressä näkyy hänen mielikuvituskaverinsa Pilvi, johon lukijat ovat tutustuneet kirjasarjan ensimmäisessä osassa. *Rebekan rapupäivä* -kirjassa Pilvi-pehmolelu pitää jättää sisälle lasten mennessä ulos. Pilvi tulee kuitenkin Rebekan kanssa ulos lapsen mielikuvitusleikeissä. Sama lienee tapahtunut tässäkin kuvassa. Pilvi näyttäisi leijuvan tyytyväisenä ilmassa Rebekan takana. Leijuminen on taito, jota pehmolelut voivat harrastaa vain lasten mielikuvituksessa.

Kuvien ja sanojen välisten eri fokalisaatiostrategioiden avulla lukijan saama tieto fiktiivisestä maailmasta laajenee (Yannicopoulou 2011, 66). Tekstin fokalisoijan näkökulman ulkopuolella olevat kuvat mahdollistavat kuvata tapahtumia, joista tekstin fokalisoija ei ole tietoinen (mt. 74). Kuvien avulla lukijan on mahdollista ymmärtää fiktiivisestä maailmasta enemmän kuin mitä tekstin fokalisoija ymmärtää. Esimerkiksi kuvassa 10 näytetään koko päiväkotiryhmän lasten leikkejä, joista Isabella ei voi olla tietoinen. Myös kuvassa 8 näemme Isabellan selän takana tapahtumia ja tavaroita, joita lapsi ei voi juuri kuvan kuvaamana hetkenä nähdä. Kuvat voivat kuitenkin toistaa tekstissä esitettyä näkökulmaa. Fokalisaatiostrategioiltaan *Päiväkoti Heippakamu* -sarjan kuvat ja sanat ovat suurimmaksi osaksi yhteneväiset.

Päiväkoti Heippakamu -kirjasarjassa kuvien fokalisaatiostrategiat vaihtelevat sisäisen ja ulkoisen fokalisaation välillä. Kuvat fokalisoituvat ensisijaisesti yhteen henkilöhaamoon, mutta toisinaan yhdessä kuvassa voidaan tuoda esille monen hahmon näkökulma samanaikaisesti, yhdellä kertaa. Kirjasarjan tekstin fokalisaatio pysyy puolestaan jatkuvasti yhden henkilön sisäisenä fokalisaationa. Sarjan kuvista suurinta osaa ei ole kuvattu konkreettisesti lasten perspektiivistä, vaan jostain lasten tasoa korkeammalta. Mielikuvituselementit kuitenkin johdattelevat kuvien katsojan lasten sisäiseen fokalisaatioon. Kirjojen visuaalinen ilme tukee lähtökohtaisesti verbaalisen kerronnan fokalisaatiota ja toisinpäin.

4.3 Lapsifokalisaation vaikutus monikulttuurisuuden esittämiseen

Edellisissä luvuissa olen todennut, kuinka *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassa kertomukset fokalisoidaan lasten näkökulmista käsin. Teosten tekstit fokalisoituvat täysin lasten sisäiseen maailmaan. Suurin osa teosten kuvista tuo esille lasten näkökulman, vaikka osa kuvista käyttääkin fokalisaatiostrategianaan ulkoista fokalisaatiota. Kirjasarjan monikulttuurisuutta tulee huomioida lasten maailmasta katsottuna valitun kerronnan fokalisaatiostrategian takia. Vaikuttaako lapsihahmoihin fokalisoituminen monikulttuurisuuden representaatioihin kirjasarjassa?

Lastenkirjallisuus kertoo yleensä hahmoista, joihin lastenkirjallisuuden kohdeyleisö voi samaistua. Kuvakirjallisuudesta puhuttaessa kohdeyleisönä on yleensä alle kouluikäiset lapset, joten kirjoissa kuvataan useimmiten lasten sattumuksia. Kerronnan fokalisoijalla on merkitystä, sillä lukija samaistaa itsensä yleensä fokalisoijaan ja uskoo kerronnan hänen näkökulmastaan (Rudd 2010, 175). Kerronnan fokalisaatiolla on suuri merkitys lapsilukijan kirjan ymmärtämisessä ja kirjan mahdollisesti sisältämän opetuksellisuuden vastaanottamisessa (Stephens 2010, 55–56).

Kuvakirjat on monesti kirjoitettu siten, että ne kommunikoivat eri tavalla eri lukijoiden kanssa (Nikolajeva & Scott 2006, 21). Esimerkiksi lasten huomio kiinnittyy usein kirjan värikkäisiin kuviin, kun taas aikuiset ymmärtävät paremmin kuvista ja tekstistä mahdollisesti löytyviä muita merkityksiä. *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjan teksteistä ja kuvista erottuvat monikulttuurisuuden representaatiot saattavat pistää kulttuurien tavoista tietoisien lukijan silmään. Esimerkiksi uskonnosta johtuvan ruokavalion erilaisuus, eri kielten puhuminen tai Día de Muertosin mainitseminen voivat kiinnittää lukijan huomion ja saada tilanteissa esiintyvät lapset mahdollisesti erottumaan muun päiväkotiryhmän joukosta.

On oletettavaa, että päiväkotiryhmän jäsenten välisiä eroja huomioidaan. *Rebekan rapupäivä* -teoksessa Rebekka huomaa, kuinka Isra ja Pikku-Abdi syövät juustoa meetvurstin sijaan. Rebekka ei välttämättä näe juuston syömisessä yhteyttä uskontoon, vaan saattaa pitää sitä samanlaisena ominaisuutena kuin vaikkapa sukupuolta, kieltä, äänekkyyttä tai ikää. Rebekka antaa esimerkiksi paljon enemmän huomiota Seemulle ja Kupalle ja heidän ikänsä perusteella

tehtyyn eroavaisuuteen muusta ryhmästä kuin millekään monikulttuurisuuden osa-alueelle. Isran ja Pikku-Abdin ruokavalion erilaisuus huomioidaan kirjassa vain kerran. Seemun ja Kupan nuoruus tuodaan kirjassa monta kertaa ilmi muun muassa näin: ”Seemu ja Kupa eivät pysyneet pystyssä, eikä niillä kasvanut kunnolla tukka, niillä oli lemupöksyt ja ne näyttivät muutenkin ihan mönkimadoilta (RR 11).” ja ”Seemu ja Kupa mönkivät keinujen alla ja sanoivat *jaks jaks jaks* (RR 26).”. Rebekan kuvailusta Seemun ja Kupan voi tunnistaa vauvoiksi ilman kirjan kuvitustakin tukan kasvamattomuuden, pystyssä pysymättömyyden sekä vaippojen käyttämisen (”lemupöksyt”) takia. Seemun ja Kupan erilaisuus muusta lapsiryhmästä korostuu myös kirjassa *Hung ja pantteripako*, jossa Hung jaottelee vauvat ”minikokoisiksi ihmisiksi (HPP 15)” pienten ja isojen ihmisten joukosta. Iän mukaan tapahtuvaa jaottelua tapahtuu *Pablo ja heiluvat hampaat* -teoksessakin, jossa 5-vuotissyntymäpäiviä pidetään rajapyykinä tappelemaan ryhtymiselle, maitohampaiden irtoamiselle ja naimisiin menolle.

Kirjasarjan lapsifokalisoiijat näyttävät tekevän erityisesti eroa iän mukaan tapahtuvaan jaotteluun. Tämä on ymmärrettävää, sillä lasten ikä vaikuttaa paljon pystyvyyteen ja vaikkapa heidän leikkitaitoihinsa. Sen sijaan kirjasarjan tekstissä ei ole juurikaan mainintoja hahmojen ulkonäöstä tai kulttuurisista seikoista. Tämä viitanee siihen, etteivät lapsifokalisoiijat kiinnitä huomiota päiväkotiryhmässään vallitsevaan kulttuurien moneuteen. Ryhmän monikulttuurisuus esiintyy fokalisoijille normaalina, arkisena asiantilana. Pesosen (2015, 86) mukaan 2000-luvun lastenkirjoissa kulttuuri ja ihonväri ovat vain ominaisuuksia muiden yksilöivien ominaisuuksien joukossa. Näin vaikuttaisi olevan *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassakin. Lasten erilaisuus näyttää syntyvän lasten erilaisista luonteista, kiinnostuksen kohteista ja iästä. Tämä tuntuu luontevalta ja arvostavalta valinnalta, jolla monikulttuurisuutta normalisoidaan.

Lapsifokalisoiijat eivät määrittele itse itseään kirjoissa (pelkästään) kulttuuritaustansa perusteella. Kirjasarjan kirjoista kolmessa ei mainita lapsifokalisoiijien omaa kulttuurista taustaa. Rebekan, Isabellan ja Hungin tausta on näkyvissä kirjojen kuvissa ja mahdollisesti pääteltävissä lasten nimistä (ks. luku 2.2 ja 2.3). *Pablo ja heiluvat hampaat* -kirjassa Pablo sen sijaan tuo selkeästi esille omaa kulttuuriaan (ks. luku 2.3). Pablolle oma kulttuuri näyttyy tärkeältä erityisesti kuolleiden päivän juhlan kautta. Toisaalta Pablo haluaa äitinsä ja Lopezin oppivan suomea todennäköisesti siksi, että hänen perheensä sulautuisi paremmin

suomalaiseen valtaväestöön. Kulttuuri ei kuitenkaan määrittele Pabloa kokonaan, vaan hahmon olemukseen vaikuttaa muun muassa hänen introverttiytensä ja tietämyksensä. Lapsifokalisoijien hahmot tuntuvat määrittyvän ensisijaisesti muiden luonteenpiirteiden kuin kulttuuritaustan perusteella. Kulttuuriset erot eivät merkitse heille enempää kuin muut lasten väliset eroavaisuudet.

Nikolajeva ja Scott (2006, 82) toteavat, että ikonotekstin avulla kirjojen henkilöahmoja on mahdollista syventää moniulotteisemmiksi, kuin mitä yksittäisillä moodeilla olisi. Kuvat ja sanat voivat esimerkiksi tukea toinen toisiaan, tai olla täysin ristiriidassa keskenään (mt.). *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassa kuvat ja sanat tukevat toinen toisiaan. Lisäksi ne tuovat ilmi asioita, joita toisessa moodissa ei esiinny. Kirjojen tekstin avulla pääsemme paremmin sisälle lapsifokalisoijien ajatuksiin. Kuvat laajentavat tekstiä tuomalla kirjoihin mukaan monikulttuurisuuden osa-alueita, joita tekstissä ei mainita. Kuvat myös laajentavat lasten mielikuvitusmaailmoita tekstissä mainituista mielikuvituselementeistä pidemmälle.

Andrea Schwenke Wyile (2001, 194) väittää kuvien etäännyttävän lukijaa tekstistä. Kuvista lukija näkee, ettei tapahtumia kokeva henkilö ole hän itse, eikä tapahtumapaikka ole hänelle tuttu. Niinpä kuvakirjat eivät päästä lukijaa samaistumaan tekstiin niin hyvin kuin kuvattomat kertomukset. (Mt.) Kyseenalaistan Wyilen väitteen. Mielestäni kuvakirjat tarjoavat oivan ja jopa kunnioittavan pinnan tapahtumiin samaistumiseen nimenomaan kuviensa kautta. Mikäli henkilöahmojen ulkonäköä kuvaillaan tekstissä esimerkiksi rodullistettujen piirteiden kautta, tulevat nämä piirteet korostetuiksi (Pesonen 2015, 88–89). Henkilöahmon voi nähdä tällöin määrittyvän ulkonäkönsä perusteella. Jos henkilöahmon ulkonäön sen sijaan voi nähdä vain kuvissa eikä tekstissä, tulee rodullistetuista tai muista ”erilaisuutta” merkaavista piireistä luonnollisempia ja normaalimpia (mt.). Lukijat, jotka kuuluvat itse vähemmistöön, voivat kokea samaistumista kuvituksessa esiin tulleisiin seikkoihin, vaikkei tekstissä piirteitä mainittaisi. Esimerkiksi *Isabella ja tuikkiva tyttö* -kirjassa Isabellan romanitausta välittyy vain kuvia katsomalla (ks. luku 2.2). Ilman kuvia lukija ei tietäisi Isabellan vähemmistöasemasta mitään. Kirjaa lukevat romanit saattavat samaistua tarinaan nimenomaan kuvituksen ansiosta syvemmin. Kokko (2012, 195) tuo lisäksi ilmi, että lukija voi samaistua henkilöahmojen tunteisiin, mikäli kuvassa näkyy henkilöahmojen kasvot tai muu tunnetiloja välittävä olemus. Tekstissä tunnetiloja ei välttämättä selitetä auki, mutta pelkästään kuvissakin esiintyessään

eri tunnetilat on mahdollista tunnistaa. Nähdessään henkilöhahmojen kokemia tunteita lukija voi verrata niitä itse kokemiinsa tunteisiin ja samaistua niihin.

Lastenkirjallisuudella on mahdollisuus kyseenalaistaa yhteiskunnassa vallitsevat normit esimerkiksi esittämällä ”erilaisuus” ”normaalina” (Pesonen 2015, 99). Ottamalla fokalisoijaksi yhteiskunnan normeista poikkevan hahmon – oli hahmo sitten ihmiskeskeisyyden kyseenalaistava eläin tai valtakulttuurin kyseenalaistava toisen kulttuurin edustaja – muuttuvat normit heti kyseenalaisiksi tai ainakin uudelleenarvioinnin alaisiksi (Yannicopoulou 2011, 77). *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjan lapsifokalisoijat kuuluvat kaikki erilaisiin Suomen vähemmistökulttuureihin. Fokalisoimalla kertomukset vähemmistöjen näkökulmasta monikulttuurisuus muodostuu luontevaksi osaksi kerrontaa. Normit kyseenalaistetaan kirjasarjassa myös siten, että päiväkotiryhmän kokoonpanossa suomalaiseen valtakulttuuriin kuuluvat lapset ovat vähemmistönä. Erilaisiin vähemmistökulttuureihin kuuluvat lapset muodostavat ryhmässä puolestaan yhdessä enemmistön.

Kerronnan fokalisaatio vaihtelee *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjan eri osien välillä. Pesonen (2015, 99) toteaa kirjojen välittävän antirasistista didaktisuutta, jos kirjat tuovat esiin useiden erilaisten ihmisten näkökulman. Antirasistisella didaktisuudella tarkoitetaan rasismien vastaista opetuksellisuutta. Kirjojen opetuksellisuuden voi nähdä olevan siis rasismien vastaista, jos niissä tuodaan esille useamman kuin yhden henkilön näkökulma. Vaikka *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjan jokainen yksittäinen kirja fokalisoi vain tiettyyn henkilöön ja tuo ilmi tämän ajatuksia subjektiivisesti, luo kirjasarja kokonaisuudessaan moninaisempaa kuvaa päiväkodin elämästä.

Kerronnan fokalisoituminen lapsihahmoihin tekee ryhmän monikulttuurisuudesta normaalin asiantilan. Lapsifokalisoijille eri kulttuurit ja rodullistetut ominaisuudet ovat vain ominaisuuksia muiden ominaisuuksien joukossa. Ne eivät määrittele täysin ketään ryhmän lapsista. Pablon luurankolelua voi ajatella samanlaisena leluna kuin mikä Rebekan pilvi on, ja Isabellan äidin romanciasua voi pitää kauniina vaatteena ilman kulttuurisia konnotaatioita. Lapset muusta ryhmästä erottaville seikoille luodut merkitykset riippuvat täysin tapahtumien kokijasta sekä lukijasta.

5 Johtopäätökset

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut monikulttuurisuuden representaation keinoja *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassa. Löytämäni huomiot monikulttuurisuuden kuvauksista ovat linjassa aikaisemman lastenkirjallisuuden monikulttuurisuuden tutkimuksen kanssa, erityisesti Pesosen (2015) väitöskirjan suhteen. Monista muista suomalaisista lastenkirjallisuuden monikulttuurisuutta käsittelevistä tutkimuksista poiketen tutkielmassani syvennyttiin vain yhteen kirjasarjaan, mikä mahdollisti aiheen käsittelyn kokonaisvaltaisemmin.

Aloitin monikulttuurisuuden tarkastelun paneutumalla kuvakirjojen ikonoteksteistä löytyviin representaatioihin. *Päiväkoti Heippakamu* -sarjan kuvissa representoidaan monikulttuurisuutta oletetusti visuaalisiin ilmentymiin keskittyen. Kuvissa kulttuurien moneus ilmenee lapsiryhmän jäsenten rodullistettuina ominaisuuksina sekä Isabellan vanhempien – erityisesti äidin – vaatetuksessa, joka viittaa tiettyyn kulttuuriseen taustaan. Vaatetusta tai lasten rodullistettuja ominaisuuksia ei kommentoida kirjasarjan tekstissä millään tavalla. Ikonotekstissä kulttuurien erilaisia tapoja tuodaan esille Día de Muertosin ja ruokavalion erilaisuuden muodossa. Lisäksi päiväkotiryhmän jäsenten nimet viittaavat ryhmän moninaisuuteen. Nostin esille myös suomalaisen valtaväestön kulttuuriin liittyvät viittaukset kirjasarjasta.

Kuvissa, nimissä, erilaisissa uskonnoissa ja tavoissa representoitu monikulttuurisuus ilmenee kirjasarjan kirjoissa ensisijaisesti havaintoina kulttuurien moninaisuudesta. Edellä mainittuja monikulttuurisuuden representaatioita ei korosteta suurimmassa osassa kirjoista. Ainoastaan kirja *Pablo ja heiluvat hampaat* tekee poikkeuksen, sillä kyseisessä kirjassa Pablon meksikolaista kulttuuria tuodaan kohostetusti esiin. Meksikolainen kulttuuri nivoutuu kirjassa tiiviisti Día de Muertosin ympärille. Yhteen asiaan tiivistetyn kulttuurin representoimisen voi nähdä stereotypisoivana. Toin tutkielmassani esiin myös muita stereotypisoivia kulttuurien esitystapoja, joita kirjasarjassa ilmeni tiettyihin ammatteihin sekä suomen kielen opetteluun liittyen.

Tutkielmassani eriytin erilliseksi kokonaisuudeksi kirjasarjassa esiintyvän monikielisyyden. Monikulttuurisuutta käsittelevässä teoskokonaisuudessa on luonnollista huomioida kielten moninaisuus. *Päiväkoti Heippakamu* -sarjassa lapset puhuvat suomen lisäksi espanjaa, venäjää ja lapsenkieltä. Kirjasarjan monikielisyys huomioi niin eri kielten puhujat, kuin saman kielen sisällä tapahtuvat kielelliset variaatiot.

Tutkielmani lopussa pohdin fokalisaatiota ja sen vaikutuksia kirjasarjan monikulttuurisuuden representaatioihin. Perustelin, miten teksti ja kuvat fokalisoituvat nimenomaan lapsipäähenkilöihin. Totesin lapsifokalisoijien näkevän teosten monikulttuuriset elementit ensisijaisesti huomioida henkilöhahmojen yksilöllisyydestä. Tarinaa kertovan lapsen näkökulmasta katsottuna kulttuuriset eroavaisuudet voivat olla rinnastettavissa eroavaisuuksiin iän tai mielenkiinnon kohteiden kanssa. Kirjan fokalisoijan – ja lukijan – tietotaitotasolla on väliä sen suhteen, ymmärtääkö tekstissä kuvattujen eroavaisuuksien liittyvän kulttuurien moneuteen. Eri kirjojen väliset lapsifokalisoijat eroavat keskenään siinä, miten paljon he tuovat omaa kulttuuriaan esille. Kerronnan fokalisoituminen vähemmistöihin kuuluviin lapsiin tekee monikulttuurisuudesta normaalin asiantilan.

Päiväkoti Heippakamu -kirjasarjan monikulttuurisuuden representaatioiden voi tulkita olevan kunnioittavia ja tasa-arvoisia. Monikulttuurisuutta representoidaan kirjasarjassa monesta eri näkökulmasta aina rodullistetuista piirteistä ruokavalioihin ja monikielisyyteen asti. Eri kulttuurien kunnioittavaa esitystapaa rikkovat kuitenkin muutamat stereotyyppiset representaatiot kulttuureista. Kirjasarjan representaatioiden ollessa muuten kunnioittavia stereotyyppiset esitystavat pistävät lukijan silmään. Toisaalta voi miettiä, halutaanko stereotyyppien toisintamisella mahdollisesti ottaa kantaa niiden olemassaoloon ja vanhentuneisuuteen. Tätä päätelmää tukisi kirjasarjan muuten yhtenäinen eetos kulttuurien moninaisuuden kunnioittavasta representoinnista.

Tuloksia tarkasteltaessa on hyvä huomioida, että kiinnitin tutkielmassani huomiota vain yhteen yhteiskunnan moninaisuutta kuvaavaan ominaisuuteen: monikulttuurisuuteen. *Päiväkoti Heippakamu* -kirjasarjassa lapsiryhmän moninaisuuteen liittyy paljon muitakin osa-alueita, kuten esimerkiksi ikä, sukupuoli ja kyvykkyys, joita vain sivusin hieman analyysissäni. Kirjasarjan kokonaisvaltaista moninaisuuden tarkastelua olisi mielenkiintoista jatkaa. Tässä

yhteydessä nostan esiin myös oman taustani, sillä kuulun itse suomalaiseen valtaväestöön. Valkoiseen valtaväestöön kuulumisen saattaa vaikuttaa pohdintoihini monikulttuurisuuden representaatioista, sillä en pysty tarkastelemaan kohdteoksia täysin vähemmistöjen asemaan asettuen. Fokalisaatioanalyysissä puolestaan keskityin vain yhteen fokalisaatiostrategiaan: sisäiseen fokalisaatioon lasten näkökulmasta. Fokalisaatiota tutkittaessa huomioidaan yleensä fokalisoijan taustalla oleva kertoja, jonka kerronta värityy fokalisoijan näkökulman perusteella. Tutkielmassani en käsitellyt ollenkaan kertojaa, vaikka sen käsittely olisi saattanut tuoda uusia näkökulmia teosten fokalisaation tulkintaan. Fokalisaation analyysin syventäminen voisi olla myös yksi varteenotettava jatkotutkimusaihe.

Lähteet

Kohdeteokset

- Salmi, Veera & Elina Warsta 2016: *Päiväkoti Heippakamu: Rebekan rapupäivä* [=RR]. Helsinki: Kustannusyhtiö Otava.
- Salmi, Veera & Elina Warsta 2017: *Päiväkoti Heippakamu: Pablo ja heiluvat hampaat* [=PHH]. Helsinki: Kustannusyhtiö Otava.
- Salmi, Veera & Elina Warsta 2018: *Päiväkoti Heippakamu: Isabella ja tuikkiva tyttö* [=ITT]. Helsinki: Kustannusyhtiö Otava.
- Salmi, Veera & Elina Warsta 2020: *Päiväkoti Heippakamu: Hung ja pantteripako* [=HP]. Helsinki: Kustannusyhtiö Otava.

Tutkimuskirjallisuus

- Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths & Helen Tiffin 2002 (1989). *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. London: Routledge.
- Bal, Mieke 1988. *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. (De theorie van vertellen en verhalen, 1980.) Translated by Christine van Boheemen. Toronto: University of Toronto Press.
- Bradford, Clare 2010. Race, ethnicity and colonialism. *The Routledge Companion to Children's Literature*. Edited by David Rudd. London: Routledge. 39–50.
- Dufva, Hannele & Sari Pietikäinen 2009. Moni-ilmeinen Monikielisyys. *Puhe ja Kieli/Tal och Språk/Speech and Language* 29(1). 1–14.
- Dyer, Richard 2002 (1993). *The Matter of Images: Essays on Representations*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Genette, Gérard 1980. *Narrative Discourse*. (Discours du récit, 1972.) Translated by Jane E. Lewin. Oxford: Blackwell.
- Glynn, Carroll J., Susan Herbst, Mark Lindeman, Garrett J. O'Keefe & Robert Y. Shapiro 2018 (2016). *Public Opinion*. London: Routledge.
- Grönstrand, Heidi 2016. Kirjallisuushistoria, kansakunta ja kieli: Monikielisyys metodologisen nationalismiin haasteena. *Kansallisen katveesta: Suomen kirjallisuuden yllirajaisuudesta*. Toim. Heidi Grönstrand, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä & Mikko Pollari. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 38–59.

- Hall, Stuart 1997a. Introduction. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. Edited by Stuart Hall. London: SAGE Publications. 1–11.
- Hall, Stuart 1997b. The Work of Representation. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. Edited by Stuart Hall. London: SAGE Publications. 13–64.
- Hall, Stuart 2003. Monikulttuurisuus. (Un/settled Multiculturalisms: Diasporas, Entanglements, Transruptions. 2000.) Suom. Mikko Lehtonen. *Erilaisuus*. Toim. Mikko Lehtonen & Olli Löytty. Tampere: Vastapaino. 233–281.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi 2013. Lasten kuvakirjojen pitkä tie tasa-arvoisiin esitystapoihin. *Kaikille lapsille – Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. Toim. Anna Rastas. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 27–61.
- Heinimaa, Elisse 2001. Kuvakirjat lapsen ja aikuisen maailmassa. *Avaa lastenkirja – Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön*. Toim. Marja Suojala & Maija Karjalainen. Helsinki: Lasten Keskus. 142–163.
- Hřebíčková, Martina & Sylvie Graf 2016. Agreement and Accuracy of National Stereotypes in Five Central European Countries. *Stereotypes and Stereotyping: Misperceptions, Perspectives and Role of Social Media*. Edited by Claude Fields. New York: Nova Science Publishers, Incorporated. 117–132.
- Kauranen, Ralf, Olli Löytty, Aura Nikkilä & Anna Vuorinne 2019. Vuoden 2015 ”pakolaiskriisi” ja sarjakuva-aktivismi Suomessa: Auttamishalu, antirasismi ja turvapaikanhakijoiden äänet. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikauslehti*, 16(1), 4–27.
- Knuuttila, Tarja & Aki Petteri Lehtinen 2010. Johdanto: Representaatio – tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi. *Representaatio: tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Toim. Tarja Knuuttila & Aki Petteri Lehtinen. Helsinki: Gaudeamus. 7–31.
- Kokko, Mirja 2012. *Sureva mieli sanoin ja kuvin: läheisensä menettäneen lapsen kokemus Riitta Jalosen ja Kristiina Louhen kuvakirjoissa*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.
- Kontio, Eveliina 2007. *Monikulttuurisuus lasten kuvakirjoissa*. Varhaiskasvatuksen pro gradu - tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Kunnari, Sari & Tuula Savinainen-Makkonen 2012. Varhainen sanaston kehitys. *Pienten sanat: lasten äänteellinen kehitys*. Toim. Sari Kunnari & Tuula Savinainen-Makkonen. Jyväskylä: PS-Kustannus. 83–89.
- Laakso, Maria 2014. *Nonsensesta parodiaan, ironiasta kielipeleihin: monitasoinen huumori ja kaksoisyleisön puhuttelu Kari Hotakaisen Lastenkirjassa, Ritvassa ja Satukirjassa*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.
- Laalo, Klaus 2011. *Lapsen varhaiskielioppi ja miniparadigmat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Latomaa, Sirkku 2011 (2010). "Hänellä ei ole kieltä missä hän voisi elää" – kirjallisuus kielipolitiikan ilmentäjänä. *Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa*. Toim. Eila Rantonen. Tampere: Tampere University Press. 40–68.
- Latomaa, Sirkku 2013. Monikielisempi Suomi: Kirjallisuus kielitietoisuuden edistäjänä. *Kaikille lapsille – Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. Toim. Anna Rastas. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 117–149.
- Latomaa, Sirkku, Pasi Saukkonen & Vaida Sriebaliute-Norho 2016. *Monikielisyys on luovuutta! : tutkimus monikielisyyden ja taiteen yhdistämisestä*. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissektori.
- Lehtonen, Mikko 1998. *Merkitysten maailma: kulttuurisen tekstitutkimuksen lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Mikko & Olli Löytty 2003. Miksi Erilaisuus? *Erilaisuus*. Toim. Mikko Lehtonen & Olli Löytty. Tampere: Vastapaino. 7–17.
- Lilja, Jenny 2021. "Jokaisen pitää saada olla juuri sellainen kuin on ja PISTE.": Moninaisuus moderneissa lasten kuvakirjoissa. Varhaiskasvatuksen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Löytty, Olli 2005. Kuka pelkää mustavalkoista miestä? Toiseuttavan katseen rajat. *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Toim. Olli Löytty. Tampere: Tammer-Paino Oy. 87–102.
- Margolin, Uri 2009. Focalization: Where Do We Go from Here? *Point of View, Perspective, and Focalization Modeling Mediation in Narrative*. Edited by Peter Hühn, Wolf Schmid & Jörg Schönert. Berlin: Walter de Gruyter. 41–57.
- Markoff, Essi 2016. *Monikulttuurisuus 2010-luvun lastenkirjoissa – Tutkimusmatka Tatun, Patun, Risto Räppääjän ja Reuhurinteen maailmaan*. Yleisen kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.
- Medina, Cruz 2016. Day of the Dead: Decolonial Expressions in Pop de los Muertos. *The Routledge Companion to Latina/o Popular Culture*. Edited by Frederick Luis Aldama. New York: Routledge/Taylor & Francis Group. 463–475.
- Mikkonen, Kai 2005. *Kuva ja sana – Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Miles, Robert 1994: Merkityksellistämisestä. *Rasismi. (Racism, 1989.)* Suom. Antero Tiusanen ja Juha Koivisto. Tampere: Vastapaino. 103–114.
- Nikolajeva, Maria 1998. *Barnbokens byggklossar*. Lund: Studentlitteratur.
- Nikolajeva, Maria 2002. *The Rhetoric of Character in Children's Literature*. Lanham: Scarecrow Press.
- Nikolajeva, Maria & Carroll Scott 2006. *How Picturebooks Work*. New York: Routledge.
- Nodelman, Perry 1988. *Words About Pictures: The Narrative Art of Children's Picture Books*. Athens: University of Georgia Press.

- Nodelman, Perry 1991. The Eye and I. Identification and First-person Narratives in Picture Books. *Children's Literature* 19(2), 1–30.
- Nodelman, Perry 2008. *The Hidden Adult: Defining Children's Literature*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- O'Neill, Patrick 1996 (1994). *Fictions of Discourse: Reading Narrative Theory*. Toronto: University of Toronto Press.
- Pesonen, Jaana 2013. Xing, Sikuriina sekä Tatu ja Patu. Monimuotoinen monikulttuurisuus 2000-luvun lastenkirjoissa. *Kaikille lapsille – Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. Toim. Anna Rastas. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 62–82.
- Pesonen, Jaana 2015. *Multiculturalism as a challenge in contemporary finnish picturebooks – Reimagining sociocultural categories*. Tampere: Juvenes Print.
- Pesonen, Jaana 2017. Monikulttuurisuudesta Tatun ja Patun Suomessa: Kansallista tarinaa rakentamassa vai uudenlaista suomalaisuutta tuottamassa? *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti*, 2017(3), 38–55.
- Puuronen, Vesa 2011. *Rasistinen Suomi*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Rastas, Anna 2005. Rasismi. Oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Toim. Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty. Tampere: Vastapaino. 69–116.
- Rastas, Anna 2013a. Johdanto. Kirjoja kaikille lapsille! *Kaikille lapsille – Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. Toim. Anna Rastas. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 7–23.
- Rastas, Anna 2013b. Lopuksi. Rajaton maailma? *Kaikille lapsille – Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. Toim. Anna Rastas. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 295–305.
- Rantonen, Eila 2011 (2010). Maahanmuuttajat ja kirjallisuus Suomessa ja Ruotsissa. *Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa*. Toim. Eila Rantonen. Tampere: Tampere University Press. 163–191.
- Rantonen, Eila & Matti Savolainen 2011 (2010). Vähemmistöt ja monikulttuurisuus – kulttuurit ja kirjallisuudet rinnakkain, vastakkain ja vuorovaikutuksessa. *Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa*. Toim. Eila Rantonen. Tampere: Tampere University Press. 9–39.
- Rudd, David 2010. *The Routledge Companion to Children's Literature*. London: Routledge.
- Russell, David 2019 (2012). *Literature for Children: A Short Introduction*. New York: Pearson Education.
- Sims, Rudine 1982. *Shadow and Substance. Afro-American Experience in Contemporary Children's Fiction*. Urbana: National Council of Teachers of English.

- Sipe, Lawrence R. 1998. How Picture Books Work: A Semiotically Framed Theory of Text-Picture Relationships. *Children's literature in education* 29(2), 97–108.
- Stephens, John 1992. *Language and Ideology in Children's Fiction*. London: Longman.
- Stephens, John 2010. Narratology. *The Routledge Companion to Children's Literature*. Edited by David Rudd. London: Routledge. 51–62.
- Tremlett, Annabel 2013. "Here Are the Gypsies!" The Importance of Self-Representations and How to Question Prominent Images of Gypsy Minorities. *Ethnic and racial studies* 36(11), 1706–1725.
- Veivo, Harri 2010. Representaation muodot ja mahdollisuudet kirjallisuudessa. *Representaatio: tiedon kivijalasta tieteen työkaluksi*. Toim. Tarja Knuuttila & Aki Petteri Lehtinen. Helsinki: Gaudeamus.
- Wyile, Andrea Schwenke 2001. First-Person Engaging Narration in the Picture Book: Verbal and Pictorial Variations. *Children's literature in education* 32(3), 191–202.
- Yannicopoulou, Angela 2011. Focalization in Children's Picture Books: Who Sees in Words and Pictures? *Telling Children's Stories: Narrative Theory and Children's Literature*. Edited by Michael Cadden. University of Nebraska Press. 65–85.

Muut lähteet:

- Karttunen, Kirsti 2022. George Floydin pidätykseen osallistunut poliisikolmikko syyllistyi kansalaisoikeuksien loukkaamiseen. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000008641330.html> (30.3.2022).

Luettelo kuvista

Kuva 1. PHH, 12–13.	20
Kuva 2. ITT, 4.	24
Kuva 3. ITT, 0–1, yksityiskohta kirjan esilehdeltä.	25
Kuva 4. PHH, 30–31.	29
Kuva 5. RR, 32.	31
Kuva 6. RR, 22–23.	40
Kuva 7. HP, 26.	55
Kuva 8. ITT, 6.	56
Kuva 9. HP, 13.	58
Kuva 10. ITT, 22–23.	60